

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

2012

Jana Piskurová

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

**Digitální propast - ne/výhody ne/užívání internetu u
vybraných ne/připojených subpopulací**

Jana Piskurová

Plzeň 2012

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra Sociologie

Studijní program Sociologie

Studijní obor Sociologie

Diplomová práce

**Digitální propast-ne/výhody ne/užívání internetu u
vybraných ne/připojených subpopulací**

Jana Piskurová

Vedoucí práce:

PhDr. František Kalvas, Ph.D.

Katedra sociologie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2012

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literatury.

Plzeň, duben 2012 .....

Ráda bych poděkovala za vedení své práce PhDr. Františku Kalvasovi, Ph.D., za jeho přínosné rady a trpělivost. Díky patří také mé rodině a přátelům. Nakonec velké díky patří mým informátorům.

Obsah

1	ÚVOD	1
2	KONCEPTY INFORMAČNÍ SPOLEČNOSTI	4
	2.1 Přínosy informační společnosti.....	10
	2.2 Kritika a rizika Informační společnosti	13
	2.3 Komunikační média v informační společnosti - Internet	18
	2.4 Třídídimenzionální model nových médií	22
3	DIGITÁLNÍ PROPAST	25
	3.1 Představení fenoménu „digitální propast“	25
	3.2 Definování digitální propasti.....	26
	3.2.1 Primární digitální propast.....	27
	3.2.2 Sekundární digitální propast.....	29
	3.2.3 Terciální digitální propast	30
	3.3 Digitální propast a sociální stratifikace	34
	3.3.1 Digitální propast a gender	35
	3.3.2 Digitální propast a socioekonomický status (SES)	37
	3.3.3 Digitální propast a věk	39
	3.3.4 Digitální propast a geografické umístění	41
	3.3.5 Digitální propast a etnicita, rasa	42
	3.4 Způsoby měření digitální propasti	44
4	SHRNUTÍ TEORETICKÉ ČÁSTI	49
5	VÝZKUMNÁ ČÁST	51

6	PRIMÁRNÍ DIGITÁLNÍ PROPAST V ČR.....	53
6.1	Data	53
6.2	Vymezení pojmů a identifikace faktorů digitální propasti.....	54
6.3	Popis primární digitální propasti v ČR.....	55
6.3.1	Primární digitální propast v ČR dle genderu.....	58
6.3.2	Primární digitální propast dle velikosti místa bydliště	60
6.3.3	Primární digitální propast dle ekonomické aktivity jedince .	62
6.3.4	Primární digitální propast dle věku obyvatel ČR.....	63
6.3.5	Primární digitální propast dle dosaženého vzdělání	64
6.4	Shrnutí - Primární digitální propast v ČR.....	66
7	SEKUNDÁRNÍ DIGITÁLNÍ PROPAST V ČR.....	69
7.1	Chování Čechů na internetu - kvantitativní pohled.....	70
7.2	Proč Češi nepoužívají internet?.....	73
7.3	Sekundární digitální propast z kvalitativní perspektivy	75
7.3.1	Metodologie	75
7.3.1.1	Sběr dat	75
7.3.1.2	Informátoři	77
7.3.1.3	Analýza	79
7.4	Analýza – uživatelé internetu	80
7.4.1	Význam internetu z pohledu jeho uživatelů	81
7.4.2	Uživatelské znalosti	85
7.4.3	Vztah uživatelů internetu k jeho neuživatelům.....	89
7.4.4	Shrnutí rozhovorů - uživatelé internetu.....	92
7.5	Analýza - neuživatelé internetu.....	94
7.5.1	Představy o možnostech internetu - uživatelské znalosti ...	95
7.5.2	Výhody a nevýhody	98
7.5.3	Důvody nepřipojení k internetu	101

7.5.4 Shrnutí - ne uživatelé internetu.....	103
7.6 Shrnutí - sekundární digitální propast v ČR.....	104
8 TERCIÁLNÍ DIGITÁLNÍ PROPAST.....	108
9 ZÁVĚR	115
10 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ.....	119
11 RESUMÉ	129
12 PŘÍLOHY	131

1 ÚVOD

Od poloviny dvacátého století prochází společnost dynamickou přeměnou, kdy se z postindustriální společnosti stává společnost, která je charakteristická obrovskou kumulací informací. Sociální vědci, ekonomové, také politici hovoří o tzv. „Informační společnosti“, nebo o společnosti sítí, třetí vlně atd. Podstatné je, že tato doba se dramaticky odlišuje od předchozí industriální společnosti a to především v důrazu na informaci. Samozřejmě, že rostoucí význam informace nepředstavuje jedinou podstatu současné společnosti, avšak chápu jej jako významný a specifický rys dnešní doby.

Transformace společnosti ve společnost informační se mimo jiné vyznačuje obrovským množstvím technologických inovací, které ve spojení s důrazem na informaci dávají možnost vzniku tzv. informačním a komunikačním technologiím (dále IKT). IKT jsou úzce spjaty s tzv. novými médii. V literatuře a odborných kruzích se můžeme setkat s několika názory na vztah nových médií a IKT.¹ V této práci používám oba pojmy jako synonyma, přesto se v souvislosti s digitální propastí snažím držet pojmu IKT, tak jak je tomu i v odborné literatuře a pojem nová média se snažím používat tam, kde je důležité zdůraznit sociální význam IKT. Éra nových médií souvisí především se spuštěním World Wide Webu. Jedná se o službu, která je poskytována v rámci internetu. World Wide Web dnes představuje obrovské množství stránek, dokumentů a jiných souborů vzájemně propojovaných hypertextovými odkazy. Počet uživatelů internetu se rok od roku násobí. Tento nárůst předznamenává potenciální význam internetu jako fenoménu, který mění lidské životy a charakter společnosti. Zásadní otázky v oblasti šíření nových médií odkazují k tomu, že toto šíření je nerovnoměrné. Pro diskuzi o šíření IKT a sociální

stratifikaci se jak na poli vědy, tak politiky, používá výraz „digital divide“, který se do českého jazyka překládá jako digitální propast, digitální rozdělení nebo digitální předěl.² Debata o digitální propasti je roztříštěná a zahrnuje několik úrovní – politické diskursy národních států i mezinárodních organizací, dále zahrnuje expertní vědění, ekonomiku (Gunkel 2003), ale také komplexní zachycení problematiky digitální propasti, které odkazuje ke strukturálním nerovnostem, praktickému vědění a sociálnímu jednání (van Dijk, Hacker 2003; Selwyn 2004)

Cílem této práce je představit sociologické koncepty informační společnosti tak, aby čtenář získal představu, v čem se dnešní společnost v optice těchto teorií odlišuje od společností předešlých. Dále se budu věnovat důsledkům, které vyplývají z rostoucího významu informace a informovanosti.

Než představím fenomén digitální propasti, ukážu komplexnost tohoto fenoménu pomocí tzv. *třídimenzionálního pojetí nových médií* Jakuba Macka (2010). Tento přístup prezentuje holistický pohled na fungování nových médií ve společnosti, kdy Macek zohledňuje jak samotné médium, tak politiku, ekonomiku, ale také každodenní realitu jednice. Stejným způsobem lze nahlížet také na problematiku digitální propasti, která se dotýká všech složek, které Macek zohledňuje ve svém schématu. A právě tato komplexnost činí problematiku digitální propasti aktuálním a významným předmětem nejen sociálního výzkumu.

Závěr teoretické části práce věnuje digitální propasti. Představím vztah digitální propasti k jejím základním determinantům - genderu,

---

¹ Vztah IKT a nových médiích lze chápat tak, že nová média jsou nadřazená pojmu IKT. Dále lze na IKT nahlížet jako na nezbytnou složku, která umožnila vznik konceptu nových médií. Nebo lze oba pojmy chápat jako synonyma např. Jirák, Köpplová, Volek (2006).

² Základní definice popisuje digitální propast jako „propast mezi těmi, kteří mají přístup k počítačům a internetu, a mezi těmi, kteří přístup nemají“ (van Dijk 2005: 1).

sociekonomickému statusu, věku, etnicitě a rase a geografickému umístění.

Ve výzkumné části práce vztáhnou problematiku digitální propasti na Českou republiku. Nejprve z dat ČSÚ představím distribuci uživatelů počítače a internetu v ČR. Pokud se tato distribuce ukáže napříč populací ČR nerovná, lze potvrdit tzv. *primární digitální propast*. Cílem této části práce je identifikovat subpopulace, které jsou digitální propastí v ČR ohroženy nejvíce.

Digitální propast se však projevuje i na jiné úrovni než je samotný přístup k IKT. Digitální nerovnost vzniká také v případě úrovně uživatelských znalostí a toho, jak jedinec dokáže tyto znalosti využít ke svému prospěchu. V této souvislosti hovoříme o tzv. *sekundární digitální propasti*. Tu budu popisovat na základě statistik ČSÚ a především pomocí polostrukturovaných rozhovorů se zástupci ze subpopulací, které digitální propast v ČR nejvíce ohrožuje. Rozhovory provedu jak s uživateli internetu, tak s jeho neuživateli. Pomocí rozhovorů představím, jak informátoři reflektují svůj postoj k tomu, zda internet používají či nikoli, jaké výhody a nevýhody jim jejich vztah k internetu přináší.

Poslední úroveň digitální propasti sleduje adaptaci IKT ve společnosti, lépe řečeno jak je tato adaptace ovlivněna obecně sdílenými hodnotami, sdíleným věděním, legislativou, politikou a ekonomickými vztahy. Tuto propast ve své práci označuji jako *terciální digitální propast* a její podobu v ČR budu provádět rešerší především vládních dokumentů.

2 KONCEPTY INFORMAČNÍ SPOLEČNOSTI

Teoretickou část své práce věnuji představení dominantních teoretických konceptů modernizačních teorií. V této části práce se pokusím o srozumitelné představení základních teoretických pojmů, které souvisí s fenoménem digitální propasti. Čtenář by se zde měl seznámit se základními teoriemi, které popisují charakter současné společnosti. Představím zde pojmy jako informační společnost, informace, informačně komunikační technologie, digitální propast aj. Tyto pojmy jsou možná čtenáři důvěrně známé, avšak díky neustálé přeměně sociální reality, která se váže na technologický pokrok, jež je stále rychlejší a rychlejší, je třeba tyto pojmy blíže specifikovat. Neustálý vývoj technologií spojený s přeměnou sociální reality také komplikuje přijetí obecně platných definic výše zmíněných pojmů.

Masová média v průběhu dvacátého století prošla řadou změn – v prvních fázích nástupu masových médií se uvažovalo o jednosměrném, nediferencovaném toku informací k nediferencovanému publiku. Masová společnost se na základě společenských, ekonomických a technologických příčin transformovala. V souvislosti s proměnou masové společnosti hovoří teoretici sociálních věd o nástupu nového typu společnosti, který se významně odlišuje od společnosti masové – o tzv. informační společnosti.

Původ samotného výrazu „informační společnost“ je sporný. Některé zdroje uvádí, že výraz byl poprvé použit v Japonsku v šedesátých letech minulého století (Ito, Wilhoit, de Bock 1981). Např. Jiří Zlatuška datuje první použití pojmu k roku 1975, kdy se o informační společnosti hovoří v souvislosti se zprávou pro francouzskou vládu, ve které se

rozebírá vládní iniciativa „elektronického občanství“ (Zlatuška 2000: 1).³ Nejasný původ pojmu může odrážet současnou oblíbenost jeho užívání v mnoha rozličných kontextech, kdy o informační společnosti hovoříme v debatách o šíření IKT, v kontextu přímé demokracie a elektronického volebního systému, nebo v kontextu informační ekonomie.⁴

Teoretické koncepty informační společnosti se objevují od 60. let minulého století a sdílejí názor, že informační a komunikační technologie určují charakter sociální struktury nových společností. Informace se v takových společnostech stávají klíčovým strategickým zdrojem, na němž tyto společnosti závisejí (Veselý 2004: 436).

Jedním z nejvýznamnějších teoretiků „informační společnosti“ je Daniel Bell, který vysvětluje společenské změny dvacátého století představou nástupu „postindustriální společnosti“ (Bell 1973). Hlavní rysy postindustriální společnosti spočívají v rozvoji služeb a v práci, která je založená na informacích. Bell ve svém díle *The Coming of Post-Industrial Society* (1973), rozděluje různé typy společnosti podle úrovně ekonomického a společenského rozvoje. Definuje tedy společnost preindustriální, industriální a postindustriální, kterou později označuje jako informační. Jorge Schement a Terry Curtis shrnují Bellovu koncepci transformace americké společnosti, která proběhla na přelomu 50. a 60. let, do 11 hlavních bodů:

1. Centralizace teoretických znalostí – centralizované vědění pomáhá institucionalizovat proces inovace.

---

³ Dochází k rozšíření tradičního chápání telekomunikací i na otázky národní technologické suverenity. Jedná se o vládní zprávu autorů Nora a Simon-Minc (1980).

⁴ Ekonomika, v níž rozhodující úlohu hrají informace, které mohou u neomezeného počtu příjemců aktivovat poznatky, teorie a inovace s vysokou tržní hodnotou, přičemž tržní cena informačního zdroje je zanedbatelná. Je založena na novém druhu sociálních vztahů a kulturních hodnot, opírajících se o rostoucí vliv informačních a komunikačních technologií. Informační ekonomika využívá komunikačních sítí k zmnohonásobení výnosů a posílení trhu. Zmenšuje se tak role geografické odlehlosti a vzrůstá úloha zrychlování inovačního cyklu informačních a komunikačních technologií (Zlatuška 2000:1-4).

2. Vývoj nové intelektuální technologie – experti začínají využívat počítače k vytváření matematických modelů, které přinášejí racionální řešení ekonomických, ale také společenských problémů.
3. Rozšíření intelektuální třídy – souvisí s rostoucím počtem technických a profesionálních pracovních míst.
4. Převaha sektoru služeb – počátkem 70. let minulého století bylo 6,5 pracovníků z 10 zaměstnáno v sektoru služeb.
5. Změna charakteru pracovních podmínek – ty nezohledňují potřeby zaměstnanců.
6. Začlenění žen do pracovního procesu – charakter sektoru služeb nabízí pracovní příležitost ženám, které tak pomalu získávají ekonomickou nezávislost na mužích.
7. Byrokratizace vědy - vědecký přínos je určován jeho aplikovatelností v realitě.
8. Nárůst politických a sociálních konfliktů, především mezi skupinami mimo sektor služeb.
9. Meritokracie – efektivní a racionální společnost odměňuje na základě výše vzdělání a dovedností na úkor vlastnictví majetku.
10. Konec „nedostatku“ - v postindustriální společnosti bude dle Bella nedostatek informací a času v kontrastu s industriální společností, kdy nedostatkovými byly materiální zdroje a neefektivní alokace.
11. „Informační ekonomie“ – rostoucí potřeba kooperativních strategií, které zajistí optimální distribuci znalostí ve společnosti (Schement, Curtis 1995: 23-24).

Informační společnost je tedy charakteristická převahou sektoru služeb a práce založené na informacích. Teoretické znalosti založené na informacích jsou základem ekonomiky a představují významnější zdroj bohatství než materiální vlastnictví. Na základě vlastnictví informací a dovedností se objevuje „nová třída“, která právě tímto vlastnictvím disponuje. V poslední čtvrtině minulého století se transformační procesy výrazně zrychlily a hlavním zájmem ekonomiky je distribuce různorodých informací pomocí výpočetních technologií (Schement, Curtis 1995).

Konceptu informační společnosti se věnují i další autoři jako například Toffler (1981), van Cuilenburg (1987), van Dijk (1993), Webster (1995), Castells (1996). Každý z autorů přináší do určité míry rozdílný pohled na koncept informační společnosti.

Alvin Toffler spatřuje nástup informační společnosti v převaze „bílých límečků“ nad „modrými“, tedy nemanuální pracovníci převažují nad manuálně pracujícími. Tato změna je datována k roku 1955 a proběhla ve Spojených státech (Toffler 1981).

Manželé Tofflerovi upozorňují ve své knize *Nová civilizace – Třetí vlna a její důsledky* (2001), že se stáváme svědky nástupu „nové doby“. Analyzují změny spojené s nástupem tzv. „třetí vlny“. Doposud lidstvo prošlo dvěma významnými přelomovými vlnami. První z nich je neolitická revoluce. Po neolitické revoluci přichází období industrializace. Nástup třetí vlny je možné sledovat od roku 1955 v USA. S příchodem třetí vlny začíná naprosto odlišný způsob života, který spočívá na diverzifikovaných obnovitelných energetických zdrojích, na nových výrobních postupech, na nových rodinných uspořádáních odlišných od nukleární rodiny, na nové instituci, kterou Tofflerovi nazývají „elektronický dům“ a na radikální proměně škol a podniků budoucnosti (Toffler, Tofflerová 2001: 15-19).

Tofflerovi dále diskutují rozšíření třetí vlny, která od padesátých let minulého století nabývá na síle a dorazila dříve či později do všech průmyslových zemí světa. Nerovné šíření třetí vlny naznačuje střety rozvinutých ekonomik, které dosáhly rozvoje vrcholné technologie, s ekonomikami druhé – průmyslové vlny (Toffler, Tofflerová 2001: 19).

Někteří teoretici používají namísto pojmu informační společnost výraz „síťová společnost“ (např. Van Dijk 2001; Castells 2000). Jan van Dijk je přesvědčen, že společnost prochází procesem transformace ve „společnost síťovou“. Síťová společnost má tendence organizovat své vztahy do podoby mediálních sítí. Tyto mediální sítě postupně vytlačují nebo doplňují osobní komunikaci (van Dijk 2001). V současné době jsme svědky vzestupu sociální sítě Facebook, která slouží ke komunikaci mezi uživateli, sdílení multimediálních dat a udržování online sociálních vztahů. Facebook od svého vzniku v roce 2006 zaznamenává každoročně obrovský nárůst uživatelů. V roce 2010 bylo na Facebooku každou sekundu zaregistrováno v průměru 7, 9 uživatelských účtů a v dubnu 2012 čítá Facebook už přes 839 milionů uživatelů.⁵ Typickou komponentou síťové společnosti jsou heterogenní jedinci spojení pomocí virtuálních sítí. Tyto sítě jsou dle van Dijka „glocal“ globální a lokální zároveň. Jedinci jsou na rozdíl od masové společnosti mnohem více ve vzájemném spojení (van Dijk 2005: 37).

Van Dijk vychází z Manuela Castellse, který se svou trilogií *The Information Age* (1996 - 1998) přináší pohled na transformaci kapitalismu v informační společnost. Castells hovoří o současné společnosti jako o tzv. „*Net society*“, tedy o síťové společnosti. Mezi informační společností a společností síťovou spatřuje Castells rozdíl: „Společnost sítí je charakteristická tzv. „*Information flows*“, tedy informačními toky, které

---

⁵Zdroj: <<http://www.socialbakers.com/countries/continents?worldInterval=last-week&continentInterval=last-week#world-intervals>> [cit. 25.4.2012]

vedou ke stoupajícímu počtu rozhodnutí globálního charakteru v reálném čase. Informační toky zahrnují neustálou cirkulaci finančních, technických a kulturních informací, které významně ovlivňují naše životy, tvarují ekonomické vztahy, politiku a organizační struktury“ (Webster, Blom 2003: 134).

Jedním z důsledků síťové společnosti jsou tzv. „informační města“, která propůjčila centra globálním informačním sítím. Struktura města zaznamenala změny. V centrech se nyní sdružují odborníci, profesionálové, vysoce vzdělaní a kosmopolitní lidé. Na základě proměny sociální struktury měst došlo k proměně bytové politiky, která podléhá rychlému, adaptabilnímu, informačnímu pracovnímu trhu. Castells upozorňuje, že transformace městské struktury prohlubuje sociální stratifikaci (Webster, Blom 2003: 135).

Koncepce van Dijka se od Castellsovy liší především pojetím sítí. Sítě podle van Dijka představují určité uspořádání vazeb mezi jedinci, jejich skupinami a organizacemi. Castells chápe sítě jako logicky uspořádané semiautonomní sociální entity a jeho „společnost sítí“ vychází z přeměny starých industriálních prostor v nový prostor informačních toků. Informační společnost dala možnost vzniku nové logiky prostoru, tzv. „*space of flows*“, kde se setkáme především s tokem informací a financí. „*Space of flows*“ transformuje „*space of places*“, tedy prostor lokalit. Castells zdůrazňuje, že prostor zprostředkuje přístup k informacím. Na vzniku nové logiky prostoru se podílejí mocenské elity, které usměřují význam a funkce prostoru ve společnosti.

Přehled základních teorií informační společnosti přináší Webster, ve své knize *Theories of The Information Society* (2006), kde představuje 5 analytických definičních kritérií, podle kterých můžeme posuzovat informační společnost: technologické, ekonomické, zaměstnanecké,

prostorové a kulturní. Technologické kritérium operuje se spektrem technologických inovací, respektive s šířením IKT technologií ve společnosti. Informační společnost je v tomto případě tvořena informačními technologiemi. Pokud budeme nahlížet na informační společnost na základě ekonomického kritéria, hovoříme o tzv. informační ekonomice. Informační společnost na základě ekonomického kritéria sleduje, kolik procent HDP je tvořeno obchodem s informacemi. Informační společnost, jak uvádí např. Bell a Toffler, je taková, kde převažují nemanuální pracovníci (tedy ti, kteří pracují s informacemi) nad manuálními. Dodnes představuje poměr manuálů nad nemanuály oblíbené měřítko informační společnosti. Webster v této souvislosti hovoří o zaměstnaneckém kritériu informační společnosti. Prostorové kritérium informační společnosti, chápe Webster jako informační sítě, které spojují místa. Informační společnosti z prostorového pohledu se věnují například Castells a van Dijk. Kulturní kritéria informační společnosti souvisí s rozšířením informací ve společnosti. Téměř každý z nás si uvědomuje obrovský nárůst počtu informací ve společnosti, které nás dennodenně obklopují (Webster 2006: 7-24).

2.1 Přínosy informační společnosti

V předchozí části práce jsem představila různorodé koncepty a charakteristiky informační společnosti. V následující části, se pokusím shrnout její pozitivní i negativní důsledky.

Transformace průmyslové společnosti ve společnost informační s sebou samozřejmě přinesla řadu změn. Mění se způsob života, způsob spolupráce, uplatnění lidského potenciálu ve výrobě, mění se spotřeba, kultura i způsob trávení volného času. Způsoby zacházení s informacemi se stávají prostorově, časově i kvantitativně neomezené. Kvůli obrovské rychlosti technologických inovací ztrácí význam patentování

technologických postupů. Naopak duševní vlastnictví nabývá na hodnotě a stává se subjektem právní ochrany. Nová doba přináší nejen nové příležitosti, ale je také zdrojem sociálních nejistot a napětí.

Na informační společnost a její důsledky lze nahlížet různými způsoby a z pohledu odlišných sociálních aspektů. V literatuře se setkáme s autory, kteří poukazují na pozitiva přínosů a důsledků „nové doby“ (Negroponte 1995, Lévy 1991, Toffler 2001). Přirozeně existují autoři, kteří vidí v nástupu digitální doby rizika a upozorňují na řadu nebezpečí, která se mohou s nástupem nového společenského řádu objevit, např.: prohlubování sociální exkluze, přehlcení informacemi. Ke kritikům informační společnosti patří např. Castells (1996 - 1998, 2000), May (2002).

Nejprve představím pozitiva, která souvisí se společenskými změnami v důsledku nástupu informační společnosti. Jedno z proslulých, futurologických a krajně pozitivních pojetí informační společnosti přináší francouzský humanista Pierre Lévy ve své knize *Kyberkultura* (1991). Podle Lévyho dojde na základě šíření internetu k transformaci vědění a jeho distribuci, což bude mít celospolečenské důsledky. Transformovanou společnost nazývá Lévy kyberkulturou. Kyberkultura v Lévyho podání představuje vrchol osvícenského projektu lidství. Toto lidství je svobodné, bez mocenské totality jednotného jazyka a významu, jednotných a závazných forem bytí. Díky kyberkultuře se lidstvo bude moci virtuálně zdokonalovat a pracovat na sobě samém bez časoprostorového omezení (Lévy 1991). Lévyho pojetí informační společnosti je dnes hodnoceno jako konzervativní utopický koncept vyplývající z technooptimismu na přelomu 80. a 90. let minulého století.

Autoři jako např. Negroponte a Toffler zdůrazňují, že s měnícím se charakterem společnosti nastává doba neomezených možností

individuálního rozvoje jedince. I přes měnící se strukturu pracovního trhu, kdy klesá zaměstnanost v zemědělství a průmyslu, vznikají nové pracovní příležitosti v tzv. znalostním sektoru a v sektoru služeb. Ve zprávě pro Evropskou Unii z roku 1994 uvádí Bangemann následující přínosy budoucí evropské informační společnosti:

- Zvýšení kvality života evropských občanům s širokým výběrem služeb a zábavy.
- Nové možnosti pro uplatnění v médiích, kdy autoři mohou využít své kreativní schopnosti při prezentaci nových služeb a výrobků.
- Evropské regiony získají nové možnosti jak vyjádřit kulturní tradice a identitu. Dojde k minimalizaci geografické vzdálenosti mezi regiony.
- Evropské vlády a administrativy budou transparentnější a dojde k zefektivnění veřejných služeb, které budou blíže občanům.
- Zvýší se konkurence mezi podnikateli, díky informační společnosti budou mít podnikatelé organizované podniky, budou nabízet lepší odborné vzdělání svým zaměstnancům, dojde k elektronickému spojení se zákazníky.
- Otevřené možnosti poskytovatelům telekomunikačních služeb a dodavatelům IKT.

Bangemann dále tvrdí, že přeměna Evropy v informační společnost přinese příležitosti k vybudování rovnostářské a harmonické společnosti. Informační společnost nemá pouze potenciál zlepšit život jedinců ve společnosti, ale výrazně zefektivní společenskou a ekonomickou organizaci a posílí společenskou strukturu (Bangemann 1994: 6-7).

Českou vládou schválený dokument *Státní informační politika* (1999) uvádí konkrétní příklady, které demonstrují pozitiva a význam informační společnosti. Může například dojít ke zlepšení zdravotní péče, kdy spolu mohou komunikovat specialisté bez ohledu na geografickou vzdálenost. Další přínos informační společnosti představuje práce na dálku (práce z domova), kdy se opět minimalizuje vliv geografické vzdálenosti. S prací na dálku souvisí také omezení každodenního dojíždění a přeplněnosti pozemních komunikací. Díky rychlé, laciné a efektivní online-komunikaci dojde k decentralizaci podniků a institucí. Výraznou změnou projde vzdělávání, kdy bude převládat distanční interaktivní způsob výuky. Zvýšením informovanosti ve společnosti dojde k lepší ochraně spotřebitelů, kteří budou mít snadný přístup k informacím o daném zboží či službě. Zajímavý a čtivý výklad předpokladů nastupující digitální revoluce pro všechny oblasti lidského života přináší ve své knize *Being Digital* (1995) Nicholas Negroponte.

2.2 Kritika a rizika Informační společnosti

Mohlo by se zdát, že optimističtí autoři věnující se informační společnosti zavírají oči před případnými riziky a nebezpečími „nové digitální doby“. Avšak i optimisté jako je Negroponte, Toffler a Lévy (1997) varují před riziky informační společnosti. Negroponte varuje před digitálním vandalstvím, softwarovým pirátstvím a krádežemi dat. Dále upozorňuje na hromadné propouštění jedinců v důsledku nástupu automatizovaných systémů. Avšak tvrdí, že tato úskalí budou vyvážena vznikem digitálního pracovního trhu, který bude decentralizovaný, globální, harmonizující a bude nabízet posílení individuálních možností jedince. Negroponteho entusiasmus z nové doby spočívá v ideji digitální budoucnosti v rukou mladé generace (Negroponte 1995: 185-188).

Toffler již v 70. letech minulého století ve své knize *Šok z budoucnosti* (1970) varuje čtenáře před příchodem doby, pro kterou je typická inovace, změna a pomíjivost. Tvrdí, že se v nastávající době budeme potýkat s tzv. šokem z budoucnosti. Šok z budoucnosti Toffler definuje jako „obtíže, fyzické i psychické, způsobené přetížením tělesných adaptivních systémů lidského organismu a jeho procesů rozhodování a je to fenomén spojený s časem, výsledek mimořádně zrychleného tempa společenských změn“ (Toffler 1992: 160).

Lévy v kontextu rizik kyberkultury zmiňuje prohlubující se propast mezi chudými a bohatými. Tato propast však dle Lévyho není ničím ojedinělým, protože každá universalita s sebou přináší exkluzi. Dále Lévy varuje před vytracením jazykové a kulturní diverzity, které jsou ohroženy angličtinou jako universálním jazykem internetu. Přes veškerý entusiasmus může kyberkultura představovat synonymum chaosu a nejistoty (Lévy 1991).

Jak již jsem zmínila výše, kritický pohled na současnou společnost přináší např. Castells, který je jedním z nejvíce uznávaných analytiků současné společnosti. Jeho kritika se zaměřuje na transformaci kapitalismu, který zaznamenal vyšší výkonnost díky technologickým inovacím v 70. letech minulého století. Dále se na transformaci kapitalismu podílely následující dva procesy: poptávka po otevřené svobodné komunikaci a potřeba flexibilní produkce a obchodu na globální úrovni. Kapitalismus současné doby je decentralizovaný, flexibilní, časoprostorově neomezený. Castells hovoří o informačním kapitalismu, který díky síťovému uspořádání kombinuje flexibilitu a globální dosah. Takový kapitalismus je dle Castellse neúprosný a chamtivý a stojí za nestabilním způsobem života, kdy dochází k úbytku existenčních jistot (Castells 2000: 367-369).

Castellosovo pojetí současné společnosti není striktně pesimistické; přiznává, že vyspělé společnosti doznaly kvalitativních změn. Kvalitativní přeměna společnosti spočívá v posílení lidského ducha, a to na základě dostupnosti informačních technologií (Castells 1996: 2). Vyvrcholení technologického pokroku přičítá Castells internetu, „prozatím nejrevolučnějšímu technologickému médiu Informačního věku“ (Castells 1996: 45). Internet vnímá jako mocný nástroj, který transformuje lidskou komunikaci, zvyšuje kvalitu života jedinců, zefektivňuje fungování ekonomik a politik. Castells však upozorňuje, že přes veškerá pozitiva internetu jako síťového média, které se má podílet na zvyšování kvality lidských životů a zesilovat konkurenceschopnost ekonomik, může omezený nebo žádný přístup k internetu představovat do jisté míry sociální znevýhodnění.

Nejenže Castells upozorňuje na oslabení role státu, který bude postupem času představovat jednu z mnoha autorit v globálním světě, ale v díle *End of Millenium* zmiňuje i další negativa, která se vážou k informační společnosti: globální krize demokracie, globální zločin a praní špinavých peněz, dětská pornografie a prostituce (Castells 1996).

Negativní vnímání technologického pokroku, který započal v druhé polovině minulého století, představuje také Paul Virilio. V knize *Informatická bomba* (2004) představuje myšlenku, že vědecký pokrok, který jde ruku v ruce s informační společností, je příčinou nehod. Tyto nehody se poté snažíme eliminovat rozvojem další a lepší technologie, to však dle Virilia způsobuje další a další nehody. Nabízí se otázka, zda je výhoda či nevýhoda, že se díky technologiím, které přináší informační společnost, můžeme od krizových událostí časoprostorově vzdálit.

Podobně skeptický pohled na technologický rozvoj přináší Christopher May. Ve své knize *The Information Society: A Sceptical View*

(2002), May kritizuje informační společnost na základě čtyř jejích hlavních aspektů: sociální revoluce, přeměna struktury práce a pracovního trhu, nové druhy politik a oslabení role státu.

May se kriticky vymezuje jak proti Tofflerovi, tak proti Bellovi. Bellovo pojetí přeměny struktury práce na základě vzestupu sektoru služeb je přirozené pokračování kapitalismu, které je rozšířeno o intelektuální vlastnictví. Dle Maye nedošlo k žádné informační revoluci, avšak souhlasí s tím, že technologické inovace přinesly mnoho změn. Toffler dle Maye přeceňuje demokratický potenciál IKT (May 2002: 18). Oslabení role státu a politiky také není nijak významné, informační společnost přinesla státům a politice efektivnější a rychlejší organizaci (May 2002: 111).

Ráda bych ještě zmínila koncept společnosti vědění (*knowledge society*). Společnost vědění představuje jeden z nejdominantnějších teoretických proudů současných modernizačních teorií. Společnost vědění se kriticky vymezuje proti konceptu informační společnosti. Zastánci společnosti vědění ve shodě s Castellsem nesouhlasí s tvrzením, že dnešní společnost prošla transformací na základě rozvoje sektoru služeb a úpadku průmyslu. Průmyslová výroba zaujímá nadále důležité místo, avšak nabyla jiné podoby.

Pokud proti sobě postavíme koncept informační společnosti a koncept společnosti vědění, pak zásadní rozdíl nalezneme v pojetí informace. Podle Zhang Yuexiaoa existuje více jak 400 konceptů, které definují informaci (Zhang Yuexiao 1988: 400 in Webster 2006: 28). Dle Webstra je však klíčové rozdělení definic informace na kvantitativní a na kvalitativní.

Z kvalitativního hlediska představuje informace: „data a myšlenky, které jsou identifikovatelné, organizované, sdělené a uložené v rozlišných

médiích (kniha, TV atd.) a především jsou smysluplně využity.“ (Webster 2006: 28). Podstatné je, že informace v kvalitativním podání nese určitý významový potenciál. Kvalitativní definice však postrádá smysl pro IKT inženýry, kteří operují s kvantitativním významem informace, kdy je informace měřena na základě znaků a symbolů. Informace v kvantitativním podání nepotřebuje ke své existenci smysl (Webster 2006 :28).

Základní výtku konceptu Informační společnosti spočívá v kritice informační revoluce, tedy rapidního nárůstu objemu informací šířených IKT ve společnosti, kdy nárůst objemu informací nevysvětluje podstatu změn ve společnosti. Například van Cuilenburg také spatřuje charakter informační společnosti v exponenciálním růstu produkce a toku různorodých informací. Ve své práci se zamýšlí, zda je Informační společnost skutečně společností informovanou (van Cuilenburg 1999). Tato otázka předznamenává další výtku zastánců společnosti vědění ke konceptu informační společnosti a to, že ne informace, ale vědění formují jedince. Je to právě vědění, které dává možnost těm, kteří ho vlastní, k intelektové nebo manuální aktivitě. Informace představují strukturovaná data, která nemají význam a jsou pasivní do té doby, než je využije někdo, kdo na základě dosaženého vědění dokáže data interpretovat (David, Foray 2002: 12). Společnost vědění věnuje pozornost především lidskému potenciálu než technologickému. Tato myšlenka vychází z úvahy nad předáváním vědění a kapitálu. Informace se díky IKT technologiím šíří rychle a levně, zatímco předávání vědění je složitý a nákladný proces (Veselý 2006: 436).

Koncepty společnosti vědění zdůrazňují rostoucí potenciál teoretického vědění. Toto vědění má zcela jinou podobu než vědění historicky předcházející, které vycházelo z každodenní zkušenosti jedinců dané společnosti. Jednalo se o vědění, které nemělo vědecký základ a

kopírovalo každodenní empirické zkušenosti jedinců. Teoretické vědění se oproti předcházejícímu liší především způsobem jeho předávání, kdy se vědění předávalo v podobě tradice a expertní je předáváno skrze média, například v rámci vzdělávání (Webster 2006: 29). Nyní nastává doba, kdy nejen tradice, ale právě my sami se skrze teoretické vědění podílíme na utváření našich životů.

Teorie informační společnosti není jednoznačně přijímaným konceptem, který by vysvětloval společenskou transformaci a podobu dnešní společnosti na základě masivního šíření IKT. Všeobecně přijímaný není ani koncept společnosti vědění. Přesto však se oba koncepty uchytily jak v odborném, tak všeobecném diskursu. Důkazem jsou světové summity jako např. World Summit of Knowledge Society (WSWK), nebo vůbec první světový summit informační společnosti, pořádaný OSN, World Summit of Information Society (WSIS). Cílem WSIS bylo navrhnout taková opatření, která zabrání negativním důsledkům informační společnosti. Hlavním úkolem bylo vyřešit problém s nerovným šířením IKT v rámci světového společenství.

2.3 Komunikační média v informační společnosti - Internet

Přestože se výše zmíněné koncepty a kritéria nahlížení na společnost odlišují, všechny se shodnou, v tom, že se společnost 2. poloviny 20. století významně proměňuje – informace představují hybnou sílu a žádaný kapitál. Stejně tak, jako se mění společnost, mění se i komunikační média, neboli tzv. „nová média“.⁶ Původně pojem označoval komunikační prostředky, které následovaly po nástupu televize. Tato nová

---

⁶ O každém médiu můžeme říct, že bylo ve své době nové. Carolyn Marvin v knize *When Old Technologies Were New* (1990) poukazuje na fakt, že každé nové médium si buduje svoje postavení jak mezi staršími médii, tak ve společnosti. Marvin došla k závěru, že společenské změny spojené s příchodem nového média jsou historicky srovnatelné se společenskými změnami, které s příchodem nového média probíhají nyní. Avšak tempo společenských změn, stejně tak jako rychlost vývoje nových technologií je nyní stále dynamičtější.

média byla interaktivní a často spojené s videem (videorekordér, kamera, teletext, videotelefon atp.). Poslední dekáda 20. století představuje média založená na počítačových či síťových technologiích. Podstata těchto nových médií spočívá dle Ireny Reifové v dvojí reprezentaci. Kdy na vrchní úrovni je sdělení zobrazeno člověku srozumitelnými kódy, jako jsou text, obraz, zvuk. Zatímco spodní úroveň přenáší primární kódy do podoby binárního kódu. Binární kód umožňuje za minimálních nákladů množit, uchovávat a distribuovat sdělení, nebo informaci okamžitě bez ohledu na vzdálenost (Reifová 2004). Lev Manovich ve své knize *The language of new media* (2001) představuje 5 základních principů nových médií:

1. Numerická reprezentace: odkazuje ke složení z binárních kódů.
2. Modularita: prvky nových médií se skládají z nezávislých částí, které se dělí až na úroveň nedělitelných „atomů“ (např. pixely, nebo World Wide Web – skládá se z nezávislých webových stránek, ty jsou dále složeny z obrázků, videí, textu; přestože se uživatelé zobrazí web jako celek, internetový prohlížeč načítá jeho části odděleně).
3. Automatizace: je umožněna předešlými dvěma principy, spočívá v tom, že systém provádí většinu operací sám, bez zásahu člověka. Manovich rozlišuje nízkou úroveň automatizace – naprogramované úkony – např. aktualizace programů atp. a vysokou úroveň automatizace – určitý stupeň umělé inteligence – v současné době např. smartphony.
4. Variabilita: nová média jsou neustále ve vývoji, existuje velké množství kombinací vstupů, výstupů, kódů, formátů, způsobů přenosu, které umožňují vytvářet nové verze objektů, které médium zprostředkovává.

5. Transkódování: zde dochází k setkání logiky kultury a logiky počítače, kdy se kultura přetváří dle určitých konvencí do podoby binárních kódů (Manovich 2009).

V problematice digitální propasti představuje klíčové „nové médium“ internet. V rámci studia nových médií někteří autoři (např. Wellman 2004) uvažují o etapě nových médií právě s příchodem internetu. Starší média (rádio, televize) jsou založena více méně již desetiletí na stejném principu. Zatímco internet prochází neustálým vývojem již od dob svého vzniku a dle Manovichova principu variability nebude mít nikdy svou konečnou podobu. Zásadní změna, která se týká vnitřní proměny podoby internetu, souvisí s nárůstem počtu uživatelů a zejména s nárůstem tvorby těchto uživatelů. Tato postupná přeměna internetu započala v 90. letech, kdy se internet rozšiřuje mimo kruhy specialistů a odborníků – mezi širokou veřejnost. Přeměnou prošel nejen internet, ale také uživatel, který ze z role pozorovatele dostává do role částečného tvůrce podoby internetu – aktivním uživatelem.

Pokud se zaměříme na historický vývoj médií od tištěných médií, přes rádio, televizi, telefon atp., může se internet jevit jako další logický krok ve vývoji komunikačních médií. Lze uvažovat tak, že vše, co je díky internetu možné (čtení literárních textů, sledování filmů, nakupování, diskuze atd.), zde už jistým jiným způsobem bylo. Tedy můžeme říct, že internet zprostředkovává staré věci novým způsobem. Na druhé straně jedinečnost internetu spočívá v kombinaci všech předešlých komunikačních technologií a významným způsobem transformuje společnost ve všech jejích složkách.

Internet představuje určitou základnu, na které působí nová média. Přestože internet existuje víc jak padesát let, jeho podoba zaznamenala dramatické změny. V roce 1968 v Národní výzkumné laboratoři ve Velké

Británii, bylo internetem propojeno jen několik počítačů v rámci ústavu. Rostoucí počet uživatelů mění také účel využití internetu, od vojenského použití, přes akademické až k současné komerční podobě.

Šíření internetu a jeho užívání je předmětem výzkumné části této práce. V debatě o digitální propasti se častěji setkáváme se slovním obratem - přístup k IKT⁷, než přístup k internetu. V literatuře se můžeme setkat s mnoha popisy IKT, avšak díky rychlému vývoji technologií jsou některé již zastaralé a neaktuální. Představím definici OECD,⁸ podle které: „Vzniklo IKT rozšířením termínu IT (informační technologie). Toto rozšíření je důsledkem rapidního vývoje, který sblíží technologie jako počítače, technologie pro přenos dat a telekomunikace. IKT dle definice OECD také zahrnuje dnešní moderní komunikační a síťové informační technologie. IKT zastřešuje široké spektrum technologií: počítače, digitální technologie pro přenos dat, telekomunikační technologie jako mobilní telefony, e-maily a další formy komunikace zprostředkované pomocí počítače, elektronické informační zdroje jako World Wide Web a CD - ROMy.“ (Selwyn 2006: 14). Samozřejmě existují i obsáhlejší popisy, které vymezují, co vše spadá do IKT (např. OECD 2009), pro účely této práce je však výše zmíněný popis IKT (nových médií) dostačující.

Počátky masového šíření IKT – zejména internetu (přelomu 80. a 90. let minulého století) byly doprovázeny optimistickými vizemi, které předvídaly tzv. informační rovnost. V této souvislosti se hovoří o příchodu globálního informačního a komunikačního rovnostářství. Minimálně se předpokládal výrazný posun v demokratickém přístupu k informacím. Studium nových médií se setkává s novým neprobádaným prostředím,

---

⁷ Zkratka je vytvořena z anglického názvu „Information and Communication Technologies“, v anglických textech se používá zkratka ICT.

⁸ Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (zkráceně OECD z angl. Organisation for Economic Co-operation and Development) - koordinuje ekonomickou a sociálně-politickou spolupráci členských zemí, zprostředkovává nové investice, prosazuje liberalizaci

kdy je třeba si stanovit nová témata předmětu zkoumání. Autoři Jiráček, Köpplová a Volek apelují na mediální studia a zdůrazňují významu holistického přístupu: „Chování médií, respektive systém produkce, distribuce a recepce mediálních obsahů, je v zásadě determinován vztahy mezi státem, ekonomikou, každodenními sociálními praxemi a dominantními komunikačními/informačními technologiemi. Jinými slovy, studium médií by mělo zůstat neoddělitelně spjato se studiem společnosti, ekonomiky a politiky“ (Volek, Jiráček, Köpplová 2006: 18). Pokud se budu držet tohoto výroku, digitální propast představuje ideální předmět výzkumného zájmu. Jedná se o problém, který v sobě kloubí politiku, ekonomiku i každodenní realitu členů společnosti a internet (přístup k internetu) zde představuje komunikační technologii, která způsobuje nerovnost jak na státní tak společenské úrovni, tedy digitální propast.

2.4 Třídímenzionální model nových médií

Výše zmíněnou myšlenku převedl Jakub Macek (2010) v tzv. třídímenzionální model nových médií. Macek vychází z Giddensovy strukturační teorie (1984), která kombinuje funkcionalismus a strukturalismus⁹ a interpretativistické sociologické směry (rovina jednání a sociálních interakcí).

Nové médium představuje komplex konstituovaný ve třech vzájemně se ovlivňujících dimenzích: 1) nové médium je určitý artefakt umožňující komunikovat (či rozšířit schopnost komunikovat) 2) tento artefakt je užíván jistými sociálními aktéry, 3) kteří se nacházejí v jistých sociálních, ekonomických a politických kontextech (Macek 2010: 105). Macek dále rozšiřuje schéma:

---

mezinárodního obchodu. Cílem OECD je napomáhat k dalšímu ekonomickému rozvoji, potlačení nezaměstnanosti, stabilizaci a rozvoji mezinárodních finančních trhů.

⁹ Přes rozdílnost obou směrů, oba kladou důraz na analýzu sociálního celku, vzhledem k němuž nahlízejí jednání sociálních aktérů jako odvozené.

1) „Artefakt nového média:

- a) je současně alokativním zdrojem i strukturou formující jednání;
- b) si svým vstupem do sociálního systému vynucuje vznik nových kontextuálních konstitutivních a regulativních struktur a vede ke vzniku nových autoritativních zdrojů;

2) Jednání aktérů (užití nových médií):

- a) předpokládá na straně aktéra intenci (a tedy motivy a cíle, jež mají být jednáním naplněny) vycházející z praktického nebo expertního vědění;
- b) zpětně restrukturuje/inovuje podobu artefaktu;
- c) zpětně restrukturuje konstitutivní a regulativní struktury kontextu, stejně jako systém alokativních a autoritativních zdrojů.

3) Kontext:

- a) zahrnuje alokativní (materiální) i autoritativní (mocenské) společenské zdroje a regulativní pravidla (sociální normy, legislativní regulaci) i konstitutivní pravidla (kulturu a systémy vědění jako vědu, ideologie), jež
- b) formují systémy, do nichž je užití artefaktu zasazeno, tj. systémy společenských a ekonomických vztahů;
- c) strukturují podobu artefaktu;
- d) strukturují jednání aktérů“ (Macek 2010: 106).

K Mackovu modelu se vrátím v kapitole 3.2.3, kdy jej použiji k lepšímu vysvětlení fenoménu digitální propasti, konkrétně k vysvětlení její multidimenzionality a komplexnosti.

3 DIGITÁLNÍ PROPAST

3.1 Představení fenoménu „digitální propast“

Jak jsem ukázala v předchozí části práce, minulé století zaznamenalo obrovský rozvoj komunikačních technologií, které informuje společnost v souladu s potřebami moderní ekonomiky a demokratického politického systému. Nová média výrazně zvyšují minimální a průměrnou úroveň informovanosti společnosti, přesto se však setkáváme s názory o nerovnoměrné a kolísavé schopnosti některých médií zmíněné cíle naplnit (McQuail 2009). Debata o nerovném šíření informací ožila počátkem 90. let, kdy se s objevením World Wide Webu a dynamickým šířením IKT rozdělil svět na informačně chudé a bohaté země. To vše přispělo k tomu, že se na místo pojmu „vědomostní propast“ (*knowledge gap*) začal používat výraz digitální propast (*digital divide*) (Norris 2002).

Fenomén digitální propasti byl poprvé vyzdvižen díky studii Národního telekomunikačního úřadu USA (NTIA) – *Falling Through Net: Defining the Digital Divide* (1999). Tato studie přinesla nejen rozdělení populace na „*information haves*“ a „*information have-nots*“. Autoři studie – Doon Hoffman, Thomas Novak a Ann Schlosser - poprvé použili termín digitální propast, který díky studii (NTIA) získal pozornost médií a veřejnosti (Compaine 2001: *xiv*).

Aby fenomén digitální propasti nabyl významu a začalo se pracovat na jeho řešení, musel být nastolen na politickou agendu, o což se zasadil bývalý prezident USA Bill Clinton. Clinton upozornil na prohlubující se chudobu na základě rozvoje technologií. Během období Clintonovy vlády proběhlo několik studií, které detailně mapovaly digitální propast v USA,¹⁰

---

¹⁰ Konkrétně v chronologickém pořadí: U.S. Dep`t of Comerce, *Falling Through the Net: a Sourvey of the „Have Nots“ in Rural and Urban America* (1995), U.S. Dep`t of Comerce, *Falling Through the Net: New Data on the Digital divide* (1998), U.S. Dep`t of Comerce,

kdy poslední šetření z roku 2000 ukazuje, že 51% amerických domácností vlastní počítač a 80% z těchto domácností je připojeno k internetu (Yu 2002: 3).

Výsledky šetření digitální propasti v USA na přelomu milénia ukazují, že v rámci USA dochází ke zmenšování digitální propasti. Bill Clinton tvrdí, že pro americký ekonomický systém je přítomnost digitální propasti neomluvitelná. Aktuálně se Clinton vyjadřoval k síle internetu, který má dle jeho slov sílu měnit svět na konferenci ICANN.¹¹ Na této konferenci byl Clintonovi projeven dík za silný a trvalý odkaz - rozšíření povědomí o internetu a s ním spojenou digitální propastí v politicko-vědním diskursu (ICANN 2011).¹²

Problematiku digitální propasti se rozhodla řešit i Evropská Unie. Avšak digitální propast nabyla podobu světového fenoménu, když se dostala do pozornosti OECD. V rámci problematiky digitální propasti představuje OECD organizaci, která se tomuto fenoménu věnuje na mezinárodní úrovni. Dokumenty OECD patří mezi legitimní zdroje, které definují základní pojmy vztažené k informační společnosti a digitální propasti.

3.2 Definování digitální propasti

Ohledně definice digitální propasti nepanuje všeobecný konsensus. Na základě nejasně stanovené terminologie je digitální propast vysvětlována z různých perspektiv, které se opírají o odlišná stanoviska. Přestože není zcela možné odhalit veškeré vztahy mezi různorodými

---

Falling Through the Net: Defining the Digital divide (1999), U.S. Dep`t of Commerce, Falling Through the Net: Toward Digital Inclusion (2000).

¹¹ Zkratka pro Internet Corporation for Assigned Names and Numbers. Jedná se o neziskovou organizaci. Jedním z úkolů ICANN je přidělování a správa doménových jmen a IP adres.

¹² Bushova vláda nepřikládá problematice digitální propasti takovou váhu jako Clintonova. Během Bushovy administrativy došlo k zastavení některých programů zvyšování informační gramotnosti populace.

pojetími konceptů, upozorňuje Gunkel, že i přes myšlenkovou pluralitu pojetí digitální propasti jsou všechny definice založené na binární logice. Tedy definice rozlišující mezi těmi, kteří mají, nebo nemají přístup k IKT, a těmi, kteří ovládají a neovládají IKT atp. (Gunkel 2003).

3.2.1 Primární digitální propast

Základní definice popisuje digitální propast jako „propast mezi těmi, kteří mají přístup k počítačům a internetu, a mezi těmi, kteří přístup nemají“ (Dijk 2005: 1). Tato definice se dnes jeví jako poněkud zjednodušující a bagatelizuje problematiku digitální propasti. Digitální propast není založena pouze na nerovnosti v přístupu k internetu a počítači, zahrnuje široké spektrum nerovností. Tyto nerovnosti mohou být ovlivněny etnicitou a rasou, genderem, dosaženým vzděláním, socioekonomickým statusem, místem bydliště. Digitální propast není výhradně problémem jednotlivce a OECD rozšiřuje subjekty, kterých se může digitální propast týkat: „Digitální propast je termín často používaný k popisu propasti mezi jednotlivci, domácnostmi, firmami a geografickými prostory na různých socioekonomických úrovních s ohledem na jejich příležitosti k přístupu a využití IKT jako jsou počítače a internet“ (2009: 187). Definice OECD upozorňuje, že pouhé vlastnictví IKT není určujícím faktorem digitální propasti. Existuje spousta veřejných míst, jako jsou knihovny, kavárny, studovny, školy pracoviště atd., která umožňují přístup k IKT.

V literatuře se dále setkáme s pojmy „*basic (first) digital divide*“ tedy základní, neboli primární digitální propast a sekundární digitální propast (Attewell 2001). Primární digitální propast odkazuje ke klasickému rozdělení na ty, kteří mají přístup k IKT a na ty, kteří nemají. V anglické literatuře se v souvislosti s přístupem k informacím hovoří o tzv.

„*information haves*“ (mají přístup k IKT) a „*information have-nots*“ (nemají přístup k IKT).

V rámci diskuse nad závažností problematiky digitální propasti se objevuje názor, že primární digitální propast představuje pouze dočasný problém. Tento názor se objevuje nejen ve vědeckém diskursu, ale také v politickém. Dále se objevují názory, které digitální propast víceméně ignorují. Tento postoj například zastávají již zmínění technooptimisté Negroponte a Lévy. Negroponte považuje nerovné šíření IKT, vzhledem k jejímu rychlému a masivnímu šíření, za generační záležitost (Negroponte 2001: 9). Lévy zastává postoj, kdy tvrdí, že otázka šíření IKT je silně ovlivněna subjektivním rozhodnutím jedince, který buď bude chtít využívat IKT, nebo nikoli a neuvažuje nad tím, že by měl být někomu jakýmkoli způsobem přístup k technologiím odepřen (Lévy 1991: 217).

Primární digitální propast, která spočívá v nerovném přístupu k IKT, má tendenci se uzavírat. Technologie potřebná k připojení k internetu se stává více a více dostupnou a tím pádem roste její zastoupení ve společnosti, jak potvrzují např. data OECD (OECD 2001).

Podobné stanovisko jako Lévy, tedy že šíření internetu představuje totožný proces jako šíření jakéhokoli jiného média, zastávají také Benjamin Compaine a Jan van Dijk. Van Dijk souhlasí s myšlenkou uzavírající se digitální propasti, přesto však nepopírá její existenci a nezlehčuje závažnost její problematiky. Hovoří o tzv. prohlubování (*deepening*) digitální propasti. Prohlubování ve smyslu rozdílných uživatelských znalostí mezi jednotlivými segmenty společnosti. Van Dijk tvrdí, že tam, kde se digitální propast přestala rozšiřovat (*widening*), tedy kde většina populace vlastní, nebo má přístup k IKT, se digitální propast prohlubuje a to na základě odlišných uživatelských dovedností (van Dijk 2005: 2). O prohlubujících se rozdílech v uživatelských znalostech IKT v této práci hovořím jako o sekundární digitální propasti.

Diskuzi o otevírání a uzavírání primární digitální propasti uzavřu myšlenkou Benjamin Compaina, který tvrdí, že primární digitální propast je v dnešní době již bezpředmětná. Kvantitativní studie, které rozdělují populaci na „*informations haves*“ a „*have – nots*“ potvrzují, že tato propast se uzavře a to díky dostupnosti technologie. Compaine tedy uvádí: „Statistické výstupy, které definují subpopulace ohrožené digitální propastí, by se spíše měly zaměřit na podobu využívání technologií, tedy na tzv. sekundární digitální propast“ (Compaine 2001: 5).

3.2.2 Sekundární digitální propast

Compaine a další zmínění autoři tedy zastávají názor, že nerovnosti na základě rasy a etnicity v rámci jednoho geografického celku zmizí. To Compaine dokládá na příkladu USA, kdy se ukázalo, že Afroameričané mají častěji vysokorychlostní připojení na rozdíl od bílých Američanů (Compain 2001: 5-6). Pozornost odborníků na problematiku nerovného šíření IKT se začala počátkem 21. století ubírat jiným směrem. Středem výzkumného zájmu již nejsou ti, kteří mají či nemají přístup k IKT, jelikož tento problém dřív nebo později vyřeší trh. Pozornost autorů nyní směřuje k tomu, jak efektivně jsou jedinci schopni IKT používat. Van Dijk společně s Hackerem upozorňují, že rozdíly v uživatelských znalostech spíše porostou (van Dijk, Hacker 2003: 315).

Sekundární digitální propast je dle Attewella založena na sociálních rozdílech používání počítače (Attewell 2001). Samozřejmě, že se jedinec dostane k informacím efektivněji, pokud vlastní PC a používá internet, je však otázka, zda počítač používá k vyhledávání informací, a tím zvyšuje svůj informační potenciál, nebo používá počítač například ke hraní her. Sekundární digitální propast řeší prohlubující se nerovnost na základě efektivity práce s IKT, nikoli na základě přístupu k IKT.

Attewell zkoumá sekundární digitální propast ve vztahu k dětem, kdy upozorňuje na rozdíl nejen ve způsobu užívání počítače, ale na čas který děti u počítače tráví ve vztahu k tzv. „*well-being*“. Samotné vlastnictví počítače, dle Attewella nemá smysl řešit - důležité je zaměřit se na využívání počítače (Attewell 2001, 2003).

S tím jak efektivně jedinec dokáže využít IKT ke svému prospěchu souvisí pojem informační gramotnost. Bertot tvrdí, že k vyřešení problému digitální propasti nestačí pouze přístup k IKT, jedinec by měl 1) umět technologii použít; 2) vědět jak najít potřebné informace; 3) být schopen vyhodnotit relevanci vyhledaných informací; 4) dále úspěšně použít informace k vyřešení problému (Bertot 2003: 186).

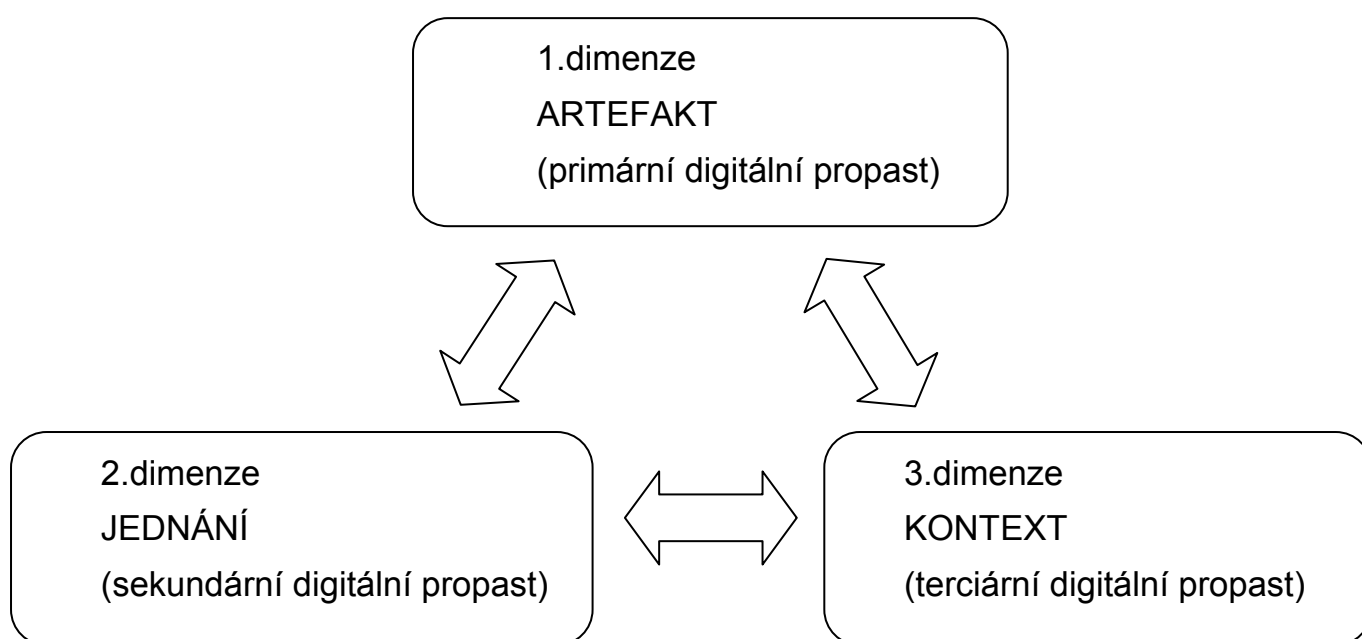
Digitální propast představuje multidimenzionální fenomén, který zahrnuje jak samotný přístup k IKT – primární digitální propast, tak uživatelské znalosti a dovednosti, pomocí kterých lze IKT efektivně používat - sekundární digitální propast. Avšak na prohlubování a rozšiřování digitální propasti mají vliv i jiné faktory, které představím v následující kapitole.

3.2.3 Terciální digitální propast

Výraz terciální digitální propast jsme zvolili po diskusi s vedoucím práce, kdy jsme došli k závěru, že přestože je jedinci dostupný hardware a zároveň má dostatečné uživatelské znalosti k jeho efektivnímu využití, existují další faktory, které mohou jedince znevýhodňovat v oblasti získávání informací a jejich efektivnímu využívání. Mezi faktory, které jedincům a nejen jedincům, ale i větším sociálním celkům znemožňují úplné a smysluplné používání IKT, patří alokativní a autoritativní zdroje a regulativní a konstitutivní pravidla. Tyto faktory jsem si vypůjčila z třídimenziálního modelu nových médií Jakuba Macka (viz kap. 2.4). Mackův model, jehož grafické znázornění můžeme vidět ve Schématu 1,

jsem aplikovala na vysvětlení komplexnosti a multidimenzionality fenoménu digitální propasti.

Schéma 1. Základní schéma třídimeznionálního modelu nových médií. (Zdroj: Macek 2010: 106).

Dimenze artefaktu představuje strukturu, která v první řadě strukturuje jednání aktérů (vyjadřuje tedy selektivitu média) a zároveň ovlivňuje a je ovlivňována kontextuální strukturou. V technologické rovině je artefakt vyjádřen materiálními vlastnostmi hardwaru a nemateriálními vlastnostmi binárního kódu (Macek 2010: 160). Myslím, že úroveň artefaktu, pokud Mackův model napasuji na problematiku digitální propasti, může demonstrovat primární digitální propast. Artefakt v tomto případě představuje přístup k PC a internetu. Pokud je aktérům tento přístup umožněn, jistě se to promítne do struktury jejich jednání, a to i při minimálních uživatelských znalostech (např. dojde ke změně v trávení volného času, vyhledávání informací atp.) Kontextuální dimenze je

přítomností PC a internetu ovlivněna např. změnou legislativních norem, které např. upravují možnosti adaptace internetu v určitých lokalitách.

Sekundární digitální propast je vhodně ilustrována dimenzí jednání. Macek odkazuje ke skutečnosti, že jednání spojené s novými médii je konvenční, formované sociálně sdíleným věděním a sociálně definovanými cíly a motivy. Nové médium je prostředkem komunikativního jednání, které zahrnuje produkci, distribuci a recepci textu a zároveň je konzumovaným materiálním objektem. Nová média jakožto komunikační prostředky zahrnují komunikaci masovou, interpersonální a skupinovou, což dle Macka podtrhuje mnohoznačnost konkrétních způsobů jednání spojených s novými médii (Macek 2010: 161-162). To, jakou úroveň vědění (uživatelských znalostí) aktér dosahuje, se promítá do způsobu a efektivity využití artefaktu - PC a internetu. Pokud jedinec nedosáhl dostatečné úrovně sociálně sdíleného vědění, není schopen dosáhnout cílů, které jsou díky možnostem internetu možné. Tedy každý jedinec je schopen profitovat z IKT natolik, nakolik je vysoká úroveň jeho znalostí (nejen uživatelských). A právě v této rovině se projevuje sekundární digitální propast, v rámci které se nerovnost mezi sociálními aktéry projevuje v odlišných uživatelských znalostech a efektivitě využívání IKT.

Princip terciální digitální propasti vychází z dimenze kontextu. Macek odlišuje dvě vzájemně provázané úrovně struktur. Kontext první úrovně zahrnuje lokální struktury, které formují každodenní jednání (mikrosociální charakter – časoprostorové struktury, soukromý prostor domácností, struktura mediálního celku, skupin a formálních organizací). Taková digitální nerovnost se dle mého názoru vyskytuje přirozeně a nijak významně se nepodílí na prohlubování primární ani sekundární digitální propasti. Větší význam v prohlubování digitální nerovnosti je spojen s druhou úrovní kontextu, která zahrnuje makrosociální proměnné formující veřejný prostor, systémy obecně sdílených kulturních hodnot a sdíleného vědění, legislativní a technické normy, politické systémy, systémy ekonomických vztahů a nerovností a širší technologické a materiální

infrastruktury (Macek 2010: 161). Tedy terciální digitální propast chápu jako vliv výše zmíněných faktorů na adaptaci IKT ve společnosti.

Význam terciální digitální propasti nespočívá v absolutní svobodě užívání internetu. Přirozeně musí existovat legislativní normy a opatření, která brání zneužívání internetu k porušování lidských práv (např. šíření dětské pornografie atp.). Terciální digitální propast se může projevat např. jako cenzura pocházející z mocenských struktur, která slouží k udržení stávajícího statu quo. Výbor pro lidská práva Evropského parlamentu v roce 2010 předložil na téma ochrany lidských práv na internetu zprávu, ve které uvádí, že „každý čtvrtý uživatel nemá plně svobodný přístup do celosvětové sítě. Cenzura internetu je samozřejmostí ve více než šedesáti zemích světa, přičemž nejhorší situace panuje v Saudské Arábii, v Barmě, v Číně, v Severní Koree, na Kubě, v Egyptě a v Íránu (EU 2010:1).“¹³ Cenzura internetu se nemusí nutně týkat totalitních režimů. Také EU a USA vytváří černé listiny internetových adres, které jsou v určitých rizikových situacích zablokovány. Stejný princip cenzury internetu použili např. během nepokojů v Egyptě v roce 2011, kdy byl nejprve omezen přístup k sociálním sítím a posléze byl vypnut internet, a mobilní sítě. V totalitních režimech internet do jisté míry pomáhá kontrolovat jedince, kteří vystupují protirežimně. Kontrola internetu spočívá v ovládnutí komunikace, sledování přihlašovacích údajů atp. Daniel Dočekal uvádí, že existují firmy dodávající řešení, která umožňují nejen cenzuru, ale hlavně záznam komunikací, jejich vyhodnocování a předávání informací orgánům, které je potom mohou (zne)využívat.¹⁴ Pokud internet je a bude představovat nástroj cenzury, problém digitální propasti jako multidimenzionálního fenoménu nemůže být zcela vyřešen.

---

¹³ Dokument EU (20100607STO75582). Dostupný z <[¹⁴ Dočekal, D. Internet je svobodný, až do okamžiku kdy ho někdo vypne. Jako třeba v Egyptě. Dostupný z <<http://www.pooh.cz/IT/a.asp?a=2016832>> \[cit. 14. 2. 2012\].](http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+IM-PRESS+20100607STO75582+0+DOC+XML+V0//CS.> [cit. 14. 2. 2012].</p></div><div data-bbox=)

Podobnou strukturu fenoménu digitální propasti můžeme vidět u teoretičky Pippy Norris, která se snaží o komplexní popis digitální propasti a uvažuje o ní také jako o multidimenzionálním fenoménu, jež zahrnuje tři aspekty. Prvním je „globální propast“ (*Global divide*), která sleduje rozdíly v přístupu k internetu mezi průmyslovými a rozvojovými zeměmi, což je v případě této práce primární digitální propast. Druhá propast je „sociální“ (*social divide*), zde Norris mapuje rozdíly mezi těmi, kteří přístup k IKT mají a nemají v jednotlivých zemích světa. V rámci sociální digitální propasti Norris zohledňuje jak sociální charakteristiky jedinců, tak to, jakým způsobem IKT používají, zde lze v kontextu této práce uvažovat o sekundární digitální propasti. Poslední je tzv. „demokratická propast“ (*democratic divide*); tato propast se týká online komunity a rozdílů v tom, zda má možnost využít digitální zdroje k participaci a mobilizaci veřejného života (Norris 2002: 4).

Všechny tři výše zmíněné digitální propasti – primární, sekundární a terciální se vzájemně ovlivňují. Nelze jednoznačně určit, která úroveň digitální propasti je závažnější. Z cenzových šetření, která sledují saturaci online domácností v populaci lze usoudit, že primární propast se v budoucnu uzavře. Avšak to neznamená digitální či informační rovnost. Odborníci varují před rozevíráním sekundární digitální propasti, která je založena na znalostech jedince (kognitivních i uživatelských).

3.3 Digitální propast a sociální stratifikace

Stěžejním výzkumným záměrem v problematice digitální propasti je odhalení toho, jakým způsobem a do jaké míry se promítají stávající strukturální nerovnosti do šíření IKT, zda šíření IKT posiluje či oslabuje tyto strukturální nerovnosti a zda v souvislosti se šířením IKT nelze hovořit o vzniku nerovností nových.

Van Dijk ve své knize *The Deeping Divide: Inequality in the Informational Society* (2005) vychází z myšlenky, že sociální nerovnost na základě příjmu, etnicity, genderu a vzdělání ovlivňuje nerovnost distribuce informačních zdrojů, tedy i IKT. Pokud je přístup k IKT nerovný, roste nerovnost v rámci sociální participace a ta se promítá do tradiční strukturální nerovnosti. Společnost je pak rozdělena v kontextu participace v různorodých společenských sférách s ohledem na přístup k novým komunikačním médiím (van Dijk 2005: 15).

V následujících kapitolách představím problematiku digitální propasti ve vztahu k determinantům, u kterých byly zaznamenány nejvýznamnější rozdíly v přístupu k IKT. Těmito determinanty jsou: gender, etnicita a rasa, socioekonomický status, věk a geografická poloha (např. Norris 2002).

3.3.1 Digitální propast a gender

Pokud budeme hledat příčinu existence genderové digitální propasti, nejčastěji se setkáme s vysvětlením, které operuje s myšlenkou tzv. „*doing gender*“, kdy je gender výsledkem interakcí s druhými v rámci sociálních institucí (West, Zimmerman 1987: in Kennedy et al. 2003: 77). Poté očekáváme, že žena je něžná citlivá, pečující atp., zatímco muž demonstruje svoji maskulinitu asertivitou, necitlivostí, vyniká v analytických dovednostech atp. Ženy z pohledu tzv. „*doing gender*“ nemají předpoklady rozumět a ani mít zájem o technologie (Kennedy et al. 2003: 77).

Kvantitativní výzkumy ukazují, že nerovné šíření IKT, neboli primární digitální propast, mezi muži a ženami není aktuální pro všechny světové regiony. Např. v USA už v roce 2000 byl rozdíl v přístupu a používání IKT mezi muži a ženami statisticky nevýznamný. Přesto však shodné zastoupení mužů a žen vykazovaly zejména mladší věkové skupiny. Na druhou stranu Švédsko v roce 2000 zaznamenává v kontextu

používání IKT převahu mužů. Výraznou převahu (až dvojnásobně více uživatelů internetu) mezi muži lze sledovat v Japonsku. Digitální propast jmezi muži a ženami zaznamenává také Velká Británie, kdy je 52% uživatelů mezi muži a pouze 39% uživatelů mezi ženami (OECD 2001: 21). Tyto údaje jsou již 10 let staré; je nutné uvažovat v dynamickém tempu šíření a rozvoje IKT, které je stále více dostupné. Například studie „*Gendering the Digital divide*“ (Kennedy et al. 2003) přináší zjištění, že mezi ženami se objevuje stále více začátečnic ve spojitosti s užíváním internetu, což nasvědčuje uzavírání digitální propasti mezi muži a ženami.

Dále výzkumy potvrzují, že péče o domácnost a očekávání, která se vztahují k ženské roli, mají vliv jak na čas strávený na internetu, tak na způsob jakým ženy s IKT pracují. Zde už se dostáváme na úroveň sekundární digitální propasti. Ženy více komunikují a užívají sociální sítě, internet využívají ke spojení s rodinou a přáteli (Eagly, Wood 1991; Robinson, Godbey, 1997 in Kennedy et al. 2003: 74). Sekundární digitální propast je poměrně dobře ilustrována nerovným zastoupením žen v oblasti IT specialistů. Například dle Českého statistického úřadu bylo v roce 2010 mezi IT specialisty v ČR 101800 mužů a 14400 žen (ČSÚ 2011). To, že je v ČR 7krát méně specialistek IT než specialistů IT a tedy lze hovořit o přítomnosti sekundární digitální propasti dle genderu, má několik vysvětlení, která jsou shrnuta ve studii „*Ženy v technických a ICT oborech – situace v ČR*“ (Hasmanová Marhánková, Svatošová 2011). Rozdílné uživatelské znalosti lze odůvodnit z biologického hlediska, kdy mají muži a ženy rozdílnou strukturu mozku, kdy dochází k odlišnému propojování hemisfér. Tato myšlenka však není plně potvrzena. Přesto se k demonstrování odlišné struktury mozku využívají rozdílné výsledky matematických výsledků chlapců a dívek. Avšak mezinárodní srovnávací testy PISA, které porovnávaly výsledky z matematiky 15letých žáků a žákyní ve 40 zemích ukázaly, že dívky sice v průměru dosahovaly nižších matematických dovedností, ale výsledky v jednotlivých zemích poukazují na variabilitu v závislosti na daném kulturním prostředí. Dívky dosahovaly

významně horších výsledků v matematice v zemích jako je Turecko či Itálie, a např. na Islandu dívky předčily chlapce (Hasmanová Marhánková, Svatošová 2011: 11). A zde se dostáváme na úroveň terciární digitální propasti. Jediní je dostupná technologie, není zásadně omezen v získání uživatelských znalostí a příčinou rozšiřování digitální propasti jsou v tomto případě genderové stereotypy. „Technické a IKT obory ztělesňují atributy racionality, která je ve společnosti tradičně spojována s mužstvem. (...) I přes zvyšující se procento žen pracujících v těchto odvětvích, je oblast technických a IKT oborů vnímána stále skrze tyto stereotypní představy, které brání ženám se s tímto typem práce ztotožňovat. Postavy „počítačových nadšenců“, „roztržitých matematiků“ a „hackerů“ jsou silně svázané s vlastnostmi, které jsou v naší společnosti spojovány s muži a jsou stereotypně reprodukovány v mediálních obrazech“ (Hasmanová Marhánková, Svatošová 2011: 13).

Význam postupného uzavření genderové digitální propasti (ne jen genderové) spočívá dle Andyho Carvina v zachování diverzity kyberprostoru. Podmínkou překonání digitální propasti je nutnost aktivní účasti vyloučených na informačním obsahu a virtuálních komunitách. Pokud budou kyberprostor vytvářet převážně muži, ženy se tak dostanou do kyberprostorové izolace, a nebudou tak moci využívat kyberprostor ke svému prospěchu (Carvin 2000).

3.3.2 Digitální propast a socioekonomický status (SES)

Socioekonomický status je určen dosaženým vzděláním a výší příjmu. Oba faktory hrají významnou roli v přístupu k IKT. Užívání internetu je spojeno s finančními náklady. Přirozeně ne všichni disponují finančními prostředky k tomu, aby si pořídili počítač a internet. Další podmínka efektivního využívání internetu spočívá v dostatečných znalostech a schopnostech jedince, které jsou determinovány vzděláním. Zde je dobře viditelná úzká propojenost primární a sekundární digitální

propasti. Data OECD dokládají, že vzdělání a příjem představují dominantní faktory v rámci distribuce IKT. Např. v roce 2000 bylo ve Francii v nejvyšší příjmové kategorii 74% domácností vybavených počítačem, oproti 11% domácností z nejnižší příjmové kategorie. V rámci připojení k internetu bylo z těchto domácností přibližně 50% připojených v nejvyšší příjmové kategorii a méně než 5% v nejnižší příjmové kategorii (OECD 2001). Důkaz rozšiřování digitální propasti přináší například výzkum populace USA, kdy vzdělání a příjem vysvětlují 63% variance digitální propasti mezi americkými domácnostmi (Mills, Whitacre 2003). Rozšiřování digitální propasti v rámci Evropy dokumentuje Heinz Bondafelli (2002), který ukazuje, že v letech 1997 až 2000 se internet dominantně šířil mezi vzdělanými a bohatými mladými muži.

Jak již bylo několikrát řečeno, primární digitální propast se postupně zužuje a v budoucnu bude díky snadné dostupnosti technologie uzavřena. Výše zmíněné výzkumy ukazují podobu jejího uzavírání na základě SES, kdy se IKT rychleji šíří mezi jedinci s vysokým SES. Výše SES se také významně projevuje na úrovni sekundární digitální propasti. Bořivoj Brdička v knize *Role Internetu ve vzdělávání* zmiňuje důraz na práci s informacemi: „V informační společnosti se uplatní hlavně ten, kdo dokáže informace přeměňovat na znalosti a pracovat v týmu, často bez osobního kontaktu s ostatními. To znamená například i to, že se dokáže v případě potřeby rychle naučit něco nového. Vývoj jde totiž tak rychle kupředu, že konkrétní znalosti získané ve škole budou zcela jistě v praxi již zastaralé. Jedním z hlavních rysů informační společnosti je proto nutnost celoživotního vzdělávání“ (Brdička 2003: 11). A na této úrovni můžeme opět spatřit rozšiřování digitální propasti. Vysoký SES predikuje prestižnější zaměstnání, jehož součástí bývají různé vzdělávací kurzy atp. Méně prestižní zaměstnání takovými zaměstnaneckými benefity nedisponují.

Sekundární digitální propast je založena na rozdílu v uživatelských znalostech, se kterými souvisí pojem informační gramotnost, který jak již

jsem zmínila, představuje: „Schopnost uvědomit si a formulovat své informační potřeby, orientovat se v informačních zdrojích, vyhledat informace prostřednictvím informačních a komunikačních technologií, tyto informace vyhodnotit a využít při řešení konkrétní životní situace či odborného úkolu“ (SKIP 2004: 12). Informační gramotnost může jedinec získat během procesu vzdělávání. Logicky tedy budou dosahovat vysoké informační gramotnosti jedinci s vyšším stupeň vzdělání, tím pádem s vyšším SES. Pokud se zaměříme na vzdělávací či osvětové programy, které učí jedince pracovat s IKT dostáváme se k terciální digitální propasti dle SES. Práce s počítačem a internetem se brzo stane běžnou praxí téměř každého zaměstnání. Aby se jedinec uplatnil na trhu práce, musí IKT ovládat. A jak zmiňuje Brdička (2003) neustálý vývoj IKT vyžaduje celoživotní vzdělávání, které je zprostředkováno politikou daného státu.

3.3.3 Digitální propast a věk

Jelikož se informační gramotnost získává v rámci povinné školní docházky, její úroveň přirozeně klesá s rostoucím věkem, pokud jedinec nemá zájem či možnost rozšířit své poznatky v oblasti IKT. Dijk v souvislosti s digitální propastí a jejím rozšiřováním či prohlubováním hovoří o čtyřech rovinách přístupu k internetu: motivační, materiální, uživatelské a dovedností. Tyto roviny se navzájem podmiňují, tedy pokud jedinec nebude dostatečně motivován, nebo nebude dostatečně materiálně zajištěn, nepřipojí se k internetu. Nerovnosti se projevují v rámci všech rovin a navzájem se kombinují. Jak již jsem zmínila v předchozí části práce, van Dijk dochází k závěru, že v rámci západního světa se stírají nerovnosti v rámci přístupu k IKT a narůstá nerovnost v rámci schopností a dovedností ovládat internet (van Dijk 2005). Digitální propast se tedy s věkem prohlubuje.

Např. Demunter uvádí, že přes rostoucí počet uživatelů internetu v západním světě je v populaci středního a staršího věku tento nárůst

minimální (Demunter 2006). V roce 2004 je v populaci seniorů (65+) 12% uživatelů, zatímco v populaci 16-25 je 65% uživatelů. Napříč věkovými skupinami je v EU zaznamenán každoroční 5% přírůstek uživatelů internetu, avšak v populaci seniorů je tento přírůstek minimální (Demunter 2005). Primární digitální propast se sice postupně uzavírá, ale v populaci seniorů je tempo jejího uzavírání nejpomalejší.

Příčina rozšiřující se digitální propasti se zvyšujícím se věkem je v literatuře přisuzována nedostatečným znalostem práce s IKT. Což nás přivádí na úroveň sekundární digitální propasti. Ito provádí výzkum mezi seniory, zaměřuje se na překážky, které vedou k jejich nedostatečné participaci na internetu. Dochází k závěru, že zpřístupnění IKT není jednorázový krok k překonání věkové digitální propasti. Noví uživatelé potřebují pomoc z technického hlediska, které je díky rapidnímu vývoji technologií pro seniory obtížně zvladatelné. Nově připojené uživatele, musíme naučit používat internet tak, aby jim zjednodušil život (Ito et al. 2001). Eszter Hargittai prováděla výzkum uživatelských dovedností dle věkových kategorií v USA. Respondenti měli za úkol najít na internetu 5 informací.¹⁵ Ukázalo se, že s věkem schopnost efektivního vyhledávání informací klesá. Zatímco respondenti ve věku 20 až 30 let našli v průměru 4,67 informací v průměrném čase 8,2 minut, respondentům starších 60let se podařilo v průměru najít 3,75 informací v průměru za 13,5 minut a respondenti starší 70let našli v průměru 3,33 informací v průměrném čase 24,4 minut (Hargittai 2002). Jak ukazuje Hargittai, výše zmíněný argument o potřebě zdokonalení uživatelských znalostí s IKT (Ito et al. 2001) u seniorů má smysl.

V případě věkové digitální propasti je opět dobře viditelná propojenost všech třech dimenzí digitální propasti. Pokud má být věková digitální propast uzavřena, musí se nejprve rozšířit technologie - primární

---

¹⁵ 1. Nalézt informaci o místní kulturní akci např. koncert, divadelní představení film atp.; 2. nalézt hudby, která mohou poslouchat online; 3. Nalézt webové stránky, které srovnávají rozdílné kandidáty v prezidentských volbách; 4. nalézt daňový formulář; 5. Nalézt dětské umění (Hargittai 2002).

digitální propast. Aby všichni měli stejné možnosti využití IKT, musí mít určité uživatelské dovednosti - sekundární digitální propast. Šance k získání těchto znalostí s přibývajícím věkem klesá, jelikož největší šanci k seznámení s IKT má jedinec v průběhu vzdělávání a pracovního procesu. A zde se dostáváme na úroveň terciální digitální propasti - zda dojde k začlenění seniorů k účasti na utváření kybeprostoru záleží na kulturních, politických a ekonomických podmínkách daného regionu. Podpůrné programy zaměřené na IKT jsou směřovány k mladším členům společnosti. Sonia Livingstone společně s Ellen Helsper v případě dětí a mladých lidí dokonce hovoří o tzv. "digitální inkluzi". Digitální inkluzí rozumí nastavení pozornosti v problematice digitální propasti jak z vládní tak akademické sféry převážně na děti a mladé lidi (Livingston, Helsper 2007).

3.3.4 Digitální propast a geografické umístění

Pippa Norrisová hovoří o digitální propasti, která je způsobena geografickými faktory, jako o globální digitální propasti. Na geografické faktory lze nahlížet z makro a mikro pohledu. Makro úroveň sleduje rozdělení přístupu k IKT mezi geografickými celky, např. mezi jednotlivými státy. „Existují územní celky, které mají nedostatek zkušeností, zdrojů a nedostatečnou infrastrukturu na to, aby investovaly do rozvoje informační společnosti. Za prohlubování propasti mezi vyspělými a rozvojovými státy stojí rapidní produkce informační technologie“ (Norris 2002: 5). Norrisová vidí příčinu zaostalosti některých zemí v nedostatečně úspěšném politickém systému. Kdy na příkladu USA ukazuje, že pro rozvoj úspěšné informační společnosti je základem fungující demokracie (Norris 2002: 33). Tedy v případě geografické digitální propasti hraje klíčovou roli terciální digitální propast.

S geografickou digitální propastí se setkáváme i na lokální úrovni, kdy se propast rozšiřuje například v odlehlých oblastech na venkově,

v zemědělských oblastech. Tato propast pak v rámci určitého regionu implikuje omezenou konkurenceschopnost např. v ekonomice a marginalizuje některé subpopulace (např. zemědělce). Zpráva Evropské komise *eInclusion* z roku 2005 zařadila geografické umístění mezi pět důležitých determinant digitální propasti. Avšak tato zpráva dokládá, že geografické umístění má menší vliv na prohlubování či rozšiřování digitální propasti než věk, vzdělání, zaměstnanecký status (Kaplan 2005: 10).

Jak již jsme několikrát zmínila, v současné době světové statistiky ukazují, že geografická digitální propast (primární) se v rámci vyspělých západních států uzavírá. Uzavírání propasti v odlehlých regionech nepředstavuje čistě státní zájem, o rozšíření internetu do odlehlých oblastí mají zájem i poskytovatelé připojení. Přestože tzv. globální propast má tendence k uzavírání, nabízí se otázka, na jaké úrovni je sekundární digitální propast v rámci jednotlivých regionů. Výzkumy potvrzují provázanost všech třech úrovní digitální propasti - studie sledující digitální propast v rámci EU hledají faktory, které stojí za rozlišnou úrovní adaptace IKT v jednotlivých státech. Nízká úroveň IKT ve státech jako je např. Řecko či Bulharsko souvisí s ekonomickou úrovní daných regionů, a také s kulturními podmínkami adaptace IKT. Další zjištění nepotvrdilo tak silné rozdíly úrovně IKT mezi rurálními a urbánními oblastmi, jak se předpokládalo. Tato studie dále potvrdila jak významná je sféra terciální digitální propasti pro uzavírání geografické digitální propasti, kdy byl prokázáný pozitivní vliv regionální politiky k adaptaci nových technologií (Vicente, López 2011)

3.3.5 Digitální propast a etnicita, rasa

Rozšiřující se primární digitální propast dle etnicity a rasy dokládá jedna z prvních celonárodních studií – „*Falling Through Net: Defining the Digital Divide*“ (1998), kdy se propast významně rozšiřovala v případě

Afroameričanů a Hispánců. Právě u této propasti je často diskutovaná otázka, zda digitální propast nerovnost prohlubuje, nebo je důsledkem již stávajících nerovností. Hispánská populace USA je v průměru charakteristická nižším socioekonomickým statusem proti průměru bílých Američanů. Kenneth Hacker a Robert Steiner ukazují rozdíly jak v přístupu, tak užívání internetu mezi Hispánci a bílými Američany (Hacker, Steiner 2002). Ke stejným závěrům jako Hacker a Steiner došel také Robert Fairlie, který potvrzuje, že rasové rozdíly v užívání internetu a počítače jsou předurčeny rasovými rozdíly ve vzdělání, výši příjmu a zaměstnání. Fairlie dále tvrdí, že cena technologie a ani školní výuka nemá výrazný vliv na rozšiřování digitální propasti mezi Afroameričany a Hispánci (Fairlie 2001).

V otázkách digitální propasti podmíněné rasou a etnicitou se objevují myšlenky, že tyto rozdíly jsou způsobeny jazykovou bariérou. Oficiální jazyk IKT je angličtina, technologie ve většině případů používají tzv. QWERTY klávesnici. Tato jazyková bariéry může představovat významný faktor rozšiřování digitální propasti na základě etnicity a rasy (Fairlie 2001).

Digitální propast představuje komplexní problém, k jehož řešení musí být zohledněny všechny tři její úrovně. Nejprve musí být rozšířena technologie, dále se příjemci technologie učí jejímu používání, a to vše v určitých ekonomických, politických a kulturních podmínkách, které buďto adaptaci technologie napomáhají nebo ji komplikují. Při zužování digitální propasti je důležité zaměřit se na sociální skupiny, které jsou propastí nejvíce ohroženy, tak aby navržená řešení byla uzpůsobena konkrétním potřebám ohrožených skupin. V následující části práce budu na základě dat z ČSÚ mapovat, jakou podobu má primární digitální propast v ČR u výše zmíněných sociodemografických faktorů. Nejdřív však věnuji pozornost způsobům měření digitální propasti.

3.4 Způsoby měření digitální propasti

Digitální propast představuje multidimenzionální fenomén, který nemá jednu univerzální definici. Definice odkazují ke skupinám, kterých se digitální propast může dotýkat. Dále také rozlišují, zda jedinec vlastní IKT či nikoli, nebo zda má k těmto technologiím vůbec přístup. Nejednoznačné vymezení pojmu digitální propast předznamenává rozdílné způsoby měření.

V měření digitální propasti dominuje kvantitativní přístup. S kvalitativními metodami se setkáme minimálně. Nejčastěji se používají statistická měření, která sledují kvalitu a zastoupení IKT na úrovni domácností, a také regionů a států.

Nezákladnější a nejjednodušší způsob měření primární digitální propasti pracuje s poměrem připojených k internetu k velikosti dané populace. Tedy měří, kolik procent obyvatel dané populace je připojeno k internetu. Jedná se o způsob, který úroveň digitální propasti do velké míry zjednodušuje a zkresluje, protože nebere v úvahu veřejná místa, kde by se mohl jedinec připojit k internetu. Přestože tento způsob měření digitální propasti není ideální, jedná se o nejčastěji užívanou metodu jejího globálního popisu. Podle procentuelního zastoupení připojených domácností k internetu jsou pomocí této metody sestavovány žebříčky regionů nebo států.

Problémy, které vyplývají z užití výše zmíněného procentuelního zastoupení připojených, řeší například Jeffrey James (2004), který upozorňuje, že samotná vyspělost země nebo regionu není určujícím měřítkem digitální propasti. Upozorňuje, že i nejnávštěvnější země se stále potýkají s tzv. „lokální digitální propastí“. Lokální digitální propast podle Jamese reflektuje stratifikační rozdělení dané země. Nerovný přístup

k IKT je determinován genderově, věkově, vzdělanostně, geograficky apod. (James 2004).

Globální indexy digitální propasti kritizuje také Barzilai-Nahon, který tvrdí, že digitální propast nalezneme také na mikro úrovni. A právě mikro úroveň by se měla stát centrem zájmu ve studiu digitální propasti. Barzilai-Nahon navrhuje, aby došlo k vytvoření takového indexu, který bude měřit digitální propast na všech úrovních a tím pádem dojde ke snížení rozptylu v populaci připojených a nepřipojených (Barzilai-Nahon 2006).

Na základě kritiky výše zmíněného způsobu měření digitální propasti dochází k vývoji statistických indexů, které se snaží problematiku uchopit z širší perspektivy. Jedním z těchto indexů je například *Infostate index*. Jedná se o index, který sestavil George Sciadas pod záštitou UNESCO v roce 2002. Pomocí indexu *Infostate* rozlišujeme primární digitální propast s ohledem na ekonomickou vyspělost státu (Sciadas 2005).

Infostate posloužil jako základna při tvorbě efektivnějšího indexu *digitálního přístupu (digital access index - DAI)*. Tento index byl vyvinut v roce 2003. Slouží jak k měření celkové možnosti přístupu k informačním technologiím (primární digitální propast), tak k měření efektivního užívání IKT dané země (sekundární digitální propast). Tedy index DAI sleduje více determinant než jen pouhé připojení k internetu. Těmito determinanty jsou: rozvoj infrastruktury, úroveň vzdělání a znalostí IKT, dále cenová dostupnost, kvalita, úroveň a využívání IKT (jak počet připojených domácností, tak návštěvnost internetových kaváren, knihovny a další veřejných míst, kde je přístup k internetu). Díky DAI mohou země, v nichž

probíhalo měření, přímo odhalit slabiny, které zapříčiňují nebo prohlubují digitální propast.¹⁶

Cuervo a Menéndez hodnotí indexy, jako je například DAI nebo *Infostate*, následovně: komplexně mapují problematiku informační společnosti a digitální propasti. Avšak indexy mají také své limity: často zjednodušují úroveň digitální propasti v dané zemi a operují s odlišnými indikátory úrovně IKT bez možnosti posoudit váhu těchto indikátorů (Cuervo, Menéndez 2004).

Odbornou rešerši literatury, která určuje dominantní indikátory prohlubující digitální propast na globální úrovni, provedl Yu. Mezi tyto faktory patří:

- Ekonomický rozvoj - např. Norris a Conceicao (2004) používá regresní analýzu k určení rozšíření IKT v rámci 179 zemí. Srovnává HDP s procentem připojených jedinců k internetu. Výsledkem je silná korelace těchto dvou proměnných ($r=0,77$).
- Vzdělání - na základě regresní analýzy v rámci několika zemí došlo k potvrzení vztahu mezi vzděláním a používáním PC, internetu, telefonu a mobilního telefonu (např. Norris Conceicao 2004).
- Informační struktura (např. Quibria 2003).

---

¹⁶ Index digitálního přístupu nabývá hodnot od 0 po 1. V rámci studie spojené s vývojem indexu digitálního přístupu došlo k rozdělení zemí do čtyř skupin, podle úrovně přístupu k informačním technologiím: *high access*, *upper access*, *medium access*, *low access*. Nejlepší skóre ze 176 zemí dosáhlo Švédsko (0,85). Naopak nejhorších skóre dosáhly africké státy Čad a Etiopie (0,1). Index digitálního přístupu je běžně využíván jako popisná charakteristika digitální propasti v rámci dané země. Vychází z něj studie, které rozebírají například dopad digitální propasti na lokální úrovni apod..

- Kultura - digitální propast je kulturně podmíněná. V některých zemích je vliv politiky a ekonomiky méně důležitý, než kulturní podmínky daného regionu.
- Veřejná politika - souvisí s rozšířením informovanosti o informačních technologiích a také o veřejném zpřístupnění např. internetu.
- Cena připojení - Cuervo a Menéndez ukazují korelaci mezi cenou připojení k internetu a jeho rozšíření v populaci (Cuervo, Menéndez 2004).
- Struktura trhu - čím více je trh regulován, tím je nižší úroveň IKT v rámci dané země.
- Dále Yu uvádí faktory, které nemají dominantní vliv na prohlubování digitální propast - míra urbanizace, úroveň telekomunikace, politická stabilita, oficiální jazyk státu, světový politicko-ekonomický systém, množství zahraničních investorů, turistický ruch (Yu 2006: 240-241).

Ve způsobech měření sekundární digitální propasti narazíme na stejný problém, jako v případě globální digitální propasti – problém s pluralitou definic. Sekundární digitální propast vychází z počítačové gramotnosti jedince a zde vyvstává otázka, kde se nachází úroveň základních počítačových dovedností? Měření sekundární digitální propasti se tedy odvíjí od autorova nadefinování počítačové gramotnosti. Další problém, který se zde musí řešit, spočívá v neustálém vývoji IKT technologií. Tento vývoj posouvá hranici toho, co je základní počítačová dovednost v čase.

Terciální digitální propast bývá často zahrnuta ve statistických šetřeních primární či sekundární digitální propasti. Dominantní faktory, které jsou sledovány při odkrývání podoby terciální propasti jsou: politická

stabilita, světový politicko-ekonomický systém, kulturní podmínky, veřejná politika atp. (Yu 2006). Výzkumy, které by se věnovaly pouze terciální úrovni propasti stěží najdeme, zatímco primární a sekundární propasti je často věnována pozornost zvláště. Ovšem poté co autoři došli k závěru, že primární propast se uzavírá a pozornost by měla být směřována k prohlubování propasti (k rozdílům v uživatelských dovednostech), se ve studiích začíná projevovat komplexnost problematiky a pozornost je často věnována všem třem úrovním digitální propasti. To jakým způsobem a jaké indikátory digitální propasti se autoři rozhodnou sledovat je závislé na jejich vlastní úvaze.

4 SHRNUTÍ TEORETICKÉ ČÁSTI

Společnost se od druhé poloviny dvacátého století začíná měnit. V literatuře se můžeme setkat s koncepty informační společnosti, společnosti sítí, či společnosti vědění. Všechny tři koncepty vyzdvihují význam informace. Důraz na informaci mění způsob života, spolupráce, uplatnění lidského potenciálu ve výrobě, mění se spotřeba, kultura i způsoby trávení volného času. Způsoby zacházení s informacemi se stávají prostorově, časově a kvantitativně neomezené a to díky rozvoji informačně komunikační technologii IKT.

Postupné šíření IKT a to zejména internetu probíhá nerovnoměrně. Tato nerovnost se označuje jako digitální propast. Digitální propast představuje multidimenzionální fenomén, který zahrnuje několik úrovní. Tyto úrovně jsem ve své práci označila jako: 1) primární digitální propast - koncentrace IKT ve společnosti; 2) sekundární digitální propast - rozdíl v uživatelských znalostech připojených; 3) terciální digitální propast - propast je prohlubována na základě mocenských či kulturních norem. Myslím, že pokud má být zužování propasti efektivní, musí být zohledněny všechny tři její dimenze.

Nerovné šíření IKT souvisí se sociální stratifikací. Jedinci, kteří zaujímají nižší postavení ve společnosti, jsou digitální propastí ohroženi více, než ti s vyšším postavením. Dominantní faktory, u kterých je zaznamenána prohlubující se digitální propast jsou: socioekonomický status, věk, gender, místo bydliště, etnicita a rasa. Kvalitní zmapování digitální propasti by mělo při analýze tyto faktory zohlednit.

V následující části práce přiblížím podobu digitální propasti v ČR. Pozornost věnuji všem třem jejím dimenzím. Nejprve zanalyzuji podobu primární digitální propasti a budu hledat odpovědi na následující otázky: 1) Existuje v ČR primární digitální propast?; 2) pokud ano, jaké subpopulace nejvíce ohrožuje?. K analýze budu používat data z ČSÚ.

Dále se zaměřím na podobu sekundární digitální propasti. Pomocí polostrukturovaných rozhovorů budu zjišťovat, rozdíly mezi připojenými a nepřipojenými uživateli. Zaměřím se na to jaké výhody a nevýhody přináší informátorům jejich vztah k internetu. V závěrečné fázi se zaměřím na podobu terciální digitální propasti v ČR a to především pomocí rešerše vládních dokumentů, které upravují adaptaci IKT v ČR.

5 VÝZKUMNÁ ČÁST

Ve své diplomové práci vycházím z tzv. „*mix methods research design*“, tedy smíšeného výzkumného designu. Smíšený výzkumný design se od devadesátých let minulého století dostává do pozice samostatného výzkumného paradigmatu, kdy dochází k nabourání léty ověřené praxe dvou samostatných výzkumných paradigmat – kvantitativního a kvalitativního. Smíšený výzkumný design definuje Creswell následovně: „Smíšené výzkumné metody představují výzkumný design, který vede ke sběru a analýze dat, kdy dochází ke spojení kvantitativního a kvalitativního přístupu a to ve všech fázích výzkumného procesu. Hlavní devízou tohoto přístupu je na základě kombinace kvantitativních a kvalitativních metod přinést lepší a hlubší porozumění daného výzkumného problému, než by přinesl každý jednotlivý přístup zvlášť“ (Creswell et al. 2007: 5). Jelikož digitální propast představuje fenomén, který se promítá do více úrovní, myslím si, že smíšený výzkumný design je k jejímu výzkumu vhodný.

Pro svoji práci jsem se rozhodla použít tzv. vsazený výzkumný design (*embedded design*), kdy je dominantní jeden přístup (v případě této práce kvantitativní) a druhý slouží jako podpůrný - odpovídá na dílčí otázky.

Hlavní výzkumná otázka této práce zní: Existuje v ČR primární digitální propast? Na tuto otázku budu odpovídat pomocí kvantitativních dat Českého statistického úřadu (dále ČSÚ). Pokud se existence digitální propasti potvrdí, identifikuji subpopulace, kterých se propast nejvíce týká.

Kvalitativní část práce bude věnována dílčím otázkám výzkumu, kdy za pomoci metody polostrukturovaných rozhovorů ukážu podobu sekundární digitální propasti v ČR. Konkrétně přiblížím každodenní realitu připojených a nepřipojených členů dané subpopulace s ohledem na

výhody či nevýhody, které jim připojení či nepřipojení přináší. Pozornost věnuji také uživatelským dovednostem, kterými nepřipojení respondenti disponují.

Pomocí literární rešerše přiblížím další dimenzi digitální propasti, a to terciální digitální propast. V rámci rešerše se budu soustředit na vládní opatření, která upravují používání internetu v ČR.

6 PRIMÁRNÍ DIGITÁLNÍ PROPAST V ČR

V této části práce budu interpretovat pomocí popisných statistik primární digitální propast v rámci ČR. Mým úkolem je na základě dostupných dat z ČSÚ odpovědět na následující otázky:

1. Lze na základě dat ČSÚ potvrdit existenci digitální propasti v ČR?
2. Pokud ano, jakých subpopulací se digitální propast v České republice týká?

6.1 Data

Jedním z projektů ČSÚ je od roku 2005 sběr informací o uživateli PC a internetu v dospělé populaci ČR. Ke sběru dat dochází prostřednictvím samostatného každoročního statistického zjišťování s názvem „*Výběrové šetření o informačních a komunikačních technologiích v domácnostech a jejich užívání jednotlivci*“ (VŠIT).

Toto šetření je realizováno v rámci *Výběrového šetření pracovních sil* (VŠPS) a to prostřednictvím osobního interview s využitím PC (*Computer Assisted Personal Interviewing – CAPI*). Sebraná data pocházejí z let 2003 - 2010. Např. v roce 2010 proběhlo šetření ve 2. čtvrtletí a na otázky v dotazníku odpovědělo cca 8700 jednotlivců starších 16 let.

Od roku 2006 probíhá toto šetření dle *Nářízení Evropské komise a Evropského parlamentu ke statistikám informační společnosti: “REGULATION No 808/2004”* a tím umožňuje přinášet srovnatelné údaje mezi jednotlivými zeměmi EU (ČSÚ 2011).

6.2 Vymezení pojmů a identifikace faktorů digitální propasti

Jak jsem zmínila v teoretické části práce, v rámci měření digitální propasti neexistuje všeobecně přijímaný konsenzus. Tento fakt může pro mnohé badatele v oblasti digitální propasti představovat výhodu, jelikož mohou sami definovat, jaké faktory považují za relevantní v rámci digitální propasti v dané populaci. V mém případě jsem limitována informacemi, které poskytuje ČSÚ.

V případě mé práce budu měřit digitální propast podobným způsobem jako ve většině odborných studií, a to jako podíl uživatelů IKT v populaci, kdy je sledována distribuce mobilních telefonů, PC a internetu. V případě mé práce budu sledovat distribuci uživatelů internetu. Pouze v případě primární digitální propasti v celé populaci budu sledovat také distribuci uživatelů PC.

Český statistický úřad rozumí **uživitelem internetu** jednotlivce (z populace 16+), který v době šetření uvedl, že použil internet prostřednictvím jakéhokoli zařízení alespoň jednou v posledních 3 měsících, a to z jakéhokoli místa a pro jakýkoliv účel (ČSÚ 2011).

Uživatel PC je jednatlivec, který v době šetření uvedl, že použil jakýkoli počítač, alespoň jednou v posledních třech měsících, a to kdekoli a pro jakýkoliv účel (ČSÚ 2011).

V sociálněvědním výzkumu představuje fenomén digitální propasti jeden z faktorů, který se může podílet na stratifikaci společnosti. Jak jsem ukázala v teoretické části práce, digitální propast jako stratifikační koncept nejčastěji sleduje nerovnou distribuci IKT ve vztahu k:

- genderu
- geografické poloze místa bydliště jedince
- věku jedince
- socioekonomickému statusu
- etnickému či rasovému původu

Problematiku digitální propasti vztáhnou téměř ke všem výše zmíněným faktorům. Bohužel ČSÚ neposkytuje data, která by informovala o etnicitě nebo ekonomické situaci (výši příjmu) vztažené k užívání internetu, ani jiné technologie, kterou by bylo možné sledovat úroveň IKT dle příjmu. Tedy k zodpovězení druhé výzkumné otázky budu popisovat digitální propasti v ČR vztaženou k: **genderu, věku, dosaženému vzdělání, lokace místa bydliště a ekonomické aktivity jedince.**

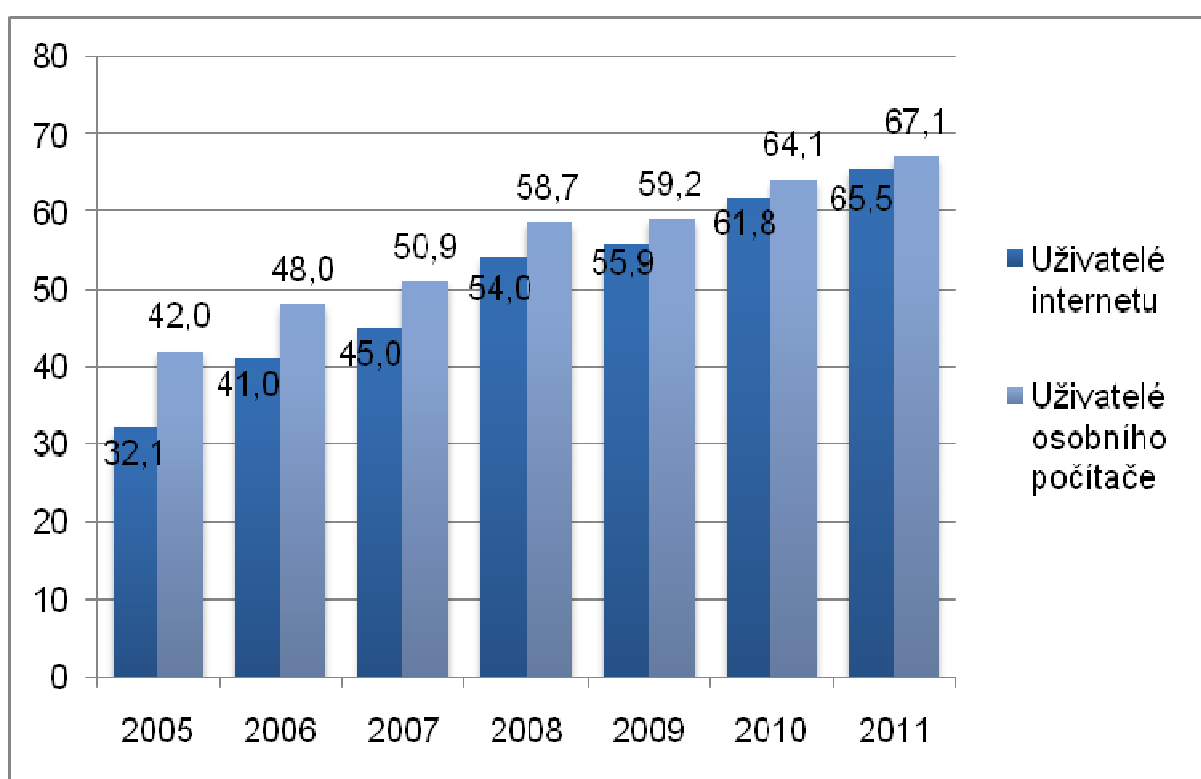
6.3 Popis primární digitální propasti v ČR

Existenci digitální propasti v ČR mohou potvrdit, pokud z analýzy dostupných dat dojdou k závěru, že přístup a šíření IKT, je v rámci české populace nerovný. V případě primární digitální propasti týkající se celé populace ČR jsem se rozhodla zahrnout jak procentuelní zastoupení uživatelů internetu, procentuelní zastoupení uživatelů PC v populaci. A to z toho důvodu, že v případě primární digitální propasti, je užívání PC prvotní a téměř všechny studie (i současné) uživatelé PC do analýzy zahrnují. Pokud by byl podíl uživatelů PC a uživatelů internetu výrazně odlišný, může to svědčit např. o problémech s distribucí připojení k internetu atp.

V Grafu 1 můžeme sledovat, jak se distribuce IKT v rámci Čech v letech 2005 – 2010 vyvíjí. Z časové řady je patrná vzestupná tendence přibývání uživatelů PC a internetu. Tato vzestupná tendence se od roku 2008 zpomaluje. Tedy Graf 1 ukazuje, že primární digitální propast je v ČR přítomná a její zužování se v čase zpomaluje. Dále je vidět, že

procentní rozdíl mezi uživateli PC a uživateli internetu se od roku 2005 snižuje - v roce 2005 byl tento rozdíl 10 procentních bodů ve prospěch uživatelů PC; v roce 2011 činí tento rozdíl necelé 2 procentní body. To může svědčit např. o tom, že se PC s přístupem k internetu stává jakýmsi standardem. Samotný PC jako zdroj informací se s internetem, kde jsou informace snadno a rychle dostupné nedá srovnávat.

Graf 1. Uživatelé PC a internetu v ČR.
(Procenta v populaci 16+, zdroj: ČSÚ).

Z Grafu 1 lze popsat primární digitální propast jen zhruba. Myslím, že pokud by ČSÚ redefinoval uživatele internetu a PC (viz kap. 6.2.) tak, že uživatel PC a internetu by tyto technologie užíval častěji než jednou v posledních 3 měsících, počet uživatelů internetu by se jistě snížil o příležitostné uživatele, kteří jsou k práci s internetem „nuceni“, např. v práci, ve škole apod. Avšak i příležitostní uživatelé jsou určitým způsobem seznámeni s IKT, přístup k technologii je jim umožněn, tedy nejsou ohroženi primární digitální propastí.

Ideální měřicí nástroj, který by efektivně zmapoval šíření IKT společností, by měl operovat s vyšší četností připojení, popř. s aktivitami spojenými s užíváním internetu (e-mail, sociální sítě, online nakupování atp.). Pokud bychom chtěli pracovat s daty o užívání PC, navrhuji, aby byly uváděny informace jak o samotném vlastnictví počítače, tak o jeho reálném užívání pro připojení k internetu. Technologie natolik pokročila, že samotné vlastnictví počítače nepředstavuje zdroj informací. Na druhé straně, digitální propast ohrožuje zejména ekonomicky slabé jedince. Pokud jedinec PC vlastní, chybí pouze připojení k internetu. Finanční náklady na připojení jsou výrazně nižší, než náklady na pořízení PC. Pokud by z dat vyplynulo, že většina populace užívá PC, ale neužívá internet, může problém spočívat např. na straně zprostředkovatele připojení, to ovšem není případ ČR.

ČSÚ od roku 2005 shromažďuje data o užívání osobních počítačů v domácnostech. Ukazuje se, že v čase se užívání PC v domácnosti stává každodenní realitou. V roce 2005 vlastnilo PC 42 %, z toho 30 % ho doma používalo a 22 % těchto jedinců používalo tento počítač denně. V roce 2010 vlastnilo 64 % uživatelů PC, z toho 58 % uživatelů používalo počítač doma a 41 % těchto uživatelů jej používalo denně. Můžeme tedy říci, že v roce 2005 používala denně PC přibližně 1/2 uživatelů, v roce 2010 to již byly téměř 2/3. Stejný trend můžeme pozorovat u uživatelů internetu (viz Přílohy Tabulka 3). Více informací o chování připojení uživatelů v ČR v kvantitativní a také kvalitativní podobě blíže představím v kapitole 7.

Na základě Grafu 1. můžeme tvrdit, že v České republice digitální propast existuje (procentní podíl uživatelů PC a internetu se výrazně nepřibližuje 100 % populace ČR 16+). Avšak tento graf nevypovídá o podobě české digitální propasti. Nevíme, mezi jakými subpopulacemi se IKT šíří a zda existují subpopulace, pro které se digitální propast uzavírá, nebo naopak rozšiřuje.

Proto nyní ukážu, jaký je procentuelní podíl připojených uživatelů v jednotlivých subpopulacích obyvatel ČR. Další grafická zobrazení vycházejí z dat zastoupení uživatelů internetu v české populaci 16+. Myslím, že pro zmapování digitální propasti je procento uživatelů internetu klíčovým ukazatelem, stejně tak je tomu i v odborných studiích. Přesto jsem do příloh umístila tabulky, které informují o procentuelní distribuci jak uživatelů počítače, tak uživatelů internetu. Dále jsou v přílohách tabulky, které popisují, jak a na kterých místech česká populace internet používá, jaké informace vyhledává atp.

6.3.1 Primární digitální propast v ČR dle genderu

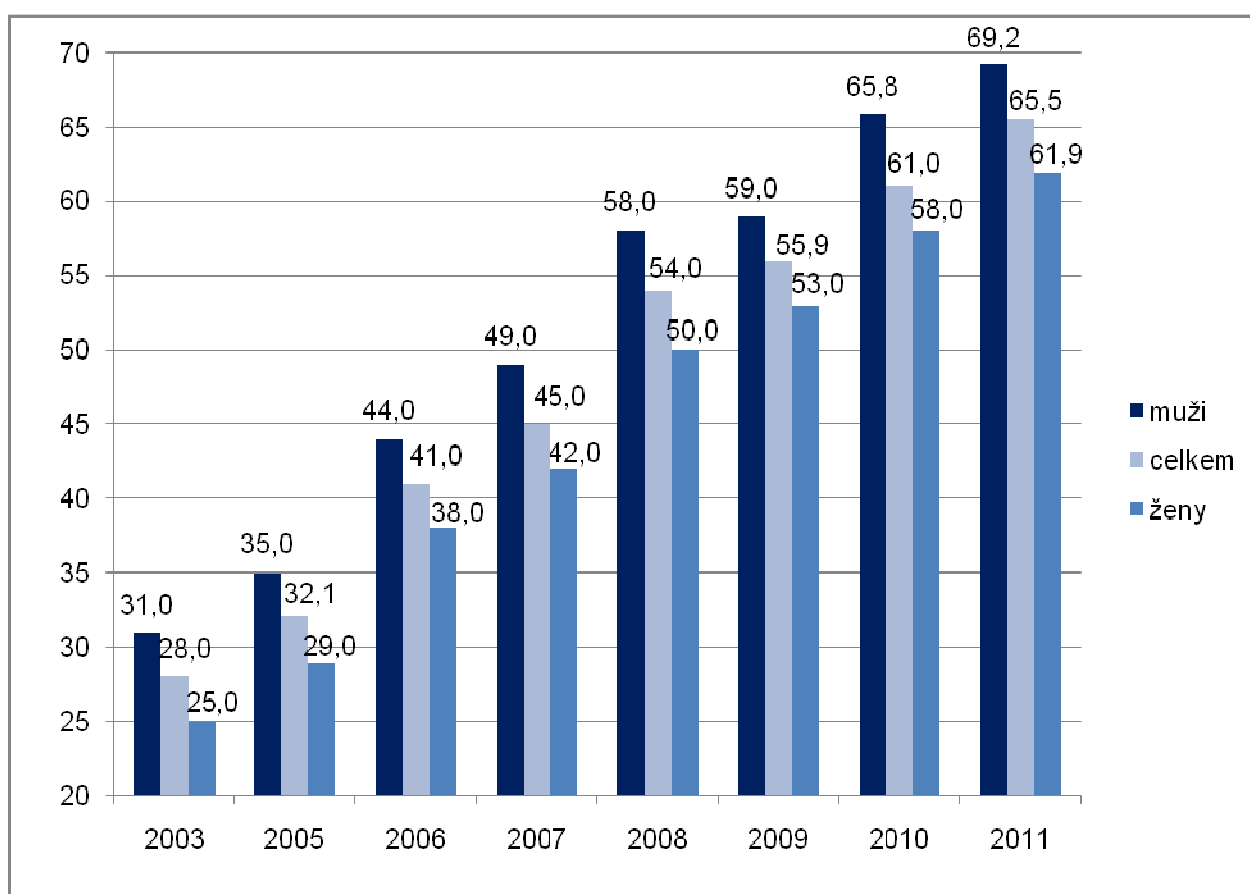
Graf 2 ukazuje procentuelní zastoupení mužů a žen mezi uživateli internetu v ČR v letech 2003 - 2011 (pro rok 2004 nejsou k dispozici data ČSÚ). Z teoretické části již víme, že nerovné rozložení IKT mezi pohlavími může vyplývat z rozdílného přístupu mužů a žen k technologiím. Také je známo, že v rámci západních zemí se rozdíl v užívání IKT mezi pohlavími stírá (viz kap. 3.3.1).

Z Grafu 2 můžeme vyčíst, že genderová primární digitální propast existuje, přestože procentuelní rozdíl není příliš výrazný – mezi léty 2003 až 2011 nabývá tento rozdíl v průměru 6,8 procentních bodů a dosahuje minimální hodnoty 5,5 a maximální hodnoty 7,7 procentních bodů.

ČSÚ neposkytuje data o distribuci IKT dle genderu a věku. Nevíme tedy, zda se rozdíl projevuje rovnoměrně ve všech věkových kategoriích, nebo zda se pro ženy v určitém věku digitální propast rozevírá jinak, než je tomu u mužů. Na základě dat z roku 2010, která informují o místě připojení v populaci ČR 16+ se ukazuje, že 18 % žen se připojuje ze školy nebo místa vzdělávání, stejně tak činí pouze 14 % mužů. Tato informace může vypovídat o rozdílném přístupu k IKT již na úrovni vzdělávání. Dále se ukazuje, že v zaměstnání se připojuje k internetu 42 % mužů a 38 % žen, zatímco u připojení z domova je procento pro obě pohlaví stejné 92

% (viz Přílohy: Tabulka 4). Tyto údaje mohou nasvědčovat tomu, že muži a ženy přistupují k používání IKT rozdílně. Avšak pro potvrzení tohoto faktu bychom potřebovali detailnější informace o chování mužů a žen na internetu.

Graf 2. Uživatelé internetu v ČR: muži a ženy.
(Procenta v populaci 16+, zdroj: ČSÚ).

Přestože rozdíl mezi mužskými a ženskými uživateli internetu v ČR je poměrně malý (v průměru 6,8 procentních bodů) a konstantní, rozhodla jsem se zahrnout ženy mezi subpopulaci, která je digitální propastí v rámci ČR ohrožena. Pokud se zaměříme na genderový aspekt digitální propasti kvalitativně, můžeme blíže identifikovat příčinu této propasti.

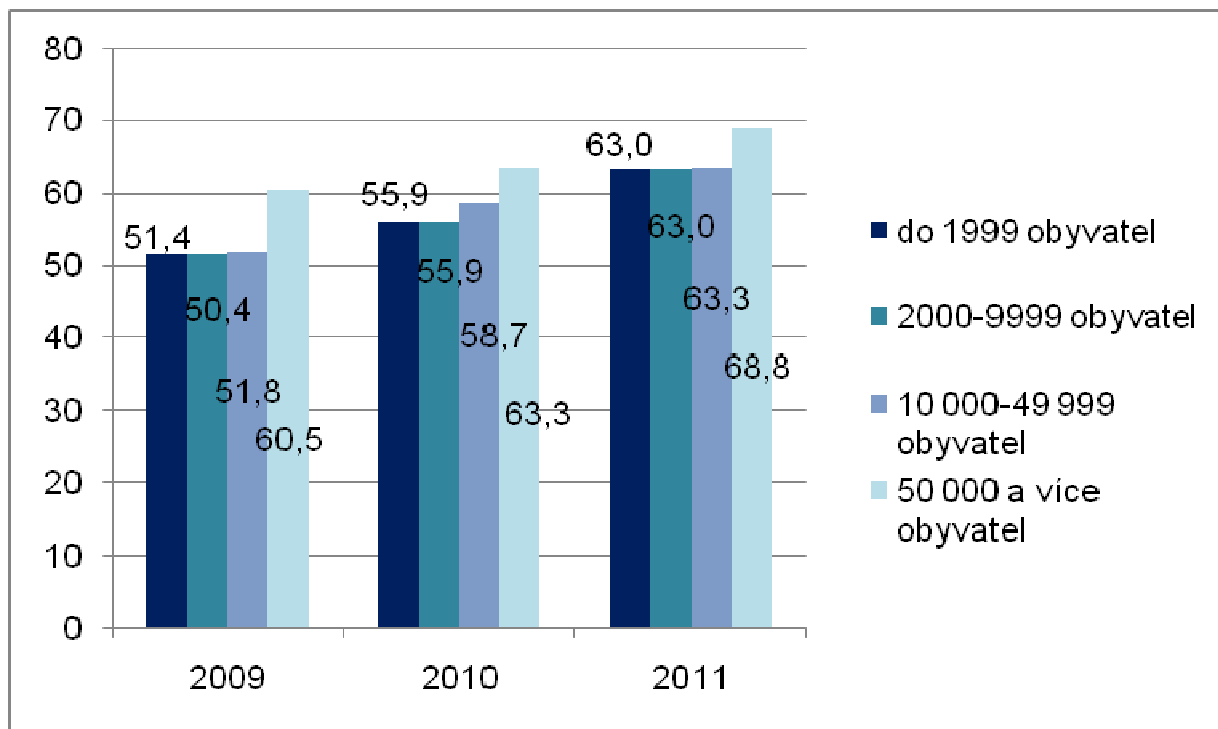
6.3.2 Primární digitální propast dle velikosti místa bydliště

Na základě zprávy Evropské komise patří geografické faktory k pěti nejdůležitějším determinantám digitální propasti - digitální propast se rozevívá u lidí, žijících v méně obydlených oblastech (eInclusion 2005). Pokud se podíváme na jednotlivé kraje v ČR první místo s největší koncentrací připojených domácností má Praha (v roce 2010 67,6 %), po Praze následuje Jihomoravský kraj s 62,4 % připojených domácností. Na druhé straně nejmenší zastoupení připojených domácností v roce 2011 zaznamenává Liberecký kraj - 49,4 % (ČSÚ 2012).

Jak můžeme v Grafu 3 vidět, primární digitální propast z hlediska velikosti místa bydliště má pomalou tendenci se uzavřít. Jak je z grafu patrné rozdíl v připojených domácnostech se projevuje pouze v případě velkých měst s 50 000 a více obyvateli a u ostatních menších obcí bez ohledu na jejich velikost. Od úplného uzavření ji v roce 2009 dělí přibližně 9 procentních bodů, o kterých je více připojených domácností ve velkých městech, než v menších územních celcích. V roce 2011 je tento rozdíl 5 procentních bodů.

Graf 3. Připojení domácností k internetu dle velikosti obce.

(V procentech, zdroj: ČSÚ: 2012).

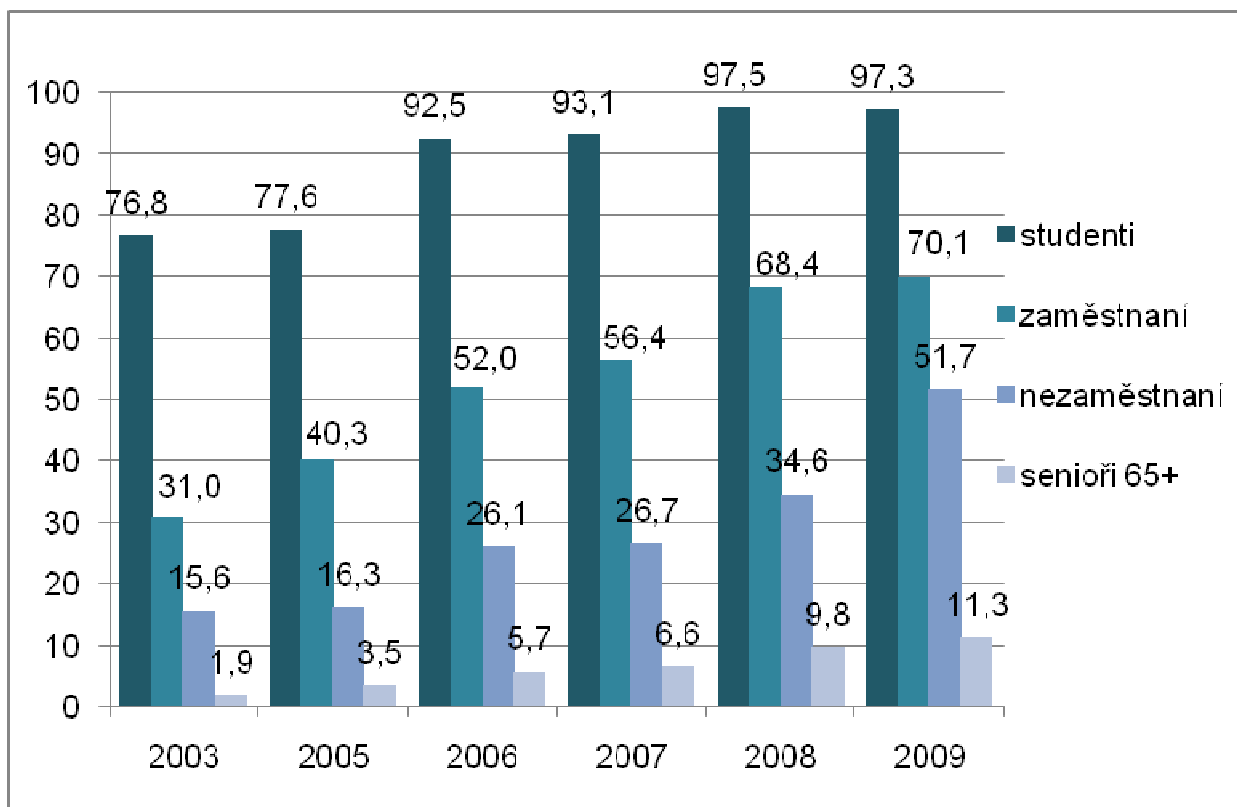
Stírání rozdílů počtu připojených na základě lokality můžeme z Grafu 3 potvrdit. Tedy místo bydliště nepatří mezi dominantní faktory, které by prohlubovaly českou primární digitální propast. V kvalitativní části práce jsem se rozhodla zařadit místo bydliště jako charakteristiku, která má vliv na podobu sekundární digitální propasti v Čechách. Vzhledem k teoretickým poznatkům se digitální propast z hlediska lokace uzavírá v globálním měřítku. Je však otázkou, zda lidé na venkově mají stejnou úroveň informační gramotnosti jako lidé ve velkých městech. Pokud by se ukázalo, že je úroveň informační gramotnosti v populaci odlišná s ohledem na lokaci (nižší na venkově), dochází k uzavírání primární digitální propasti, zatímco sekundární se prohlubuje. Pro potvrzení tohoto faktu, by bylo třeba obsáhlejších dat, která poskytuje např. EUROSTAT.

6.3.3 Primární digitální propast dle ekonomické aktivity jedince

IKT úzce souvisí s ekonomickou aktivitou jedince, s jeho postavením na trhu práce, ale také s plánováním budoucí kariéry apod. Digitální propast nejvíce ohrožuje ekonomicky slabé jedince. Kompetence v oblasti IKT představují určitý standart pro plnohodnotný život a uplatnění se jak ve společnosti, tak na trhu práce. Česká data potvrzují význam participace na trhu práce. Jedinci, kteří jej opustili, dosahují nižších hodnot v užívání internetu, než jedinci zaměstnaní, nebo studenti. V případě studentů, kteří jsou sice ekonomicky neaktivní, je v ČR digitální propast téměř uzavřena. Jak již jsem několikrát zmínila, zvyšování jejich informační gramotnosti je součástí školních osnov. V roce 2009 bylo 97,3 % studentů uživateli internetu (viz Graf 4). Opačnou situaci můžeme vidět u seniorů, ti dosahují minimálních hodnot. To může být způsobeno například nedostatečnými uživatelskými znalostmi, nebo vyloučením z pracovního trhu, tedy sekundární digitální propastí.

Další subpopulací, která je ohrožena rozšiřující se digitální propastí, jsou nezaměstnaní. Přestože nezaměstnaní a senioři zaznamenávají nárůst připojených členů, každoroční procentuelní podíl nárůstu připojených v daných populacích se snižuje. Jak je z Grafu 4 patrné přístup k IKT hraje určitou roli na trhu práce. Jedinci, kteří jsou z pracovního trhu vyloučení, vykazují nižší hodnoty v připojení k internetu. To může mít několik vysvětlení. Např. rostoucí vliv internetu, kdy se práce s internetem stává běžnou součástí pracovní náplně (vyřizování pošty, online komunikace, online nakupování atp.), tudíž jedinci kteří neparticipují na trhu práce, mají omezený přístup k internetu. Dále se může jednat o jedince, kteří nemají dostatečné uživatelské znalosti a práce s internetem je pro ně obtížná či nezajímavá. Lepší vysvětlení příčiny primární digitální propasti u seniorů a nezaměstnaných získáme, pokud se zaměříme na sekundární a terciální úroveň této propasti.

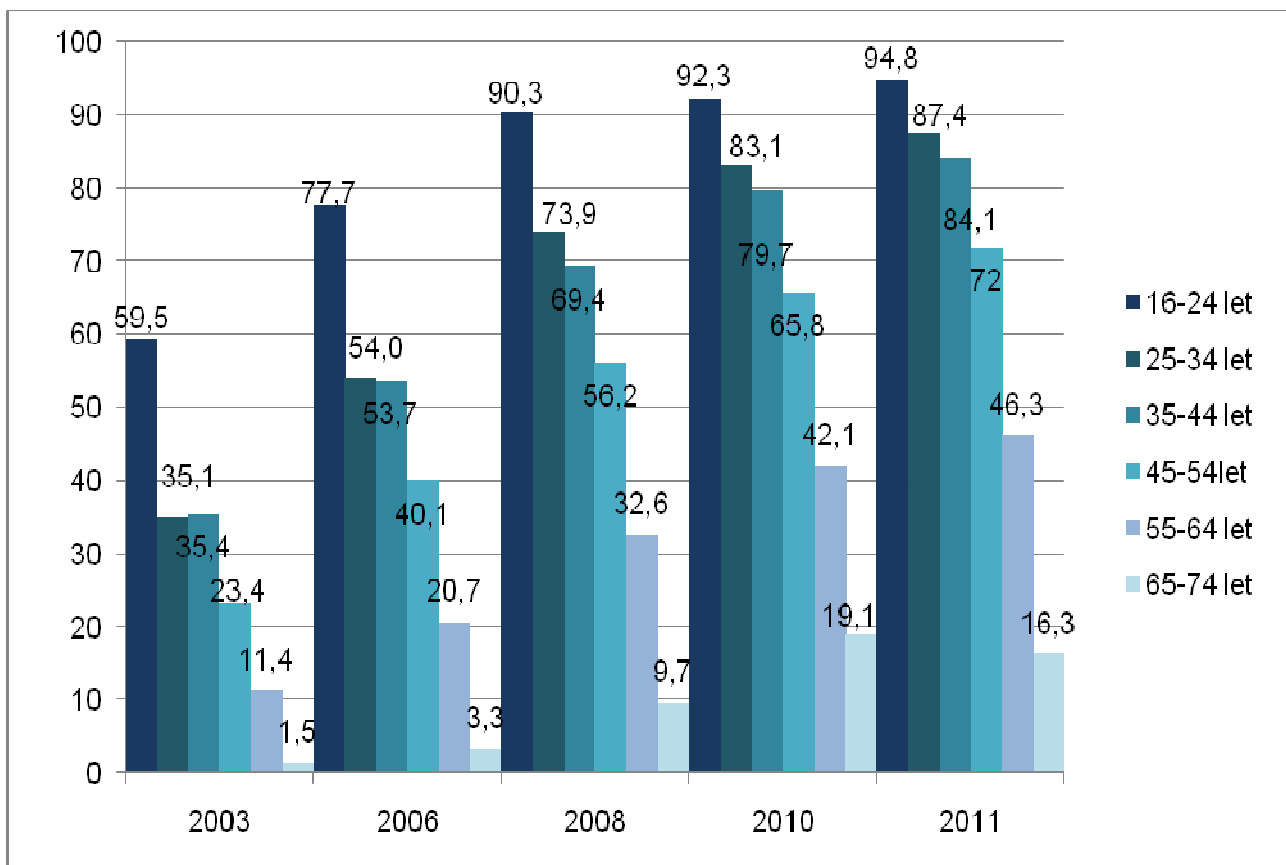
Graf 4. Uživatele internetu v ČR dle ekonomické aktivity.
(Procenta v populaci 16+, zdroj: ČSÚ).

6.3.4 Primární digitální propast dle věku obyvatel ČR

Věk představuje velmi podstatný faktor v nerovném šíření IKT. Mladší lidé mají více důvodů a příležitostí používat PC a internet. Starší lidé, kteří neměli během svého profesního života šanci se s IKT setkat, nemusí mít o technologii vůbec zájem, jelikož jim nemusí být zcela zřejmé možnosti internetu. V Grafu 5 však můžeme sledovat procentuelní distribuci uživatelů internetu v ČR dle věkové struktury obyvatelstva. Zde se jako další ohrožená subpopulace ukazují lidé 65+.

Graf 5. Uživatelé internetu v ČR dle věkových kategorií.
(Procenta v populaci 16-74, zdroj: ČSÚ).

Přestože tato subpopulace dosahuje malých hodnot, z grafu je od roku 2003 patrná vzestupná tendence počtu uživatelů internetu až po rok 2010. V roce 2011 počet uživatelů v této subpopulaci klesl z 19,1 % na 16,3 %. Na základě procentuelní distribuce uživatelů internetu z Grafu 5, lze ve shodě s odbornou literaturou tvrdit, že primární digitální propast má tendence k rozšiřování s přibývajícím věkem jedince.

6.3.5 Primární digitální propast dle dosaženého vzdělání

Graf 6 znázorňuje procentuelní zastoupení uživatelů internetu na základě dosaženého vzdělání populace ČR 25+. Vzdělání a vzdělávání, vědění, informovanost jsou pojmy, které představují klíčové charakteristiky dnešní společnosti. Proces vzdělávání, či získávání

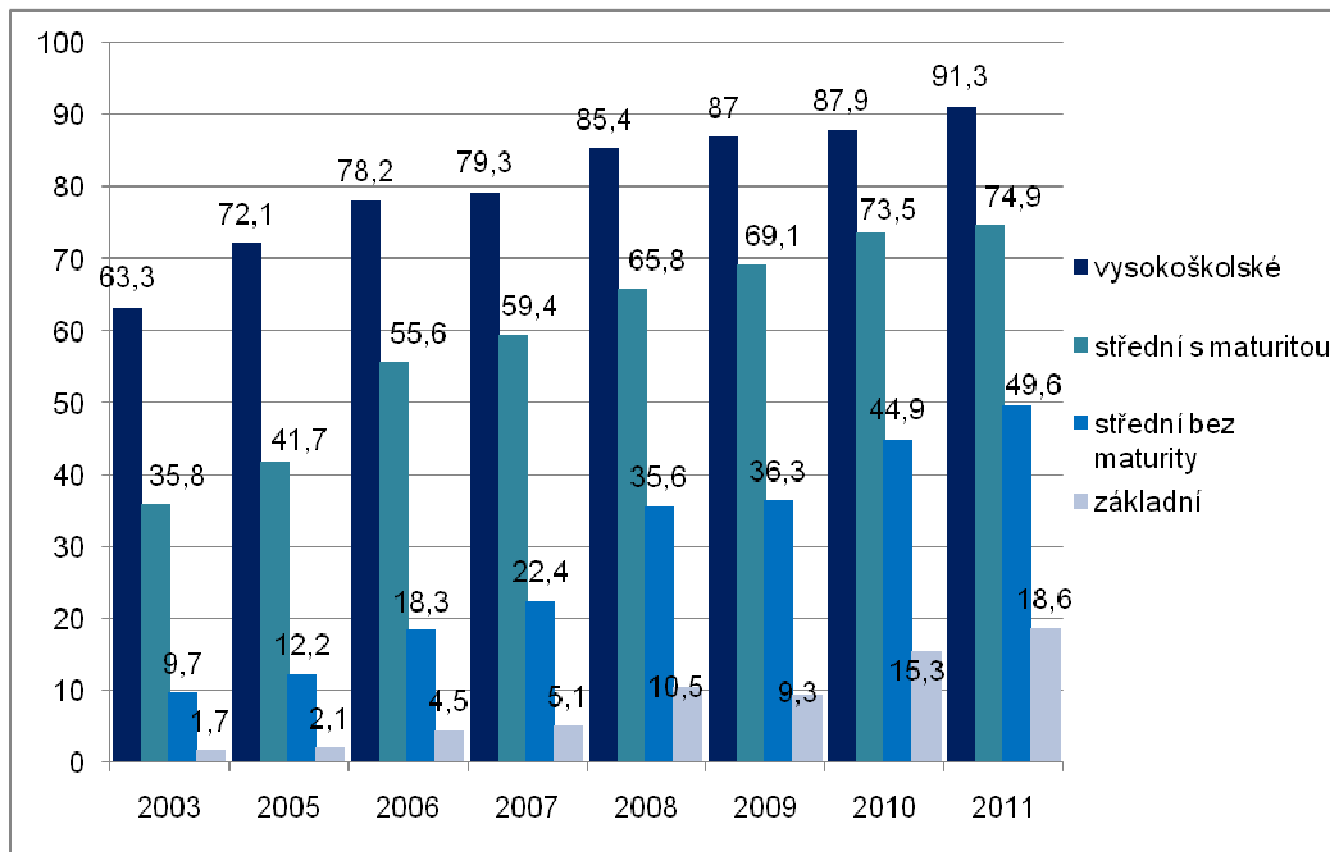

informací je v současné době úzce spjat s IKT - většina informací lidského vědění je dostupná online. Vznik, kumulace a distribuce informací se z velké části odehrávají na internetu. Vzdělání tedy patří mezi velice podstatnou determinantu digitální propasti.

Z teoretické části víme, že počet připojených uživatelů roste s jejich dosaženým vzděláním, což potvrzují i česká data. V roce 2011 bylo mezi uživateli internetu 91,3 % vysokoškoláků, zatímco uživatelů se základním vzděláním jen 18,6 %. Vysokoškoláci mají lepší uplatnění na trhu práce a dá se předpokládat, že práce s internetem je nutnou součástí jejich zaměstnání. Vysoké zastoupení vysokoškoláků, lze vysvětlit také nutnou online participací na studiu. Studenti mají povinnost odevzdávat práce v elektronické podobě, pomocí internetu se zapisují ke zkouškám do dalších ročníků apod. Systém, kdy jsou informace o studentovi zaznamenávány online, začínají využívat i některé střední a základní školy. Do těchto záznamů mají možnost přístupu i rodiče a mohou dítě kontrolovat a komunikovat s vyučujícími prakticky kdykoli během školního roku. Zde může docházet k rozšiřování digitální propasti u rodičů, kteří nemají přístup k internetu, nebo dostatečné dovednosti, aby mohli online participovat na vzdělávání svých dětí. Dle Grafu 6. se bude nejspíše jednat o rodiče, kteří mají základní vzdělání, nebo střední bez maturity.

Jak můžeme vidět, maturita se z toho grafu jeví jako předěl, kdy se prohlubující digitální propast uzavírá. Uživatelé internetu se středoškolským vzděláním mají v průměru o 31,56 % větší zastoupení v populaci, než uživatelé se středním vzděláním bez maturity. Přestože je primární digitální propast mezi jedinci s vyšším vzděláním a jedinci s nižším vzděláním hluboká, ukazuje se, že v čase se pomalu uzavírá. Částečně je to způsobeno tím, že mezi jedinci s VŠ je propast téměř uzavřena a ostatní vzdělanostní kategorie nestagnují a uživatelů internetu v nich pomalu přibývá.

Graf 6. Uživatelé internetu v ČR dle dosaženého vzdělání.
(Procenta v populaci 25+, zdroj ČSÚ).

6.4 Shrnutí - Primární digitální propast v ČR

Cílem analýzy dat z ČSÚ bylo zodpovědět následující otázky. Lze na základě dat ČSÚ potvrdit existenci primární digitální propasti? Pokud ano, jakých subpopulací se digitální propast v České republice týká?

Z dostupných dat mohou přítomnost primární digitální propasti potvrdit. Zastoupení uživatelů PC a uživatelů internetu se v české populaci zatím nepřiblíží 100 %. Pro rok 2011 je v ČR 67,1 % uživatelů PC a 65,5 % uživatelů internetu. Ovšem stejně tak jako je tomu v západních zemích zastoupení uživatelů IKT v populaci každoročně stoupá. Avšak tempo přibývání nových uživatelů se zpomaluje - v posledních třech letech každoročně přibudou v průměru 3 % nových

uživatelů internetu, zatímco mezi léty 2005 až 2008 byl tento průměrný přírůstek téměř 6 %. Zpomalující se přírůstek uživatelů internetu, lze vysvětlit tím, že trh s IKT je rok od roku saturovanější.

Problém digitální propasti jsem dále vztáhla k genderu. Ukázalo se, že v letech 2003 - 2011 je v české populaci v průměru o 6,8 % méně uživatelů internetu než uživatelů. Tento rozdíl se zdá být v čase konstantní.

Primární digitální propast dle velikosti bydliště v ČR má pomalou tendenci se uzavírat. Zajímavé je, že se projevuje pouze mezi městy s více jak 50 000 obyvateli a menšími městy bez ohledu na jejich velikost. V podstatě to, zda jedinec bydlí na vesnici či ve městě se 40 000 obyvateli, nepředstavuje v roce 2011 determinantu nerovného šíření IKT.

Analýza ekonomické aktivity jedince, jako determinantu digitální propasti, přinesla zjištění, že vyloučení nebo opuštění trhu práce může představovat příčinu nerovného šíření IKT. Ukázalo se, že senioři a nezaměstnaní jsou v české populaci dramaticky ohroženi digitální propastí. Ukázalo se, že v populaci studentů je primární digitální propast v podstatě uzavřena.

Uzavření digitální propasti v populaci studentů, potvrzují také data o procentu připojených dle věkových kategorií, kdy v populaci 16 - 24 let je propast uzavřena. Ukazuje se, že procento připojených jedinců s přibývajícím věkem klesá. Na druhé straně počet připojených ve všech věkových kategoriích rok od roku stoupá.

Jako další silná determinanta digitální propasti v ČR se ukázalo dosažené vzdělání. Propast mezi vysokoškoláky a vyučenými jedinci či jedinci se základní školou je dramatická. O něco méně markantní je tento rozdíl pokud porovnáme středoškoláky s maturitou a vyučené, nebo jedince se základní školou, avšak maturita hraje v nerovném šíření digitální propasti roli jakéhosi předělu, kdy se propast začíná zužovat.

Z dat ČSÚ mohu potvrdit, že na základě distribuce informační a komunikační technologie v ČR (měřeno procentem uživatelů internetu v populaci) je primární digitální propast přítomna. Nejvíce se projevuje v případech vztahených k věku, vzdělání, a ekonomické aktivitě jedince. Gender a velikost bydliště se v ČR neprojevily jako silné determinanty nerovného šíření IKT, přesto je i v jejich případech propast přítomna. Digitální propast nejvíce ohrožuje subpopulaci jedinců starší 65 let, nezaměstnaných, a lidí s nižším vzděláním - SŠ bez maturity a ZŠ. V následující části práce budu sledovat úroveň sekundární digitální propasti v ČR, vztahenou k subpopulacím, které jsou v ČR propastí ohroženy nejvíce.

7 SEKUNDÁRNÍ DIGITÁLNÍ PROPAST V ČR

V předchozí kvantitativní části jsem představila podobu primární digitální propasti. Potvrdila jsem její přítomnost a identifikovala subpopulace, kterých se propast nejvíce dotýká - jedinci starší 65+, nezaměstnaní, lidé s nižším vzděláním (SŠ bez maturity a ZŠ). Jak jsem ukázala v teoretické části práce, primární digitální propast se s největší pravděpodobností postupem času uzavře a teoretici digitální propasti upozorňují na nutnost obrátit pozornost na nerovnost, která vyplývá z rozdílných uživatelských znalostí v oblasti IKT (např. Compaine 2001, Attewell 2001, van Dijk, Hacker 2003). Tento apel je ve shodě s myšlenkou trojdimenzionálního pojetí digitální propasti a proto jsme se rozhodla přiblížit sekundární digitální propast v ČR. Konkrétně budu věnovat pozornost jednání českých obyvatel ve vztahu k internetu. Zaměřím se jak na připojenou, tak na nepřipojenou populaci. Stěžejní částí výzkumu sekundární digitální propasti bude analýza polostrukturovaných rozhovorů. Původně jsme zamýšlela provést rozhovory pouze s jedinci z identifikovaných ohrožených subpopulací (jedinci 65+, jedinci s nižším vzděláním, nezaměstnaní). Přestože se ukázalo, že ženy v ČR jsou primární digitální propastí ohroženy méně než ostatní subpopulace, zahrnula jsem je do rozhovorů, jelikož mohou být ohroženy sekundární digitální propastí. Před tím, než čtenáře seznámím s výsledky analýzy rozhovorů, věnuji pozornost kvantitativním údajům, které sebral ČSÚ o chování české populace na internetu. Kvantitativní i kvalitativní zpracování podoby sekundární digitální propasti, pomůže čtenáři k lepšímu pochopení problematiky. Kvantitativní část vynese hrubou podobu sekundární digitální propasti - jaké je nejčastější chování Čechů na internetu atp. V kvalitativní části se čtenář seznámí s tím, jaké jsou důvody a význam toho, jak se lidé v ČR na internetu chovají, nebo proč internet nepoužívají.

7.1 Chování Čechů na internetu - kvantitativní pohled

Jak jsem již dříve zmínila, sekundární digitální propast sleduje především jednání členů společnosti, které se určitým způsobem promítá a zároveň je ovlivňováno technickou podobou IKT (primární digitální propast) a také kulturními, institucionálními a legislativními normami, které distribuci a adaptaci IKT v dané lokalitě upravují (terciální digitální propast). Seznámit se tedy s českou podobou jednání připojených je pro výzkum a snižování digitální propasti nezbytné.

Nejprve se podíváme na to, jak často a kde se Češi (populace 16-74 let) k internetu připojují. V roce 2011 94 % uživatelů internetu používalo internet z domova, což značí nárůst o 24 % oproti roku 2006. Opačnou situaci můžeme sledovat v případě připojení k internetu z práce, kdy se v roce 2006 z práce připojovalo 45 % jedinců a v roce 2011 tak činilo už jen 35 % jedinců. Stejnou tendenci můžeme vidět i u připojení ze školy, kdy je pokles v roce 2011 (14%) proti roku 2006 (6 %). Jak data ukazují, Češi jsou nejčastěji připojeni k internetu z pohodlí domova a to již devátým rokem (ČSÚ 2012). Zde se ukazuje, že připojení z domova je v ČR stále více obvyklé, proto klesá připojení k internetu z jiných míst.

Další ukazatel, který se v čase významně proměnil, je frekvence použití internetu. V roce 2006 byly denně připojeny 2/5 uživatelů, zatímco v roce 2011 byly denně online již 3/5 uživatelů. S tím, jak roste počet jednotlivců používajících internet z domova, stoupá také frekvence jeho užívání - v roce 2011 používá internet denně 57 % z celkového počtu uživatelů a 11 % uživatelů používá internet méně jak jednou týdně (ČSÚ, 2012).

Nyní se podíváme na činnosti, které Češi dle ČSÚ nejčastěji provozují na internetu. Devět z deseti uživatelů internetu v roce 2010 používalo internet k odesílání a přijímání e-mailů. Komunikace prostřednictvím internetu zaznamenává v ČR velký rozmach - v roce 2006

používalo internet k telefonování 20 % uživatelů internetu v populaci 16+, o pět let později telefonovalo pomocí internetu již 48 % uživatelů internetu (ČSÚ, 2012). Pokud se na tuto informaci podívám optikou trojdimenzionálního pojetí digitální propasti, nabízí se následující vysvětlení. Zvýšený počet uživatelů, kteří prostřednictvím internetu telefonují, může být důsledkem, nebo příčinou toho, že mikrofon společně s web kamerou představují běžnou součást notebooků. David Šmahel, který provedl analýzu dat z „World Internet Project“, kde sleduje úroveň adaptace IKT v ČR v porovnání s ostatními zeměmi světa. Upozorňuje, že ČR v porovnání s ostatními vyspělými zeměmi drží primát v telefonování prostřednictvím internetu. Zatímco ve vyspělých zemích takto telefonuje 10-20 % uživatelů internet, u nás tak činí přes 40 % uživatelů internetu. Šmahel tento fakt vysvětluje historickou zaostalostí telekomunikace v postkomunistických zemích, což se odráží mimo jiné v cenách za telefonní služby, které jsou v ČR jedny z nejvyšších v EU (Šmahel 2010a).

ČSÚ dále sleduje komunikaci na internetu dle věkových skupin, kdy se ukazuje, že v posílání a přijímání e-mailů věk uživatelů nehraje podstatnou roli. Zatímco v online komunikace prostřednictvím sociálních sítí a chatování je doménou především mladších věkových skupin. Užívání sociálních sítí sleduje ČSÚ od roku 2011, kdy se k ní hlásilo 38 % uživatelů internetu. Sociální sítě využívá v podstatě stejné množství mužů (37 %) jako žen (38 %), Ovšem s věkem počet uživatelů sociálních sítí dramaticky klesá - ve věkové kategorii 16-24 let používá sociální sítě 71 % uživatelů internet, v kategorii 45-54 už je těchto uživatelů 17 % a v kategorii 65+ je pouze 7 % uživatelů internetu členem nějaké sociální sítě. Údaje o používání sociálních sítí se vztahují k české populaci 16+ (ČSÚ 2012).

Mezi nejoblíbenější činnosti určené k zábavě patří čtení online zpráv (v roce 2011 76 % uživatelů internetu). Češi také stahují a sledují filmy a hudbu, kdy se ke sledování a stahování filmů v roce 2011 přihlásilo 36 % uživatelů internetu a 29 % uživatelů internetu poslouchá a stahuje

hudbu. Další frekventovanou online činností je poslech rádia (29 % uživatelů internetu) a sledování televize (27% uživatelů). Zvláštní pozornost si zaslouží internetové bankovníctví. Ve druhém čtvrtletí roku 2011 jej používalo 2,4 milionů jedinců, což představuje 27 % z celkového počtu obyvatel ČR a 41 % uživatelů internetu. Největší podíl uživatelů internetového bankovníctví tvoří jedinci ve věku 25-54 let (ČSÚ 2012).

Podobnou oblíbenost jako internetové bankovníctví má nakupování přes internet - ve druhém čtvrtletí roku 2011 uvedlo 2,5 milionů osob, že za posledních 12 měsíců nakoupili přes internet (43% z celkového počtu uživatelů internetu). Mezi nakupujícími přes internet mírně převažují ženy nad muži. Nejvíce nakupující přes internet vysokoškoláci a lidé ve věku 24-34 let. Nejprodávanější zboží na internetu je oblečení a obuv (45 % nakoupeného zboží v posledních 12 měsících od dotazování). 28 % nakoupeného zboží tvoří vstupenky na kulturní a sportovní akce (ČSÚ 2012).

Z celosvětového hlediska drží čeští uživatelé internetu ještě jeden primát, a to v hraní online her (65 % uživatelů internetu) - kdy je o 1% více hráčů v Číně. Vyšší příčky v celosvětovém srovnání zaujímají čeští uživatelé také ve sledování stránek se sexuálním obsahem (40 %).¹⁷ Šmahel dále upozorňuje, že česká populace uživatelů internetu je v průměru věkové mladší, než je tomu v jiných vyspělých zemích (Šmahel 2010a). To potvrzuje, že digitální propast se v ČR dramaticky rozšiřuje se stoupajícím věkem, jak jsem ukázala v předchozí části práce.

V této kapitole jsem představila chování uživatelů internetu z kvantitativního hlediska. V následující kapitole v krátkosti představím nejčastější důvody, kvůli kterým někteří Češi internet nepoužívají - opět v kvantitativní podobě.

---

¹⁷ Šmahel upozorňuje, že měření této položky je problematické. Lidé se stydí se odpovídat na otázku, zda sledují stránky se sexuálním obsahem. Další problém nastává v tom, že ne ve všech zemích probíhal sběr dat stejně - v některých zemích se dotazovalo face to face, v jiných zemích se data sbírala pomocí telefonního interview (Šmahel 2008).

7.2 Proč Češi nepoužívají internet?

Důvody, které stojí za tím, že Češi nepoužívají internet, mohou mít dvojitou podstatu - finanční (kdy může být technologie, která internet zprostředkovává cenově nedostupná, nebo je finančně náročné samotné připojení k internetu), nebo vědomostní (kdy je v populaci nízká digitální gramotnost).

Šmahel uvádí, že v ostatních zemích je nejčastější odpovědí na otázku o důvodu nepřipojení, že jedinec nemá zájem, nebo je internet pro něj neúčinný. Ve Švédsku tak odpovědělo 78 % nepřipojených jedinců. V ČR tak odpovědělo v roce 2008 pouze 18 % lidí. Nejčastěji u nás nepřipojení lidé odpovídali, že nemají PC nebo připojení k internetu. Šmahel tento důvod nepoužívání internetu komentuje následovně: 1) IKT technologie je finančně nedostupná; 2) lidé nemají počítač, protože ho neumí používat. Obě varianty se Češi dle Šmahela bojí nebo stydí přiznat, proto raději uvedou, že technologii nevlastní. Šmahel dále uvádí, že lidé, kteří internet v ČR nepoužívají, uvádí jako důvod cenu technologie přibližně 4 krát častěji, než je tomu v jiných zemích. (Šmahel 2010b).

Důvody nepřipojení českých domácností k internetu sleduje od roku 2011 také ČSÚ, který prozatím zveřejnil výsledky ke druhému čtvrtletí 2011. Zástupci českých domácností nejčastěji uvádí, že nemají zájem, nebo nepotřebují používat internet (69,4 % z celkového počtu domácností, bez připojení k internetu; 1 090 700 domácností bez připojení k internetu). Mezi těmito domácnostmi převládají domácnosti bez dětí (1 030 900 domácností). 345 200 těchto domácností nalezneme ve městech s více jak 50 000 obyvateli a 313 000 v obcích do 1 999 obyvatel (ČSÚ 2012). Tento údaj potvrzuje, že primární digitální propast dle velikosti obce není v ČR příliš dramatická. Tato data opět potvrzují socioekonomický status jako silnou determinantu digitální propasti. ČSÚ rozlišuje 4 příjmové kategorie - v té nejnižší z nich se nalézá 512 200 domácností, které uvádějí, že nemají zájem nebo potřebu používat

internet, zatímco v nejvyšší příjmové kategorii je těchto domácností 41 300 (ČSÚ 2011).

Jako druhý nejčastější důvod nepřipojení k internetu uvádí zástupci českých domácností, že s internetem neumí pracovat - 482 300 českých nepřipojených domácností. Převážná většina těchto domácností (442 500) je bezdětná (ČSÚ 2012). Stejně tak jako u předchozího důvodu a to nezájmu o internet, tento fakt nasvědčuje tomu, že přítomnost dětí v domácnosti významně zvyšuje pravděpodobnost připojení k internetu - jak jsem ukázala v předchozí kapitole, u studentů je digitální propast téměř uzavřena. Nejvíce nepřipojených domácností, které jako důvod nepřipojení uvádí, že s internetem neumí pracovat, nalezneme v nejnižší příjmové kategorii (250 400 domácností) (ČSÚ 2012). Ukazuje se tedy, že socioekonomický status představuje silnou determinantu digitální propasti i v českém prostředí.

Další důvody nepřipojení k internetu českých domácností jsou (od nejfrekventovanějšího): příliš vysoká cena vybavení (401 700), příliš vysoká cena připojení (271 700), přístup k internetu od jinud než z domova (154 400), zdravotní důvody (např. slepota, ochrnutí apod.) (66 700), obavy o soukromí či vlastní bezpečnost (60 800), neexistující možnost vysokorychlostního připojení k internetu (7 300) (ČSÚ 2012).

Hlavní důvody nepřipojení českých domácností k internetu tedy spočívají v tom, že internet pro nepřipojené nemá význam, tudíž nemají potřebu jej používat (ČSÚ 2012). Dalším závažným důvodem je nízká úroveň digitální gramotnosti. Petr Lupač společně s Janem Sládkem uvádí, že přibližně čtvrtina až pětina ne uživatelů internetu představuje jeho potenciální uživatele. Základní problém dle autorů spočívá v nedostatku veřejně přístupných míst, kde mohou lidé internet používat. Dále nedostatek digitální vzdělanosti, či schopností a znalostí o tom, k čemu by mohl být internet dobrý či užitečný (Lupač, Sládek 2008). Zde už se dotýkáme úrovně terciální digitální propasti, které se drží i Šmahel,

který rovněž vidí problém digitální propasti v ČR v nedostatečné osvětě, která by informovala o významu internetu a učila jeho používání (Šmahel 2010b).

7.3 Sekundární digitální propast z kvalitativní perspektivy

V předchozích dvou kapitolách jsem představila podobu české sekundární propasti z kvantitativní perspektivy. Již víme, že populace uživatelů pomocí internetu nejčastěji komunikuje, nakupuje, čte online zprávy atd. Známe také nejčastěji uváděné důvody, proč nepřípojená populace internet nepoužívá. Nyní se budu pomocí polostrukturovaných rozhovorů snažit přinést lepší vhled do problematiky digitální propasti v ČR. Cílem této výzkumné části je pomocí polostrukturovaných rozhovorů ukázat, co pro české obyvatele znamená být či nebýt připojený k internetu, jak se jejich používání či nepoužívání promítá do jejich každodenního života. Jaké výhody či nevýhody vyplývají z užívání či neužívání internetu.

7.3.1 Metodologie

Jak jsem již zmínila cílem polostrukturovaných rozhovorů je přinést ucelenější představu o podobě digitální propasti v ČR. Rozhovory jsem provedla s informátory, připojenými i nepřípojenými. Ty jsem vyhledala pomocí mých sociálních sítí. Po provedení rozhovorů následovala jejich analýza a interpretace výsledků. Nyní popíši metodologii poněkud podrobněji.

7.3.1.1 Sběr dat

Pro sběr dat jsme se rozhodla použít polostrukturované rozhovory, které „se vyznačují definovaným účelem, určitou osnovou a velkou pružností celého procesu získávání informací“ (Hendl 2006: 164). Výhody polostrukturovaného rozhovoru spočívají v jeho flexibilitě a adaptabilitě,

kteře umožňují výzkumníkovi ihned během rozhovoru reagovat na nečekané situace z informátorovy strany. Výzkumník má výhodu, která mu umožňuje korigovat sběr informací. Přestože se polostrukturované dotazování řadí mezi kvalitativní metody (např. Hendl 2006), jeho výhoda spočívá v jisté míře standardizace - od každého informátora získáme odpovědi na stejné otázky, což je pro kvalitativní část mé práce klíčové.

Flexibilita jakou tazateli přináší polostrukturovaný rozhovor, je pro mě zvláště důležitá v případě neuživatelů internetu, kdy jsme se obávala, že si v některých případech s informátorem nebudeme rozumět. Avšak ukázalo se, že příliš odborných termínů jsme během rozhovoru nepoužila. Nedorozumění jsem však předpokládala i z mé strany a to při rozhovorech s uživateli, kdy jsme měla obavy, že mé uživatelské znalosti nemusí být dostačující.

Výzkumným záměrem rozhovorů je přiblížit realitu jak s připojenými tak nepřipojenými obyvateli ČR. Proto jsem musela sestavit dvě verze scénáře rozhovorů. Jeden pro uživatele internetu, druhý pro neuživatele. Oba rozhovory mají společné otázky na výhody či nevýhody, které informátorům jejich stav (online či offline) přináší.

V rozhovoru pro uživatele internetu se soustředím na to, co vlastně internet pro informátory znamená, v čem jim pomáhá, zda jim nějakým způsobem komplikuje život - jedná se o otázky zaměřené na výhody a nevýhody vyplývající z připojení k internetu informátorů samotných. Dále následují otázky, které zjišťují úroveň uživatelských znalostí jedince. Zajímá mě, k jakým činnostem internet používají, jak často dané činnosti provozují, zda existují nějaké úkony na internetu, se kterými potřebují pomoci od zkušenějších uživatelů, jak uživatelské znalosti získali, v čem by mohl být internet pro ně lepší. Třetí sada otázek zjišťuje vztah uživatelů internetu k lidem, kteří internet nepoužívají - ptám se zda takové lidi znají, zda se na ně někdo z jejich okolí obrátil s žádostí o zprostředkování

informací, či jiných úkonů na internetu, proč si myslí, že tito lidé internet nepoužívají.

V rozhovoru s informátory, kteří internet nepoužívají, nejprve zjišťuji úroveň digitální gramotnosti (uživatelských znalostí) - ptám se, jaké mají představy o internetu, tedy zda mají představu, k čemu se internet používá, zda mají s internetem nějaké zkušenosti. Zjišťuji také, zda mají zkušenosti s prací na počítači, pomocí této otázky mohu lépe osvětlit mezery uživatelských znalostí. Dále následuje sada otázek, které zjišťují výhody a nevýhody, které vyplývají z toho, že informátoři internet nepoužívají. Třetí sada otázek je věnována důvodům, proč informátoři internet nepoužívají. Zde se zajímám o to, co by mohlo změnit jejich offline status na online, zda tato možnost vůbec přichází v úvahu. Také zjišťuji, zda někdy využívají služby internetu zprostředkované někým, kdo internet používá.

Ještě zmíním samotný průběh rozhovorů a etiku výzkumu. Celkem jsem provedla 14 rozhovorů. Ani jeden z rozhovorů nepřesáhl 30 minut. Z důvodu následné analýzy, a co nejpřirozenějšího průběhu dotazování byly ze všech rozhovorů vytvořeny audiozáznamy. V etice výzkumu jsem nenarazila na zásadní problém. Snažila jsem se, a to zejména u informátorů nepřipojených k internetu, abych je nepřivedla do situace, kdy by si připadali trapně či méněcenně, kvůli jejich uživatelským znalostem či neznalostem. Přirozeně jsem informátory ujistila, že s poskytnutými informacemi naložím svědomitě a nezneužiji jejich ochoty poskytnout rozhovor. Pro zachování anonymity jsem změnila jména informátorů a odstranila jsem jména jejich blízkých, zmíněných během rozhovoru.

7.3.1.2 Informátoři

Výzkumný vzorek jsme vybírala pomocí úsudku. Ve speciálních případech, zvláště pro malé výběry, může výzkumník dobře obeznámený

se zkoumanou problematikou použít výběr úsudkem. Obecně v situaci, kdy se rozhodujeme pro výběr překračující několik desítek osob, lze však použití výběru úsudkem označit za vysoce riskantní. A to z důvodu neexistence objektivního měřítka reprezentativity takového souboru a výsledky z něj získané nelze většinou spolehlivě zobecnit (Jeřábek 1992).

Pro účely práce jsme vybrala informátory ze subpopulací, které jsem identifikovala v předchozí části týkající se primární digitální propasti. Dále se můj výběr respondentů odvíjí od teorie *multiple jeopardy* (King, 1988), které předchází teorie *double jeopardy* (Martin, 1973). Obě teorie operují s myšlenkou nasčítaných znevýhodnění. *Multiple jeopardy* se poprvé objevila v roce 1988 a byla propagována Kingovou a dalšími afroamerickými feministkami. Kingová upozorňuje, že samotný fakt, že je někdo žena představuje znevýhodnění. Další znevýhodnění – rasové, ekonomické, sociální, třídní atd. se poté sčítají (King, 1988). Pokud tento fakt zbagatelizujeme, pak nejvíce znevýhodněná je Afroameričanka, matka samoživitelka.

Pokud budu nahlížet na subpopulaci, ze které jedinec pochází jako na znevýhodnění, myslím, že by mi nasčítání těchto znevýhodnění komplikovalo analýzu. Nedokázala bych oddělit efekty jednotlivých znevýhodnění. Proto jsem se při výběru úsudkem soustředila, aby byl informátor „znevýhodněn“ pouze tím, z jaké subpopulace pochází. Tedy informátory jsem vybírala tak, aby ostatní determinanty digitální propasti u konkrétního informátora dosahovaly přibližně středních hodnot. V praxi to vypadalo následovně, pokud jsem vybírala informátora ze subpopulace nezaměstnaných, nemohla jsem vybrat vysokoškoláka, nebo jedince se základním vzděláním. Nemohla jsem vybrat ani jedince staršího 45 let. Všechna tři kritéria se v analýze primární digitální propasti ukázala jako silné determinanty digitální propasti v českém prostředí.

Další kritérium výběru spočívalo v rozložení informátorů na uživatele internetu a neuživatele internetu z každé ohrožené

subpopulace. V každé subpopulaci jsme se snažila o rovnoměrné zastoupení mužů a žen. Tedy např. v subpopulaci jedinců s nižším vzděláním jsem provedla rozhovor s mužem a ženou, kteří jsou uživatelé internetu a s mužem a ženou, kteří internet nepoužívají.

Na závěr ještě jednou zrekapituluji subpopulace, které jsou ohrožení digitální propastí v ČR: jedinci 65+, jedinci s nižším vzděláním a nezaměstnaní a ženami.

7.3.1.3 Analýza

Metodou polostrukturovaných rozhovorů se snažím přiblížit každodenní realitu obyvatel ČR s ohledem, zda jsou či nejsou uživateli internetu. Soustředím se na zmapování uživatelských znalostí, toho jaké mají informátoři představy o internetu, a na výhody a nevýhody připojení či nepřipojení k internetu. Jsem si vědoma, že na základě mé diplomové práce nemohu vytvářet teoretické koncepty. Účelem kvalitativní části práce je přinést ucelenější představu podoby sekundární digitální propasti v ČR s ohledem na ohrožené subpopulace.

Analýza dat probíhala následovně: nejdříve jsme všechny rozhovory přepsala a opakovaně pročítala. Následně jsme data okódovala. Vycházela jsme při tom z principu tematické analýzy. Přepsané materiály jsem kódovala ručně, pomocí barevných tužek. Nejprve jsem si předem stanovila, která konkrétní barva bude představovat určitou zkoumanou oblast, a v každém rozhovoru jsem si na základě zvolených barevných kódů označovala jednotlivé pasáže pro každé téma zvlášť. Na základě jednotlivých kódů jsem rozdělila výpovědi do kategorií. Mezi jednotlivými vzniklými kategoriemi jsme současně hledala vztahy a vzájemnou provázanost.

Při interpretaci výsledků nejprve představím analýzu rozhovorů uživatelů internetu. Výsledky budu interpretovat na základě hlavních

tematických okruhů: význam (smysl) internetu, uživatelské znalosti, vztah k neuživatelům internetu. Poté představím výsledky analýzy nepřipojených informátorů, kde jsou hlavní tematické okruhy: úroveň digitální gramotnosti, výhody a nevýhody nepřipojení k internetu a důvody nepřipojení k internetu.

7.4 Analýza – uživatelé internetu

Rozhovory jsme provedla se 7 informátory - zástupci subpopulací 65+, nižšího vzdělání, nezaměstnaných. V každé subpopulaci jsme dotazovala jednu ženu a jednoho muže. Nyní k bližším charakteristikám informátorů:

1, informátor Štěpán: Muž ve **věku 66 let** s dokončeným středoškolským vzděláním, žije s přítelkyní ve středně velkém městě. Má dvě dospělé děti, se kterými se vídá příležitostně. Před odchodem do důchodu pracoval jako správce objektu.

2, informátorka Šárka: žena ve **věku 69 let**. Žije sama ve velkém městě. Je matkou jedné dcery a je čerstvou prababičkou. Celý život pracovala jako učitelka angličtiny.¹⁸

3, informátor Karel: Muž 34 let, vyučený kuchař číšník, později si dodělal maturitu. Bezdětný, žije sám v malém městě. V současné době **nezaměstnaný**. Živý se sezónními pracemi – na horách, kde pomáhá s provozem horské chaty

4, informátorka Kateřina: Žena 34 let absolvovala střední školu s maturitou. Žije s mužem a dcerou na vesnici. Po mateřské dovolené rok a půl **nezaměstnaná**.

---

¹⁸ V případě uživatelky internetu 65+ se mi nepodařilo sehnat kontakt na ženu s nižším vzděláním než vysokoškolským.

5, informátor Václav: Muž 35 let, **základní vzdělání**. Žije ve středně velkém městě, je rozvedený a v současné době žije s přítelkyní. Pracuje jako číšník.

6, informátorka Věra: Žena, 43 let, **základní vzdělání**. Žije s mužem a třemi dětmi v malém městě. Pracuje jako uklízečka.

7, informátorka Zita: **Žena** 39 let. Absolvovala gymnázium. Pracuje jako vedoucí oddělení na úřadu. Z prvního manželství má dceru. V současné době žije ve velkém městě s manželem, dcerou a synem.

7.4.1 Význam internetu z pohledu jeho uživatelů

Význam internetu, nebo také to, jaké mají informátoři o internetu představy, přináší podstatné informace, které mohou pomoci ve stírání digitální nerovnosti v ČR. Lupač společně se Sládkem označili zkreslené představy o tom, k čemu by mohl internet být jeho uživateli prospěšný, jako jeden z nepodstatnějších důvodů digitální propasti u nás (Lupač, Sládek 2008). Reflexe představ o internetu připojených subpopulací, může sloužit k načrtnutí základních témat, která by měla být zmiňována v rámci osvětových programů, zaměřených na ne uživatele internetu. Může se však také ukázat, že připojená subpopulace internetu ne užívá efektivně. A to by mohlo představovat jednu z dalších příčin rozšiřující se digitální propasti v těchto subpopulacích.

Ukázalo se, že všichni informátoři považují internet za zdroj informací. Mladší informátoři také zmiňovali internet ve vztahu k zábavě. Objevuje se také vnímání internetu jako komunikačního prostředku.

„Samozřejmě je to zdroj informací, ale taky prostředek k zábavě, alespoň pro mě...někdy celou noc nespím a hraju poker, na tom teď ujíždím.“ (Karel)

„Internet je také skvělý a efektivní komunikační prostředek...Volám si s celou rodinou na Skypu (...) vnučka mi posílá, skoro každý den fotky maličké.“ (Šárka)

Další fáze rozhovoru sledovala jaký má internet pro informátory význam - v čem jim pomáhá a v čem jim komplikuje život. Zde všichni informátoři určitým způsobem narazili na téma sblížování lidí a to prostřednictvím internetové komunikace. Ať už se jednalo o nejjednodušší formu komunikace e-mailovou poštu, nebo poněkud složitější konferenční hovory prostřednictvím Skypu, nebo samotné přátelství na Facebooku. Často bylo zmiňováno navázání starých přátelských vazeb se spolužáky. Stejně jako moji informátoři, tak i data z ČSÚ a Šmahelovo srovnávací analýza (2010a) potvrdili oblíbenost využívání internetu ke komunikaci.

„Třeba my si skoro každý víkend voláme s tchýní, která žije na Slovensku. Někdy se do hovoru přidá manželova sestra a voláme takhle všichni tři. Tchýně teď byla vážně nemocná, tak jsme byly ve spojení skoro obden...dřív jsme spolu po telefonu mluvili tak třikrát do roka.“ (Zita)

„My jsme před rokem uspořádali třídní sraz ze základky. To bylo fajn. Některý lidi bych už ani nepoznala, dokonce jsme ani nevěděla, jak se jmenujou. Bez internetu bysme se asi těžko dali dohromady...do teď si s holkama píšem.“ (Kateřina)

Dále a to především od starších a vzdělanějších informátorů byla zmíněná efektivita internetu při hledání informací. Informátoři zmiňovali, že cesta k tomu, jak najít informaci ať už o produktech nebo např. o jejich koníčku je neskutečně snadná a rychlá oproti minulosti. Dokonce bylo vyzdvíženo snadné ověření informace např. pomocí zkušeností ostatních uživatelů v diskuzi.

„Chtěl jsem si vypěstovat vlastní fíky (...) našel jsem si několik způsobů jak na to (...) jenže jsem nevěděl, co bude nejlepší. Později jsem

narazil na diskuzi, kde ostatní zahrádkáři mluvili o svých zkušenostech (...) Dřív bych musel asi zkoušet pokus omyl.“ (Štěpán)

„Hodně pročítám diskuze o věcech pro děti. Teď je těch různých vychytávek pro děti milion (...) A takhle vím, co se komu osvědčilo a co jsou vyhozené peníze.“ (Kateřina)

Jako další výhody internetu informátoři často zmiňovali krácení dlouhé chvíle. Tímto způsobem se vyjadřovali zejména informátoři s nižším vzděláním a nezaměstnaní. Hovořili o tom, jak brouzdají po stránkách lifestylových magazínů, prohlížejí si obrázky, čtou bulvár. Téměř všichni informátoři kromě informátorů ze subpopulace 65+ tráví čas na Facebooku.

„Většinou jsem na Facebooku. Hraju tam ty hry. Nebo si jen tak prostě prohlížím profily známých, taky se bavím prohlížením legračních obrázků, takový ty blbiny co tam lidi vyvěšují. Tím bych mohl zabýt klidně celý den.“ (Václav)

Podobně jako Václav používají internet i další informátoři a informátorky: Karel, Kateřina, Věra a Zita. Trávení času na Facebooku sice informátory baví, ale často to reflektují jako ztrátu času, který by mohli využít i jinak. Nyní už se dostáváme k nevýhodám používání internetu.

„Já většinou sednu k Facebooku večer, když uložím malou. No a z ničeho nic koukám, že už tam sedím 4 hodiny. (...) Manžel mi to občas vyčítá, že bych si spíš měla hledat práci, nebo jít raději spát, ať mám víc energie.“ (Kateřina)

„Někdy mě to i mrzí, Víím, že bych mohla dělat tisíc užitečnějších věcí, třeba jít na procházku, nebo uklízet a tak. Jenže s Facebookem si víc odpočinu.“ (Zita)

Informátoři si často vyčítají používání internetu pro zábavu. Většinou navrhují lepší trávení volného času. Mají pocit, že by ho měli trávit spíše s rodinou, nebo někde na čerstvém vzduchu. Ukazuje se tedy, že mají představu o tom, jak efektivně využívat možnosti internetu a vyčítají si, že ho používají jen tak pro zábavu a ne k praktičtějším činnostem. Ukazuje se, že subpopulace 65+ tyto pocity nesdílí. Internet používají většinou k praktickým činnostem a pro zábavu pouze minimálně.

„Když propařím celou noc hraním. Většinou další den celý prospím. Když se večer vzbudím, mám pak výčitky, že jsem mohl jet za mámou, nebo si třeba hledat práci, ale to je u nás v regionu asi zbytečný.“ (Karel)

„Sednu k internetu, s tím, že jdu najít nějaký výlet pro rodinu na víkend, nebo dovolenou na léto. No a pak nic nenajdu, protože jsem si četla blbosti kdo, kde s kým, to mě pak mrzí.“ (Zita)

Jako další z nevýhod internetu je často zmiňováno ohrožení soukromí a strach o děti. Tyto obavy souvisí především s užíváním Facebooku. Přestože se informátorům nikdy nic závažného nestalo, i tak mají o své soukromí strach. Často zmiňují historky o tom, jak někdo známý má špatné zkušenosti s internetem, např. s tím, že ho vykradli po té, co dcera zveřejnila na Facebooku, že rodina odjíždí na dovolenou. Ukázalo se, že starší uživatelé této sociální sítě se snaží chránit své soukromí.

„Vůbec nevyvěšuju žádný statusy, to opravdu minimálně. A fotky možná někde z venku, nebo jenom fotky dětí. Nepotřebuju, aby si někdo někde vykládal, jak se máme a jaký to máme doma“ (Věra)

„Když jsem našla našeho mladýho na Facebooku, tak mě skoro trefilo. Chodí do čtvrtý třídy. Měl tam fotky jen sebe, takový pózy směšný. Nejdřív jsem se zhrozila těch statusů, ne obsahu, ale těch chyb co tam měl. Až pak m i došlo, že má úplně otevřený profil a kde jakej úchyl si ho může prohlížet. (...) nezakázala, ale promluvila jsme si s nim o tom, jak je

to nebezpečný, že si musí chránit soukromí, že si nesmí do přátel přidávat lidi, co doopravdy nezná a tak.“ (Zita)

Dle Matta Warmanna by se o bezpečí svých dětí na internetu měli rodiče zajímat. Tento apel vyslaný k rodičům, vychází z Warmannova shledání nedostatečné ochrany dětských uživatelů internetu z vládní strany. Warmann upozorňuje, že dovolit dítěti používat internet bez jakékoli kontroly, je stejně riskantní jako ho pustit samotné na ulici ve velkoměstě (Warmann 2010). Například Chen, kontrolu online chování dětí vidí poněkud problematicky, jelikož existuje sekundární digitální propast mezi rodiči a dětmi. Pro lepší ochranu dětí na internetu je dle Chen nutné, aby se rodiče více vzdělávali v oblasti IKT (Chen 2000).

Jako poslední nevýhoda se ukázalo přijímání řetězových e-mailů. Nejenže to vesměs všechny informátory obtěžuje, ale dokonce si několikrát zavirovali počítač. Přesto tyto e-maily stále přijímají a rozesílají dál.

7.4.2 Uživatelské znalosti

Nerovnost v uživatelských znalostech je podstata sekundární digitální propasti. Proto je nutné odkrýt, co uživatelům jejich znalosti na internetu umožní. Jak uživatelské znalosti získali atp. Činnosti, které provozují informátoři na internetu, byly částečně představeny v předchozí kapitole. Víme, že používají Facebook, dokáží telefonovat pomocí Skypu, vyřizují e-mailovou komunikaci, hledají informace. Účastní se také diskuzí. Mezi další činnosti patří online nakupování. Ukázalo se, že všichni informátoři nakupují na internetu, rezervují si lístky na kulturní akce, a také jízdenky na autobus. Online rezervaci vstupenek a jízdenek vnímají obzvlášť pozitivně a vidí ji, jako nejsnazší a nejrychlejší cestu.

Chtěla jsem jít s kamarádkou na koncert, věděly jsme o něm dlouho dopředu a hned jak dali lístky do prodeje, tak jsem je šla koupit (...) tam

mi řekli, že lístky byly během chvíle pryč na internetu. To jsem si pěkně nadávala, že jsme je taky nekoupila online.“ (Věra)

„S manželem si střídáme auto, někdy má manžel moc práce a musím jet autobusem. No, a abych si ráno sedla, koupím si lístek online.“ (Zita).

Nyní se vrátím k online nakupování. V několika případech se ukázalo, že informátoři si zboží na internetu prohlíží, porovnávají jeho kvality s ostatním zbožím a hlavně porovnávají cenu. Nakonec však koupí zboží v kamenném obchodě. Koupě v kamenném obchodě podle informátorů garantuje lepší vyjednávání při reklamaci zboží. Pokud jde o dražší zboží, informátoři ho také raději nakoupí v kamenném obchodě. Podobné důvody upřednostňování nákupu v kamenném obchodě mají také američtí uživatelé internetu, kteří na internetu nenakupují. Tvrdí, že je obtížné rozpoznat kvalitu zboží, také si rádi zboží osahají. „Dále mají obavy o své údaje, které zveřejňují při koupi zboží a nakonec je obtěžuje samotné hledání nejvýhodnějšího zboží a cena poštovného (Swinyard, Smith 2003

„Vybrali jsme si lednici na internetu (...) ale šli jsme se na ní podívat i do elektra. Cena byla o něco málo vyšší, jenže všechny papíry dostanete do ruky, můžete se poptat co a jak.“ (Štěpán)

„Dřív jsme s dcerou hodně objednávaly oblečení, jenže když vám to pak nesesedne a posíláte to nazpátek, trvá to dlouho a nemáte jistotu, že to proběhne tak jak má. Taky ty materiály dneska, to na internetu nepoznáte, jak to bude vypadat v reálu (...) teď nakupujeme hlavně léky a vitamíny, to se vyplatí.“ (Zita)

Podobně jako Zita nakupuje léky a zdravotní potřeby také Šárka a Karel, kteří vyzdvihují především cenu a rychlé dodání. Oba dva informátoři užívají drahé vitaminové doplňky a v případě vyšší ceny nemusí platit poštovné. Z výpovědí respondentů vyplývá, že pokud mají s

produktem pozitivní zkušenost, nebojí se ho objednat na internetu. Pokud však kupují produkty vyšší cenové kategorie, upřednostní kamenný obchod.

Mezi další standardní činnosti, které informátoři na internetu provozují, patří poslech hudby. Ukázalo se, že informátoři nesledují a ani nestahují filmy a seriály. Často odpovídali, že na sledování filmů nemají čas, nebo že je nebaví koukat na monitor. Pokud se koukají na nějaký video záznam, často se jedná o záznam, na který jim někdo pošle odkaz e-mailem, nebo ho sdílí na Facebooku. Informátor Karel podal zajímavé zdůvodnění toho, proč nesleduje online filmy:

„Pokaždý, když na něco chci koukat, tak mi trvá, než si něco vyberu (...) je tam toho moc, hodinu vybírám a pak už zase musím někam jít a nakonec z toho nic nemám.“ (Karel)

Z kvantitativního hlediska je používání internetového bankovníctví běžné u více jak 40 % Čechů. Moji informátoři, až na Zitu a Štěpána, internetové bankovníctví nepoužívají. Ženy často tvrdí, že spravování financí je manželova starost. Informátor Karel dokonce před nedávnem účet zrušil a jako důvod uvedl:

„Nemám pravidelný plat, a někdy mi peníze na účtu jen tak stály, nebo dokonce, když jsem peníze neměl na účtě, dostal jsem se do minusu a naskakovalo mi tam penále (...) neměl jsem nad tím pořádnou kontrolu.“ (Karel)

Zeptala jsme se, zda uvažoval o internetovém bankovníctví:

„Já ho dokonce měl, jenže pak jsem ztratil heslo, a pak už jsme na to kašlal.“ (Karel)

Na druhé straně Štěpán a Zita považují elektronické spravování svých financí za doslova „Perfektní!“ (Štěpán.) Oba dva vztahují výhody

internetové bankovníctví k ušetřenému času, jinak strávenému ve frontě v bance. Zita vztahuje internetové bankovníctví k online nakupování

„Takhle to rovnou zaplatím a pak už jen čekám, až mi balíček zazvoní u dveří.“ (Zita)

Nikdo z uživatelů nezmiňoval žádnou činnost, která by vyžadovala nějakým způsobem specializované uživatelské znalosti. V další části analýzy se dostaneme blíže k tomu, jak informátoři nabyli svých uživatelských znalostí a zda jsou pro jejich potřeby dostačující.

Starší informátoři Štěpán, Šárka a Zita poprvé pracovali s počítačem v zaměstnání. Vždy se jednalo o určitý rekvalifikační kurs. Krátce po kursu si pořídil Štěpán i Zita počítač do své domácnosti. Šárka pracovala s počítačem dlouhou dobu pouze v zaměstnání, jako důvod uvádí, že jí práce s počítačem nešla:

„Přiznám se, že mi to ze začátku nešlo, ostatní kolegové to zvládali bez sebemenších problémů, já s tím docela bojovala (smích) a vlastně bojuji dodnes (...) počítač jsme si pořídila až po tom, co mě začal bavit internet.“ (Šárka)

Dále se ukázalo, že se informátoři často učili od přátel, partnerů, nebo dětí. Na stejné lidi se také obrací, pokud si s něčím v oblasti IKT neví rady. Málokdo se setkal se situací, kdy musel kontaktovat IT odborníka, přesto pokud se tak stalo, většinou však nechali věc vyřídit jiným členem domácnosti. Štěpán však situaci řešil sám:

„Najednou se počítač zpomaloval, samotné zapínání pak ve finále trvalo snad věčnost. Nejdřív jsem volala známému, který se v počítačích vyzná (...) nakonec jsem musel počítač svěřit do rukou odborníka (...) prý se jednalo o vir z emailu.“ (Štěpán)

Samotná práce s internetem je pro informátory jednodušší, než některé úkony na počítači. Například Václav potřeboval poradit s vypalováním CD:

„Chtěl jsem si vypálit nějakou hudbu do auta. Jenže furt bylo něco špatně, zničil jsem asi deset cédéček (...) kámoš mi to ukázal a zas tak těžký to nebylo, no ale, chybama se člověk učí.“ (Václav)

„Někdy pomáhám manželovi s administrativou. Pokaždý, když mě u toho někdo z rodiny pozoruje, jen kroutí hlavou a skoro pokaždý mě naučí nějakou vychytávku (...) třeba teď jsem se naučila označit všechny složky najednou.“ (Zita)

Ptala jsme se všech informátorů, zda používají počítač, také k jiným účelům, než je samotné použití internetu. Stejně jako Václav a Zita. Všichni mladší informátoři, až na Karla, používají počítač čistě ke zprostředkování internetu. Jiné použití PC informátoři popisují následujícím způsobem.

„Akorát si prohlížíme fotky (...) netiskneme, jen abysme to měli větší než ve foťáku.“ (Věra)

„Stále si přivydělávám, překládám (...) tak píšu (...) nebo si to vytisknu a pak to přepíšu.“ (Šárka)

Uživatelské znalosti informátorů si dovolím označit jako základní. Samotné používání internetu jim nečiní téměř žádné problémy, ovšem přiznávají, že s některými činnostmi potřebují poradit. Většinou ví, na koho se obrátit a pomoci se dočkají.

7.4.3 Vztah uživatelů internetu k jeho neuživatelům

Tento okruh otázek jsem do rozhovoru zahrnula k poodhalení možných překážek, které mohou nepřipojeným členům subpopulace

bránit v používání internetu. Myslím, že existuje možnost, že připojení informátoři pomohou lépe poodhalit, proč někteří jedinci připojeni nejsou.

K mému překvapení museli informátoři dlouho přemýšlet, zda vůbec znají někoho, kdo internet nepoužívá, zejména mladší informátoři s tím měli problém. Nakonec každý z informátorů nějaké nepřipojené ve svém okolí objevil a to hned několik. Často se jednalo o rodiče či prarodiče, kolegyně a kolegy ze zaměstnání z práce.

„Když o něčem kecáme s holkama na šatně (...) kolikrát se nemůžeme dohodnout (...) většinou to končí tím, že se domluvíme, že to mám najít doma na tom internetu a pak jim říct, jak to teda je.“ (Věra)

Dále jsme sledovala, zda se informátoři někdy setkali s tím, že je někdo nepřipojený žádal o pomoc se zprostředkováním, ať už samotného připojení, či jiného úkolu na internetu. Všichni informátoři pomáhají někomu ve svém okolí zprostředkovat internet. Ukazuje se, že nepřipojení lidé v okolí mých informátorů mají docela jasnou představu o tom, k čemu internet slouží. Jak jsem ukázala výše, Věřiny kolegyně věděly, že správnou informaci lze nalézt na internetu. I Štěpán má podobné zkušenosti:

„Kamarád si chtěl sám vypěstovat zázvor. Přišel k nám a koukali jsme na internet (...) ani nevěděl, že to co je v krámech je kořen.“ (Štěpán)

Někteří informátoři také popisují, že jsou svým nepřipojeným okolím dotazováni, co vlastně na tom internetu dělají, a jaký z toho mají užitek. Jakoby potřebovali přesvědčit, že internet má pro ně smysl.

„Moje sestra, té to vrtá v hlavě (...) myslím, že by internet taky chtěla, ale není si jistá, zda by jí to šlo (...) často se ptá, co tam dělám, jestli s tím umím (...) ujišťuje se, zda by to zvládla.“ (Šárka)

„Mamka už má taky internet, ale trvalo mi dlouho jí přesvědčit (...) nejdřív jsem jí ukazoval, co a jak (...) ale pak jí nadchlo ukládání fotek na rajčeti a taky teta si pořídila internet, tak do toho šla taky.“ (Karel)

Informátoři se také setkávají s tím, že pomáhají řešit problémy nepřípojených známých pomocí internetu.

„Mamka měla nějaký zdravotní problémy. Volala jsem jí, (...) že musí jet do města, aby se koukla, jak tam je doktor, a že se rovnou objedná. Tak jsem jí našla číslo na internetu, aby nemusela nikam jezdit.“ (Zita)

Poslední otázka byla směřována k důvodům, proč lidé v okolí informátorů nejsou připojeni k internetu, a zda by je mohlo něco přimět k tomu, aby začali používat internet. Nečastěji bylo uváděno, že nepřípojení mají jiné zájmy. Nebo že internet pro ně není důležitý, nebo nemá smysl.

„Jsou to hlavně starší lidi. Už jsou na něco naučený (...) naši jsou raději na zahradě, maj nějaký režim, pořád dokola (...) někdy mi třeba zavolaj, ať se na něco kouknu (...) ať se kouknu na autorádia a nějaký jim vyberu.“ (Václav)

„Na horách takový ty starý vlci, jsou tam každé rok a v podstatě jen chlastaj a kouří, tváří se jako chytrý a nejzkušenější horalové a nic je nemůže překvapit (...) tak ty by byly asi ještě chytřejší, kdyby byli na internetu (smích) (...) ty fakt internet nepotřebujou.“ (Karel)

Někteří informátoři vnímají to, že jsou připojení k internetu jako důkaz toho, že jsou chytřejší a schopnější než ti, kteří internet nepoužívají. V očích některých informátorů pak nepřípojení k internetu představuje jakési stigma menší inteligence a určité podřadnosti. Také informátorka Věra chápe připojení k internetu, jako jakési zvýšení prestiže a o nepřípojených kolegyních se vyjadřuje následovně:

„K čemu by jim byl, ani by s nim (internetem) neuměly, to jsou úplně jiný lidi (...) jednodušší (...) když by potřebovaly, tak jim ráda pomůžu (...) někdy jdou za šéfem, ten jim taky najde co potřebujou, vždycky jim nějak poradí.“ (Věra)

Podobně se vyjadřuje také Kateřina:

„Některý ty maminy, jsou rády, že maj na plíny (...) to je pak jasný, že internet jde stranou. (...) jedna známá krmí dítě tatrankou, to dítě ještě ani nechodí (...) říkala jsem jí, že to by teda neměla, jestli ví, co všechno v tom je (...) pak mě napadlo, kde by se asi o tom mohla dozvědět (pohrdavě kroutila hlavou a krčí ramena).“ (Kateřina)

Informátoři se příliš nezmiňovali o tom, co by mohlo ostatní přesvědčit k používání internetu. Většinou usoudili, že pro nepřipojené jedince internet nemá smysl ani užitek. Šárka a Karel se zmínili o tom, že by bylo dobré přesvědčit nepřipojené o výhodách internetu a ukázat jim jak se s internetem pracuje, stejně tak jako to udělal Karel se svojí maminkou (viz výše).

7.4.4 Shrnutí rozhovorů - uživatelé internetu

Z rozhovorů se ukázalo, že informátoři mají celkem ucelenou představu o tom, co internet je a jaké může přinášet výhody. Internet nejčastěji označili jako zdroj informací. Internet používají také k zábavě, kdy hrají hry, nebo jen tak brouzdají po internetu, čtou si bulvár a koukají na obrázky. Stejně jak ukazují data ČSÚ i moji informátoři prostřednictvím internetu komunikují.

Pokud se zaměřím na výhody a nevýhody, které internet informátorům přináší, často je zmiňována efektivita a rychlost vyhledávání informací. Dokonce je zmíněno prověřování informací na diskuzích. Informátoři si také chválí levné a kvalitní telefonování. Bylo také zmíněno znovunavázání přátelských vazeb např. s bývalými spolužáky. Ukázalo

se, že většina informátorů je seznámena s online nakupováním, někteří však používají možnosti internetového nakupování k výběru zboží a zároveň k porovnání jeho ceny v kamenném obchodě, kde zboží také koupí, jelikož pro tato koupě představuje větší jistotu (např. při reklamaci atp.). Další výhoda, která však nebyla přímo řečena, spočívá v jakémsi pomyslném zvýšení prestiže informátora. To spočívá v tom, že on sám má přístup k internetu a dokáže ho použít. Dalo by se říct, že vnímá sám sebe jako chytřejšího.

Internetové bankovníctví, k jehož používání se v ČR hlásí 2/3 uživatelů internetu, se ne mezi mými informátory tak oblíbené neukázalo. Je to pravděpodobně způsobeno složením informátorů. Jedná se o jedince, kteří jsou teoreticky ohroženi digitální propastí. Informátoři s vyšším vzděláním si internetové bankovníctví chválí. Ostatní uživatelé se buď o spravování rodinných financí nezajímají, nebo nemají účet.

Jako hlavní nevýhodu internetu vidí informátoři promarněný čas, kdy i přesto, že by i chtěli nalézt nějaké užitečné informace, přistihnou se, že strávili dlouho dobu např. na Facebooku. Informátoři mají pocit, že čas strávený na internetu, mohli využít lépe, s rodinou nebo v přírodě. Z rozhovorů vyplynulo, že potenciální nevýhoda internetu spočívá v ohrožení soukromí informátorů. Informátoři o rizicích, která s internetem souvisí, jsou seznámeni a snaží se jim předejít. Další nevýhodou je strach o bezpečí vlastních dětí, spojený s obtížnou kontrolou činností dětí na internetu. Poslední nevýhoda, která byla zmíněna, spočívá v přijímání řetězových e-mailů, které dokonce jednomu z informátorů zavirovaly počítač. Informátoři vědí, že tyto emaily mohou viry obsahovat, do jisté míry jsou si také vědomi jejich pochybného obsahu. Přesto přijímají a posílají tyto emaily pro zábavu nadále.

V závěru analýzy se zabývám pohledem informátorů na jedince, kteří internet nepoužívají. Informátoři mají zprvu problémy rozpomenout se na nepřipojené jedince v jejich okolí. Všichni se někdy setkali s tím, že

pomocí internetu někomu ve svém okolí pomáhali. Jako hlavní důvody, toho, že je někdo nepřipojený často vidí v tom, že internet pro nepřipojené nemá smysl, také si myslí, že by ho nedokázali ovládat. Někteří zastávají názor, že pokud se nepřipojeným ukáže jak internet smysluplně používat, zvyšuje se možnost, že si připojení k internetu pořídí.

7.5 Analýza - ne uživatelé internetu

1. Adam: muž **68 let**. Dva roky vdovec. V současné době si jeden týden v měsíci přivydělává jako skladník. Celý život pracoval jako řidič z povolání. Má dům v menším městě. Často ho navštěvují děti s vnoučaty.

2. Anna: žena **71 let**. Vdova, bydlí v malém bytě ve středně velkém městě. V minulosti pracovala na poště. Má tři děti a sedm vnoučat.

3. Daniel: Muž 36 let, **základní vzdělání**. Dvakrát rozvedený, z každého manželství má jedno dítě. Denně dojíždí za prací do Rakouska, kde pracuje ve fabrice jako dělník. Žije sám na vesnici.

4. Dana: Žena 32, **základní vzdělání**. V současné době je na mateřské dovolené. Před tím pracovala jako pomocná síla v kuchyni a přivydělávala si v rychlém občerstvení. Přistěhovala se ze Slovenska, již šest let žije v Čechách. Je krátce vdaná a s manželem bydlí ve větším městě.

5. Josef: Muž 36 let. Žije s přítelkyní ve velkém městě v pronajatém bytě. Má středoškolské vzdělání s maturitou. Často střídá zaměstnání, naposledy pracoval jako barman. Přibližně půl roku je **nezaměstnaný**.

6. Jitka: Žena 37 let. Má dvě dcery, jedna je dospělá a druhá je 5 let. Bydlí v malém městě. Žije s přítelem v bytě. Od ukončení mateřské dovolené je **nezaměstnaná**.

7. Zlata: **Žena** 41 let. Je vdaná a má dvě děti. Bydlí ve středně velkém městě. Je vyučená krejčová. Pracuje jako vedoucí směny ve fabrice.

7.5.1 Představy o možnostech internetu - uživatelské znalosti

Literatura uvádí jako jednu z příčin nepoužívání internetu to, že nepřipojení lidé nemají představu, k čemu by jim mohl být internet prospěšný (např. Lupač, Sládek 2008, Šmahel 2010b). Teoretici digitální propasti vidí její budoucí prohlubování v nerovnostech založených na úrovni uživatelských znalostí a efektivním používání internetu (např. Attewel 2001, 2003).

Všichni nepřipojení informátoři se v představách o internetu shodovali v tom, že internet je zdroj informací. Ukázalo se, že často spojují internet s negativními konotacemi, často vztaženými k mrhání času. Internet je také vnímán jako zbytečnost a informátoři si myslí, že tráví svůj čas smysluplněji.

„Naši mladý na něm stráví mládí.“ (Adam)

„Nemám čas čumět celý den na Facebooku.“ (Josef)

„Pro mě už je to zbytečný, to já už mám úplně jiný starosti.“ (Anna)

Ale i přes negativní vnímání internetu, většinou dokázali vyjmenovat smysluplné činnosti, které internet umožňuje. Avšak pro informátory samotné tyto činnosti většinou smysl nemají.

„Volání přes internet (...) stejně moc nevolám, spíš posílám smsky.“ (Daniel)

„Dcera si kupuje oblečení (...) no, když už bych něco chtěla, tak mi to objedná.“ (Jitka)

Informátoři vyjmenovávají i další činnosti, jako e-mailová pošta, rezervace lístků na autobus, vyhledávání informací, hraní her, poslech hudby. Starší respondenti mají problémy vyjmenovat nějaké činnosti, ale nakonec se ukáže, že i oni mají představu u používání internetu. Ovšem jak už jsem zmínila, mluví o těchto činnostech s určitým despektem, a zdůrazňují, že je internet spíše pro mladé, než pro mě.

„Vnoučata často mluví o internetu, o tom jak si pošlou fotky, co kde viděli, četli (...) když se o někom bavíme a já se zeptám: „jak to víš?“ tak mi řeknou, že z Facebooku.“ (Anna)

„Naše mladá furt něco stahuje, posílá, různé zvuky na telefon(...) pak si to všichni pouští (mávnou rukou a směje se).“ (Adam)

„Potřeboval jsem takový těsnění do auta (informátor má starou Ladu), objednal jsem snad celý okres, ale všude na mě jen koukali (...) nakonec mi to sehnal zeť na internetu.“ (Adam)

Despektem je také zastřené používání internetu ve spojení s Facebookem. Užívání Facebooku je informátory vnímáno jako povrchní záležitost, která nabourává soukromí a marní čas.

„Ženský v práci jsou na Facebooku (...) akorát pak pomlouvá jedna druhou, co zas na tom Facebooku která má, koho má v přátelích.“ (Zlata).

„Kamarádi doma se mě pořád ptají, proč nemám Facebook, že ještě ani neviděli malů, že vůbec neví, co tady vyvádím (...) ale já nepotřebuju, aby všichni věděli, co děláme, jak se máme.“ (Dana)

Zaměřila jsme se také na konkrétní zkušenosti informátorů s internetem. Všichni informátoři se s počítačem připojeným k internetu už setkali. Např. Adam vybíral se zeťem těsnění (viz výše). Informátoři, kteří mají v domácnosti děti, mají také představu o tom, jak internet funguje. Zlata má dokonce počítač s připojením doma, avšak má obavy, že by mohla něco pokazit a především nemá představu, co by ona sama na

internetu dělala. Zde se ukazuje zjištění z analýzy primární digitální propasti, že jedinci, kteří mají v domácnosti děti, mají větší pravděpodobnost používat internet. Přestože, Zita i Zlata měly, nebo mají přístup k internetu z domova, nepoužívají ho.

„Ještě když tu bydlela i dcera, internet jsme doma měli. Ukazovala mi Facebook a tak. Ale sama jsem byla na internetu asi třikrát (...) přečetla si něco na seznamu a pak to vypla.“ (Jitka)

Informátoři také viděli, jak internet funguje u přátel nebo rodiny, ale zřejmě je tyto ukázky neoslovily. Např. informátora Josefa, bych označila za tzv. zapřisáhlého neuživatele internetu.

„Když vidím, kolik známých sedí celý víkend u počítače (...) celý týden dřepí v práci a asi jak jsou závislí tak si dřepnou k počítači i o víkendu, to je strašný, nechápu, proč nejdou někam ven.“ (Josef)

„Byl jsem u kámoše (...) furt čuměl do kompu, odepisoval Někomu, neudržel myšlenku, na to mu kašlu.“ (Josef)

K mému překvapení z rozhovorů vyplynulo, že všichni informátoři mají představu o tom, co internet je a k čemu se používá. Na druhé straně většinou o internetu hovořili jako o něčem, co by jim spíše situaci komplikovalo, než usnadnilo. O internetu nemluví s nadšením, řekla bych, že spíše s mírným znechucením. Téměř všichni se shodnou na tom, že internet ve svém životě nepotřebují. Pozměnila bych Sládkovo a Lupačovo tvrzení, že nepřipojení Češi pravděpodobně nemají představu, k čemu internet použít a nejsou si vědomi benefitů, které z jeho užívání vyplývají (Lupač, Sládek 2008). Z rozhovorů, které jsem provedla, vyplynulo, že informátoři mají více méně správné představy o použití internetu, ale ve shodě s předchozím tvrzením, si nedokážou představit nějaký profit z jeho užívání. Jinými slovy činnosti, které informátoři zmiňovali, pro ně zřejmě nejsou užitečné.

7.5.2 Výhody a nevýhody

V předchozí části analýzy se ukázalo, že informátoři mají správné představy, k čemu se internet používá, všichni dokonce viděli jeho použití osobně. Internet ani počítač nepoužívají zřejmě proto, že vnímají internet jako prostředek, který plýtvá jejich časem, než jako užitečný zdroj informací. Logicky tedy musí mít nepřipojení informátorů nějaký důvod, který má své výhody, nebo nevýhody. Ukázalo se, že informátoři jako hlavní výhodu toho, že nepoužívají internet, vidí v získaném čase, který by jinak ztratili jeho používáním. Jak jsem ukázala výše, například Josef nechápe, co jeho přátelé pořád na internetu dělají, proč si raději nenajdou nějakou jinou smysluplnější zábavu v přírodě.

„Ani bych neměla čas, malá teď začala chodit, dopoledne vařím pro psy a pak jsme až do večera venku, pak zase běhám kolem malé a když jí uložím, tak jsme ráda, že sedím.“ (Dana)

„Mě se to nevyplatí, jsme rád za každou volnou chvíli (...) celý týden jsme mimo, přes tři hodiny denně dojíždím a o víkendu jdu posedět s klukama, nebo jedu k našim (...) a pak je zase pondělí.“ (Daniel)

Dalo by se říct, že informátoři mají často pevně daný režim. Tento režim se skládá z více či méně pevně daných úkolů, které činní informátorovu každodennost smysluplnou. V tomto zajetém režimu informátoři stěží hledají místo, které by vyhradili internetu. To je patrné u informátorů 65+ a také u Dany a Daniela.

Jako další výhoda nepřipojení internetu je zmíněna finanční úspora. Jitka v minulosti měla připojení k internetu, avšak když dcera začala dojíždět pouze na víkendy, internet přestala platit. I tento výrok potvrzuje větší pravděpodobnost připojení k internetu, pokud v domácnosti žije dítě (ČSÚ 2012).

„Dcera pak jezdila jen na víkendy, to už se nevyplatilo a internet neplatila.“ (Jitka)

„Manžel neměl dlouho práci a pořád se oháněl internetem, ale nemáme ani počítač, takže koupit počítač a pak ještě každý měsíc další peníze.“ (Dana)

Informátoři dále spatřují v nepřipojení k internetu výhodu v ochraně svého soukromí. Působení na internetu je dle informátorů celkem riskantní. Nebezpečí internetu však vnímají pouze mladší informátoři. Velice nebezpečné shledávají působení na Facebooku, hlavní problém spatřují ve ztrátě soukromí. Informátoři mají také obavy o, to jakým způsobem využívají internet jejich děti.

„Dcera už je dospělá, ale když někdy vidím, jaký fotky tam má (na Facebooku), no nevím (...) vadí mi, když tam dává fotky mě a mladší dcery (...) je to blbý, kdo je na nás asi tak zvědavěj.“ (Jitka)

„Holky se v jednom kuse hádaj, která bude u počítače, pořád někumu píšou (...) baví se tím, že se tři hodiny fintí a pak se před zrcadlem fotí, jak jsou krásný, to je tisíc stejných fotek, kde si nejsou vůbec podobný, jsou tam celý takový nastrčený (...) no bojím se o ně, co já vím, kdo ty fotky vidí.“ (Zlata)

Informátor Josef přináší zajímavý úhel pohledu na vnímání určitých výhod plynoucích z nepřipojení k internetu. Chápu to jako jakési uchování vlastní jedinečnosti, která je nedotčená mainstreamovou kulturou internetu.

„Nepotřebuju být na Facebooku, nebo vůbec na internetu, nemusím poslouchat stejnou muziku jako všichni, čumět na trapný videa jako všichni, vystavovat se na Facebooku, mám vlastní zážitky.“ (Josef)

Obavy o své bezpečí na internetu má také Adam, ale na rozdíl od Josefa se obává zneužití jeho údajů.

„Adresu ani jméno bych tam nedával, pak mě budou bombardovat dopisama s půjčkama, nevím s čím ještě.“ (Adam)

Nevýhodu nepoužívání internetu, vidí informátoři v tom, že musí obtěžovat někoho z blízkých, aby jim informace z internetu poskytl.

„Pokaždý když chci po manželovi nebo i po dětech, aby se mi na něco na internetu podívali, tak mi jejich přehnaná ochota leze na nervy (ironie).“ (Zlata)

Daniel a Anna mají pocit, že se nemohou plně zapojit do hovoru se svými blízkými, kteří se o dění na internetu baví často.

„Vnoučata i děti mluví o internetu v jednom kuse. To je pořád samej Facebook, samý psaní, odepisování a kdesi cosi, to já nestíhám.“ (Anna)

„Takový to focení (...) a pak dej to na Facebook, kde to já nevidím. Nebo když kecáme v hospodě a přijde řeč na to, co kdo viděl na Facebooku, to si pak přijdu jako blbec.“ (Daniel)

Dále informátoři zmiňují omezený přístup k informacím, kdy jak už jsem zmínila, musí požádat někoho jiného o pomoc, a nebo se musí hledat jiné cesty jak se k informacím dostat.

„Ale jo, třeba bych si něco četla o psech, to je asi jediné co bych chtěla. No když jezdíme na takové ty setkání chovatelů, tak tam si třeba vezmu materiály, ale to je skoro nic, nebo si koupím knížku, ale ten internet by byl asi lepší.“ (Dana)

Ukázalo se, že nepřipojení informátoři mají většinou pevně organizovaný den a těžce by hledali čas pro práci s internetem. Svůj čas si cení a raději ho tráví pro ně smysluplnějšími činnostmi. Jako další významná výhoda nepřipojení k internetu je chránění svého soukromí, kdy se informátoři bojí o své děti, ale také o své údaje. Dokonce se ukázaly obavy o uchování svého soukromí ve smyslu oproštění se od

mainstreamové kultury internetu. Jako nevýhody nepoužívání internetu informátoři uvádí vyčlenění z kolektivu a obtížnou cestu k informacím.

7.5.3 Důvody nepřipojení k internetu

Nejčastější důvod proč Češi nepoužívají internet, spočívá v tom, že lidé nemají zájem nebo důvod ho používat (ČSÚ). To se ukázalo také v rozhovorech. V podstatě všichni informátoři nenalézají význam v používání internetu. Informátoři mají jiné, dle svých slov smysluplnější činnosti, kterým se mohou nebo musí věnovat. Např. Daniel, denně dojíždí za prací do zahraničí a o víkendu je raději s rodiči, nebo přáteli. Dana má spoustu starostí s malým dítětem a se třemi psy. Josef nechápe, proč jeho známí používají internet, nechápe, co na něm dělají a také kolik času na něm tráví. Také Anna nenašla v používání internetu význam pro svou osobu.

„Opravdu mě nic nenapadá, snad jen vnoučatům udělat radost, když přijedou.“ (Anna)

Informátoři mají představu, k jakým činnostem se dá internet použít, avšak tyto činnosti nemají pro informátory smysl. Šmahel polemizuje nad tím, že se Češi stydí přiznat, že s počítačem a potažmo internetem neumí zacházet a proto raději odpoví, že nemají počítač, nebo možnost si pořídit internet (Šmahel 2010b). Nedostatečné uživatelské znalosti jako důvod nepřipojení českých domácností uvádí i ČSÚ (ČSÚ 2011). Také informátoři zmiňují obavy, zda by si s počítačem a internetem poradili.

„Klidně bych mohla na internet, ale vždycky když jsem sedla k počítači, tak jsem tam údajně něco rozbila a všichni na mě akorát nadávali a křičeli.“ (Zlata)

„Neuměl bych to asi ani zapojit.“ (Adam)

„No možná manžel něco umí, ale jestli bych to zvládla já? (...) trpezlivost mi nic neříká.“ (Dana)

Ukazuje se tedy, že přestože informátoři mají nějakou představu o tom, k čemu internet slouží a co vše umožňuje, nejsou si jisti, zda by si sami s počítačem a internetem poradili, mají dokonce obavy, aby něco nepokazili. Šmahel dále uvažuje nad tím, že nejenže se Češi stydí přiznat, že nemají dostatečné uživatelské znalosti, ale také to, že si počítač a internet nemohou dovolit z finančních důvodů (Šmahel 2010b). Z finančních důvodů, vypověděla smlouvu o poskytování internetu Jitka (viz výš). Také Dana zavrhlá manželovu myšlenku pořídit si počítač společně s připojením k internetu z finančních důvodů.

Poslední odůvodnění nepoužívání internetu přináší Josef, jak již jsme zmínili, Josef odmítá internet, jelikož ho vnímá jako povrchní způsob trávení volného času a nevidí, žádný prospěch z jeho užívání pro svou osobu. Myslí si, že používáním internetu by byl nucen přijímat mainstreamovou kulturu.

V závěru rozhovorů jsem zjišťovala, co by informátorům pomohlo, nebo co by je přesvědčilo k užívání internetu. Tato otázka mohla odhalit opravdové důvody nepoužívání internetu. Otázka u většiny informátorů vyvolala úsměv, někteří dokonce žertovali:

„To by z toho museli lítat pečený holubi do huby.“ (Adam)

Také Josef a Anna zastávají postoj, že neexistuje nic, co by je k používání internetu přimělo. Zatímco ostatní informátoři vidí svojí budoucnost „online“. Např. Jitka si plánuje pořídit internet, až půjde mladší dcera do školy. Ptala jsem se, zda se naučí s počítačem pracovat a bude používat internet.

„Ted' internet nepotřebujeme, ale až malá začne chodit do školy, tak si ho určitě zase pořídíme (...) tak já něco umím, ale třeba se ještě něco doučím, uvidíme.“ (Jitka)

Stejně tak plánuje pořízení internetu Dana, ale doufá, že tomu tak bude dříve.

„No budeme muset, až půjde malá do školy, no ale asi to bude dřív, už jsme o tom přemýšleli, ale po porodu jsme zařizovali, pokojík a chatku, tak musíme něco našetřit a uvidíme.“ (Dana)

Jitka i Dana se používání internetu nebrání, spíše je pro ně počítač a připojení k internetu finančně nedostupný. Zatímco Zlata je z používání počítače a internetu nervózní, zřejmě proto, že má pocit, že její uživatelské znalosti jsou nedostačující a děsí se, že bude muset někdy v budoucnu počítač a internet používat.

„No leda by to po mě třeba chtěli v práci, to bych se musela kousnout a naučit se to.“ (Zlata)

7.5.4 Shrnutí - neuživatelé internetu

ČSÚ uvádí jako jeden z hlavních důvodů nepoužívání internetu v českých domácnostech nezájem o internet (ČSÚ 2012). Nezájem o internet dále odkazuje k tomu, že nepřipojení lidé nemají představu, k čemu by jim mohl být internet prospěšný. V rozhovorech se ukázalo, že informátoři mají určité povědomí o možnostech internetu. Tyto možnosti však pro ně osobně nemají význam. Internet je nepřipojenými informátory vnímán spíše s negativními konotacemi, které odkazují k plýtvání času. Informátoři toto negativní vnímání internetu spojují především s Facebookem.

Jako hlavní výhody nepoužívání internetu informátoři zmiňují více volného času, který mohou využít pro ně smysluplnějšími aktivitami.

Ukázalo se, že informátoři mají celkem pevně organizovaný den, kdy si nejsou schopni najít na používání internetu čas. Někteří respondenti zmiňují, že připojení k internetu by bylo v současné době pro ně finančně náročné. Finanční úsporu jsem označila jako další výhodu. Často je ve spojení s internetem zmíněná obava o svoje soukromí. Tedy tím, že informátoři internet nepoužívají, do jisté míry chrání své soukromí, což vnímají jako výhodu. Objevují se také obavy o to, jak bezpečně se chovají na internetu děti informátorů. Některé informatorky znepokojují fotky, které jejich děti sdílí na internetu. V tomto případě lze chápat nepřipojení k internetu jako nevýhodu, jelikož informátoři zřejmě nemají představy a ani znalosti jak kontrolovat bezpečí svých dětí na internetu. Ovšem tato kontrola je obtížná i v případě, že jedinec umí s internetem pracovat. Další nevýhodu spatřují v obtěžování svých blízkých, aby jim pomohli vyhledat informace na internetu. Někteří měli pocit vyčlenění z běžné konverzace, která se často týká internetu.

Důvody, které stojí za nepoužíváním internetu, spočívají v tom, že informátoři nemají představu o tom, jak by mohli využít možnosti internetu ve svůj prospěch. Také neví, kdy by si na internet udělat čas. Někteří mají obavy, zda by internet a počítač dokázali používat. V budoucnu si však část informátorů plánuje internet pořídit.

7.6 Shrnutí - sekundární digitální propast v ČR

Sekundární digitální propast sleduje nerovnost na základě uživatelských znalostí. Taková nerovnost se promítá do efektivity práce s IKT. Konkrétně se jedná o to, jak dokáže jedinec využít počítač a internet ke svému prospěchu. Trojdimenzionální pojetí digitální propasti sleduje v rámci její sekundární úrovně mimo uživatelské znalosti také sociální jednání, které je ovlivňováno a zároveň ovlivňuje jak uživatelské znalosti, tak samotný přístup a také podobu IKT a zároveň do institucionální a legislativní formy adaptace IKT ve společnosti.

V této části práce jsem si kladla za cíl přiblížit podobu sekundární digitální propast v ČR. S využitím dat ČSÚ jsem ukázala, jak se Češi chovají na internetu a zároveň jsem představila hlavní důvody nepoužívání internetu, které uvádí zástupci českých nepřípojených domácností. Ukázalo se, že Češi nepoužívají internet čistě pro zábavu. Někteří uživatelé provozují prostřednictvím internetu činnosti, které výrazně zjednodušují širokou paletu každodenních povinností a potřeb - emailová komunikace, telefonování přes internet, internetové bankovníctví, nakupování přes internet atp. Uživatelé, kteří tyto činnosti na internetu provozují, se liší věkem a dosaženým vzděláním. Odlišné používání internetu, je vidět v datech ČSÚ.

Jakým způsobem a za jakými účely používají internet zástupci subpopulací ohrožených digitální propastí, sleduji v kvalitativní části analýzy. Informátoři mají představu o tom, jak internet používat efektivně, většina z nich také tak činí. Někteří pozitivně hodnotí vyhledávání informací, online nakupování, telefonování přes internet nebo pročitání diskusí. Část informátorů přiznává, že mají problém s efektivním využíváním internetu. Přestože se rozhodnou vyhledat nějaké informace, nebo provést nějaký úkon, ze kterého by mohli mít osobní prospěch, přistihnou se, jak tráví svůj čas na internetu jinak, např. pročitáním bulváru, nebo na Facebooku.

Facebook je informátory vnímán jako zdroj zábavy. Pozitivně je hodnoceno obnovování starých přátelských vazeb. Ovšem trávení času na této sociální síti vnímají informátoři jako jednu z nevýhod internetu. Kdy si vyčítají, nebo jim je dokonce vyčítáno, že mohli využít svůj čas smysluplněji, např. s rodinou nebo v přírodě. Další nevýhody spatřují informátoři v ohrožení svého soukromí. Zmíněny byly také obavy, zda jejich děti využívají internet bezpečně.

Výhody internetu dle jeho uživatelů spočívají v efektivním vyhledávání informací. Informátoři hledají informace o svých koníčcích,

plánují výlety, ale také zjišťují informace o produktech. S informacemi o produktech souvisí online nakupování. Část informátorů nakupuje prostřednictvím internetu, někteří si však zboží pouze prohlížejí a porovnávají jak kvalitu, tak cenu, a poté zboží koupí v kamenném obchodě. Tento postup informátorům vyhovuje lépe, jelikož se mohou s prodejcem osobně dohodnout.

Nepřipojení uživatelé vidí výhody nepoužívání internetu v čase, který mohou strávit, pro ně osobně, smysluplnějšími aktivitami. Zatímco uživatelé internetu se setkávají s výčitkami, které souvisí s časem stráveným na internetu. Organizace času se ukázala jako velice podstatný důvod nepřipojení k internetu. Informátoři jen stěží hledali ve svém časovém harmonogramu místo pro používání internetu. Další důvod, proč nepoužívat internet spočíval v tom, že informátoři nenacházeli význam toho, proč a za jakými účely používat internet. V rozhovorech s uživateli internetu bylo zmíněno, že dle jejich názoru nepřipojení lidé nepoužívají internet, protože jim nikdo neukázal, co všechno internet umožňuje. Připojení informátoři dále zmiňovali určitou nadřazenost, která plyne z toho, že oni sami internet používají a na neuživatele internetu nahlíží jako na lidi s jinými, méně hodnotnými zájmy. Tito lidé dle informátorů internet nepotřebují.

Připojení informátoři několikrát zmínili, že mají ve svém okolí jedince, kteří o pořízení internetu uvažují. Překážky, které stojí za jejich nepřipojením, spočívají v obavách, zda si s počítačem a internetem poradí. Tyto důvody zazněly také z úst nepřipojených uživatelů, ale nebyly přímo uváděny jako příčiny, proč informátoři internet nepoužívají.

Sekundární digitální propast je založena na rozdílech v uživatelských znalostech. Informátoři používající internet přiznali, že s některými úkony potřebují poradit. Tyto úkony se však netýkaly práce s internetem, ale spíše práce s počítačem. Uživatelské znalosti informátorů, kteří internet nepoužívají, se projevovaly především na úrovni představ,

co vše internet umožňuje. Ale jak již jsem zmínila, informátoři se obávali, zda by si s technologií dokázali v praxi poradit.

Přestože v rozhovorech s neuživateli internetu bylo několikrát zdůrazněno, že v současné době pro informátory nemá internet význam, ukázalo se, že někteří informátoři si v budoucnu plánují internet pořídit. Pořízení internetu, ale nemá primárně sloužit informátorům, ale spíše pro potřeby jejich dětí. Umožnit dětem přístup k internetu však problém digitální propasti neřeší. Stále zde budou rodiče a další lidé, kteří počítač a internet nebudou umět použít. Právě tyto lidé by měli být seznámeni s výhodami, které jim připojení k internetu může přinést a zároveň by jim mělo být umožněno se s počítačem a internetem naučit zacházet. Osvojení si uživatelských znalostí a lepšího povědomí o možnostech internetu spadá pod kompetence vlády České Republiky. Vládní ustanovení a řešení problematiky digitální propasti je předmětem terciální digitální propasti.

8 TERCIÁLNÍ DIGITÁLNÍ PROPAST

Terciální digitální propast zahrnuje makrosociální proměnné formující veřejný prostor, systémy obecně sdílených kulturních hodnot a sdíleného vědění, legislativní a technické normy, politické systémy, systémy ekonomických vztahů a nerovností a širší technologické a materiální infrastruktury (Macek 2010: 161). V této části práce seznámím čtenáře s tím, jak je problematika digitální propasti řešena vládou České republiky.

Přestože Česká republika patří mezi postkomunistické země, v oblasti kulturních hodnot a sdíleného vědění se může rovnat se západními státy. Všeobecně vnímané kulturní hodnoty v ČR je možné považovat za natolik homogenní, že v této oblasti by nemělo docházet k prohlubování terciální digitální propasti. Může se však prohlubovat na úrovni politických opatření a kontroly adaptace IKT v české společnosti. Problematika digitální propasti je ve vládních dokumentech zmiňována v souvislosti s rozvojem informační společnosti v ČR.

V současné době je rozvoj informační společnosti v kompetenci Ministerstva vnitra. Rizika, která vyplývají z technologického rozvoje, se objevují v dokumentu *Státní informační politika – cesta k informační společnosti* (1999). Tento dokument zmiňuje především prohlubování sociální nerovnosti v závislosti na stoupající hodnotě kvalifikované pracovní síly. Od roku 2004 se v souvislosti s šířením IKT objevuje termín digitální propast a to ve vládním dokumentu *Státní informační a komunikační politika (SKIP) – e-Česko 2006* vzniká jako reakce na přeměnu oboru telekomunikací na elektronické komunikace, kdy dochází ke spojení předchozích vládních programů z roku 1999 (SIKP 2004).

Na základě revize dosavadního plánu rozvoje informační společnosti se ČR rozhodla bojovat s problematikou digitální propasti, a to konkrétně rozvojem informační gramotnosti. Informační gramotnost dle dokumentu nabývá na významu a bude jedním z faktorů, který určuje kvalitu života celé populace a zároveň určuje možnosti uplatnění jednotlivců. Mezi hlavní překážky v cestě k co možná nejvyšší informační gramotnosti patří:

- Nedostatečná motivaci a nízké povědomí o možnostech IKT.
- Obava z prvních začátečnických kroků, z předpokládané náročnosti a složitosti.
- Nízká dostupnost IKT produktů, kdy se jedná především o počítače a připojení k internetu, které je dané zejména vysokou cenou, vzhledem ke kupní síle obyvatel.
- Omezené možnosti, jak získat informační gramotnost a udržet si ji (SIKP 2004: 13).

Podobné důvody nepřipojení k internetu, které souvisí s nízkou informační gramotností, se také ukázaly v rozhovorech v předchozí části práce. Z teorie digitální propasti víme, že absence či nedostatek informační gramotnosti představuje pro občany tak silný handicap, že může vést k prohlubující se nerovnosti - sekundární digitální propasti. Z předchozí části analýzy je patrné, že se jedná především o jedince 65+, jedince s nižším vzděláním a nezaměstnané. Vládní programy pro rozvoj informační gramotnosti by měly být přizpůsobeny potřebám jedinců z těchto subpopulací.

Vláda České republiky se rozhodla bojovat s digitální propastí např. rozvojem tzv. e-learningu a rozvojem vzdělávacího softwaru. V podstatě se jedná o výuku pomocí počítačové techniky či vzdělávání

prostřednictvím internetu, jde o efektivní a méně nákladný způsob vzdělávání. Lze jej využít při tvorbě odborných kurzů, ale i při školení zaměstnanců. Jeho prostřednictvím si lze rozšířit nebo dokonce zvýšit kvalifikaci. Vláda podpořila nasazení tohoto softwaru do škol, knihoven a veřejné správy. e-learning sice určitým způsobem s digitální propastí bojuje (např. e-learningové kurzy zaměřené na zvyšování uživatelských znalostí PC nebo internetu), na druhé straně se tyto kurzy mohou podílet na prohlubování sekundární digitální propasti. Lidé, kteří nemají přístup k IKT jsou z e-learningu vyloučeni. Tedy zatímco si připojení jedinci mohou zvýšit úroveň uživatelských znalostí, nebo úroveň informační gramotnosti, nepřipojení lidé tuto možnost nemají.

Pozornost by měla být věnována šíření informační gramotnosti od samých základů. Ministerstvo informatiky spolufinancuje program určený právě úplným začátečníkům - Národní program počítačové gramotnosti (NPPG). Program představuje dvouhodinový kurz, během kterého se účastníci postupně učí zvládnout za asistence zkušených lektorů ovládat počítač, připojení k internetu, základy vyhledávání na internetu a práci s elektronickou poštou. Pozitivní je, že kurz je určen široké veřejnosti, zejména starší generaci a na rozdíl od finančně náročných kurzů poskytovaných komerčními subjekty, tento kurz stojí 100 Kč. Projektu se v roce 2006 účastnilo 18 školitelů, kteří zajišťovali kurzy na více než 200 místech ČR. Projekt běží od roku 2003 a na koci roku 2006 tímto kurzem počítačové gramotnosti prošlo více jak 100 000 absolventů. Většina absolventů kurzu je starší 40let a nejvíce jich spadá do věkové kategorie 51 - 60 let.¹⁹ Ovšem NPPG ukončilo svou činnost právě v roce 2006. Další problém vidím v tom, že tento program nemá, ani neměl, navazující kurzy pro pokročilé.

---

¹⁹ Dostuné z <<http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/micr/nppg.html>> [cit 23. 4. 2012].

Ministerstvo informatiky si v oblasti šíření informační gramotnosti stanovilo následující cíle:

- Rozšířit základní počítačovou gramotnost (na úrovni NPPG) alespoň na polovinu obyvatelstva.
- Dosáhnout základní certifikace počítačové gramotnosti u vybraných vedoucích a odborných pracovníků veřejné správy.
- Zvážit zavedení daňového zvýhodnění pro pořízení domácího počítače a domácího přístupu k internetu.
- Průběžně vytvářet programy na rozvíjení všech složek informační gramotnosti (SIKP 2004: 4).

Výše předložené cíle mohou působit vágně, avšak vládní zpráva *Státní informační a komunikační politika – e-Česko 2006*, předkládá konkrétní řešení každého bodu (viz SKIP 2004). Dle bývalé ministryně informatiky Dany Běrové se většinu úkolů Státní informační a komunikační politiky podařilo naplnit, avšak zdůrazňuje, že vláda bude muset v souladu se svými programovými prioritami dokument aktualizovat a na základě zkušeností stanovit nové ambicióznější cíle (Peterka 2004).

Namísto dotažení vládního programu SKIP 2006 do úplného a úspěšného konce vzniká v roce 2007 na základě usnesení vlády tzv. Rada vlády pro informační společnost. Tato rada má celkem 29 členů z nejdůležitějších institucí státní správy a samosprávy, kterých se rozvoj informační společnosti a budování e-governmentu týká. Tato rada problematiku digitální propasti prozatím neřeší. Avšak předseda vlády Petr Nečas 4. 4. 2011 na konferenci ISSS²⁰ kritizoval působení Rady vlády pro informační společnost a uvedl, že Česká republika se „v oblasti institucí a také v oblasti technologické připravenosti, propadla do skupiny

---

²⁰ Konference Internet ve státní správě a samosprávě.

nejhorších, až na 139. místo podle srovnání Světového ekonomického fóra. (...) z této analýzy jednoznačně vyplývá, že v oblasti fungování veřejné správy, v oblasti fungování institucí nejsme konkurenceschopní. S tím jednoznačně souvisí i malá konkurenceschopnost v oblasti technologické připravenosti zejména na straně veřejné správy“.²¹

Další intervenční program, do kterého je ČR zapojena – *Zmenšování digitální propasti v Evropě* - započal v roce 2006.²² Tento program byl sponzorován společností Intel a proveden agenturou Economist Intelligence Unit (EIU). Výsledná zpráva přináší analýzu, která rozlišuje jednotlivé státy EU podle podpory zapojení všech občanů do informační společnosti. Tato podpora zapojení všech občanů do informační společnosti je v rámci programu označováno jako tzv. eInclusion. EU potvrdila význam tzv. eInclusion a zavázala se pod záštitou ministerské deklarace z Rigy zmenšit digitální propast v rámci Evropy do roku 2010 na polovinu. Česká republika, jako členský stát EU, je povinna účastnit se státem podporovaného programu eInclusion.

Vláda ČR společně s neziskovým sektorem organizuje workshopy, kurzy a jiné vzdělávací akce, které si kladou za cíl zlepšit informační gramotnost obyvatel (např. Národní program počítačové gramotnosti). V současné době je aktuální program Ministerstva průmyslu a obchodu tzv. Digitální Česko (2010). Tento program si klade za cíl rozvinout technologickou základnu ČR, především vybudováním adekvátní infrastruktury, díky které nastane efektivní využívání IKT, tedy jedná se o minimalizaci primární digitální propasti. Redukovat „digitální propast“ v

---

²¹ Dostupné z: < <http://www.vlada.cz/cz/clenove-vlady/premier/vyznamne-projevy/projev-predsedy-vlady-petra-necase-na-konferenci-iss-2011-v-hradci-kralove-82818/>>. [cit. 16. 3. 2011].

²² Dostupné z < http://www.mediakom.cz/cs-web/images/stories/intel/akce/2008_12_03-Memorandum/CZ_economist_17_11_08.pdf >. [cit. 16. 3. 2011].

oblasti přístupu k vysokorychlostnímu internetu mezi venkovskými sídly a městy. K naplnění tohoto cíle je zapotřebí:

- Zajistit do roku 2013 dostupnost služby přístupu k vysokorychlostnímu internetu ve všech obydlených lokalitách ČR s minimální přenosovou rychlostí alespoň 2 Mbit/s (download) a ve městech alespoň 10 Mbit/s.
- Zajistit do roku 2015 dostupnost služby přístupu k vysokorychlostnímu internetu ve venkovských sídlech přenosovou rychlostí, která bude alespoň na úrovni 50% průměrné rychlosti dosahované ve městech. Přitom 30% domácností a firem ve městech by mělo mít dostupnost k přípojkám s přenosovou rychlostí alespoň 30 Mbit/s.²³

Absence moderních elektronických komunikací a nedostatečná vzdělanost obyvatelstva by ve všech sektorech omezovala většinu vnitrostátních i mezinárodních aktivit České republiky. Ve své práci jsem se snažila ukázat, že digitální propast je problém, který se promítá do více dimenzí společnosti. Stejně tak uzavírání digitální propasti musí probíhat systematicky na všech třech úrovních. Vláda ČR problematiku digitální propasti řeší, do jisté míry je to způsobeno členstvím v EU. Vládní dokument, který naposledy upravuje program začlenění ČR mezi země s vyspělou informační gramotností je z roku 2008 a řeší pouze otázku primární digitální propasti. Sekundární digitální propast byla naposledy řešena Národním programem počítačové gramotnosti, který byl ukončen v roce 2006. Je tedy možné uvažovat o přítomnosti terciální digitální propasti. Plné potvrzení její přítomnosti by výrazně přesáhlo rozsah

---

²³ Digitální Česko (2010). Dostupné z <
http://www.digitalnicecko.cz/Digitalni_Cesko/Digitalni_Cesko_-_stranky_jsou_prip_ravovany.html>
[cit. 23. 2. 2011].

diplovové práce. Podrobnější analýza terciální digitální propasti by měla porovnávat adaptaci IKT napříč ostatními zeměmi.

9 ZÁVĚR

Společenské změny, které vyplývají z transformace postindustriální společnosti ve společnost informační, přináší velké množství inovací a možností, jak zhodnotit lidský potenciál. S příchodem jedné z nejvýznamnějších inovací 20. století – internetu – se dramaticky proměnil způsob organizace společnosti. Změny, které internet přinesl, zasáhly politiku, ekonomiku, ale také mezilidské vztahy. Došlo ke změnám komunikace a distribuce informací. Šíření internetu a inovací, které souvisí s jeho příchodem, však neprobíhá rovnoměrně. Nerovnoměrné šíření technologií a internetu rozděluje populaci na ty, kteří mají přístup k IKT a na ty, kteří tento přístup nemají. Dále na ty, kteří technologie a internet využívají efektivně a na ty, kteří s technologiemi a internetem efektivně pracovat neumí. Dochází tak ke vzniku digitální propasti.

Nabízí se otázka, proč je digitální propast, nebo nerovný přístup k IKT tak důležitým tématem. Význam používání IKT má dva aspekty: sociálně-ekonomický a vzdělávací. Sociálně ekonomické aspekty souvisí s požadavky a potřebami současné a zejména budoucí ekonomiky a společnosti. Kompetence v oblasti IKT představují jeden z podstatných předpokladů plnohodnotného života a uplatnění ve společnosti a znalosti v oblasti IKT bývají svým významem přirovnávány ke gramotnosti. IKT také souvisí s ekonomickou aktivitou jedince a s jeho uplatněním na trhu práce. V oblasti vzdělávání skýtá IKT možnosti formálního i neformálního vzdělávání jedince. IKT může představovat jak obsah vzdělávání, tak prostředek jak se vzdělávat. Žádný nebo omezený přístup k IKT tedy může jedince znevýhodnit ve všech výše zmíněných oblastech.

Digitální propast představuje multidimenzionální fenomén. Její multidimenzionalita se projevuje na třech úrovních, kdy hovoříme o primární digitální propasti - samotný přístup k IKT, sekundární digitální

propasti, které se projevuje především jako nerovnost v uživatelských znalostech a v tom, jak jedinec dokáže tyto znalosti využít ke svému prospěchu. Ovšem digitální propast lze sledovat také na úrovni adaptace IKT v daném regionu. Přesněji řečeno, jak je tato adaptace podmíněna obecně sdílenými hodnotami, sdíleným věděním, legislativou, politikou a ekonomickými vztahy. Propast založenou na těchto faktorech jsem označila jako terciální. Všechny tři úrovně propasti se vzájemně ovlivňují a mají stejný význam. Stírání digitální nerovnosti by mělo být systematické a mělo by zohledňovat všechny tři dimenze digitální propasti.

Teorie digitální propasti zmiňuje determinanty, které zvyšují pravděpodobnost jejího prohlubování. Těmito determinanty jsou: gender, socioekonomický status, věk, etnicita a rasa, geografické umístění. Některé z těchto determinantů jsem zohlednila v rámci analýzy primární digitální propasti v ČR. Z dat ČSÚ se ukázalo, že digitální propast nejvíce ohrožuje subpopulaci 65+, dále jedince s nižším vzděláním (ZŠ a SŠ bez maturity) a nezaměstnané. O něco méně se projevuje primární digitální propast mezi muži a ženami, kdy je méně uživatelů internetu mezi ženami.

V další fázi analýzy jsem se soustředila na podobu sekundární digitální propasti mezi zástupci z ohrožených subpopulací. Připojení zástupci těchto subpopulací věděli, jak internet efektivně používat. Internet používají také pro zábavu, což v některých případech vnímají jako nevýhodu internetu a raději by svůj čas trávili jinak. Dále se uživatelé internetu obávali ztráty soukromí a nebyli si jisti, zda jsou jejich děti na internetu v bezpečí. Výhody internetu vztahovali k efektivní a levné komunikaci, k rychlému vyhledávání a ověřování informací a k online nakupování. Úroveň uživatelských znalostí informátorů začíná i končí používáním internetu. Informátoři přiznávají, že s některými úkoly na PC potřebují poradit. Připojení informátoři tedy mají jasné představy o tom, k čemu se internet a PC používá. Umí reflektovat výhody i nevýhody, které jim používání internetu v jejich případě přináší. Avšak jejich uživatelské

znalostí končí zhruba na úrovni programu NPPG. Tito uživatelé mají možnost zvýšit úroveň svých uživatelských znalostí např. pomocí e-learningových kurzů. Tyto kurzy jsou však finančně náročné. Otázka je, zda by lidé z již zmíněných subpopulací měli o navazující kurzy zájem, pokud by je dotovalo Ministerstvem vnitra, tak jak tomu bylo v případě NPPG.

Neuživatelé internetu zmiňovali jako hlavní důvody nepřipojení, nezájem o internet. Nejenže nenacházeli užitek v jeho používání, ale ani nevěděli, kdy by si mohli pro internet vyhradit čas. Jako hlavní výhody nepřipojení k internetu vidí v ušetřeném čase, který by jinak používáním internetu strávili. Pozitivně hodnotí ochranu svého soukromí. Informátoři přiznávají, že někdy potřebují informace z internetu. Někdy se setkávají s tím, že musí své blízké požádat o vyhledání informací na internetu, což je pro ně samotné často nepříjemné. To hodnotí jako jednu z nevýhod nepoužívání internetu. Další nevýhody spatřují při běžné komunikaci s okolím, jelikož téma internetu je častým předmětem každodenních konverzací. Ukázalo se, že přestože mají povědomí o tom, co vše internet umožňuje, tvrdí, že v současné době internet nepotřebují. Přesto však někteří do budoucna plánují pořízení internetu, především pro potřeby svých dětí. Informátoři také zmiňují nejistotu, zda by internet a počítač dokázali používat.

Vládní programy na rozvoj informační společnosti v ČR by se měly soustředit především na takové jedince. Cílem by mělo být zvýšení informovanosti o možnostech internetu a zároveň zajištění dotovaných programů, které by těmto lidem umožnily osvojení základních uživatelských znalostí. Jak jsem ukázala v kapitole věnované terciální digitální propasti v ČR, ve vládních dokumentech se objevují jisté náznaky stírání digitální nerovnosti, a to především na úrovni primární digitální propasti. Sekundární digitální propast, která byla v letech 2003 až 2006 regulována především Národním programem počítačové gramotnosti, není ze strany vlády v současné době řešena. Vzhledem k tomu, že stále

dochází k vývoji v oblasti IKT, je zapotřebí věnovat pozornost také sekundární digitální propasti. Ignorance některé z dimenzí digitální propasti může výrazně komplikovat její uzavírání v budoucnosti. Vládní programy začlenění ČR mezi vyspělé informační společnosti postrádají komplexnost a systematičnost, a to především na úrovni plnění stanovených cílů zvyšování informační gramotnosti občanů ČR.

10 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

1. ATTEWELL, P. Computers and Young Children: Social Benefit or Social Problem?. *Social Forces*. 2003, 82: 277-296.
2. ATTEWELL, P. The First and Second Digital Divide. *Sociology of Education*. 2001, 70: 252-259.
3. BANGEMANN, M. Europe and the Global Information Society. In *EU & Europe-wide – Policy/Strategy*. 1994, 40 s. Dostupný také z WWW: <<http://www.epractice.eu/en/library/281360>>.
4. BARZILAI-NAHON, K. Gaps and Bits: Conceptualizing Measurements for Digital Divide/s. *The Information Society*. 2006, 22: 269-278.
5. BELL, D. *The Coming of Post-Industrial Society*." New York: Basic Books, 1973. 508 s.
6. BERTOT, J. C. The Multiple Dimensions of the Digital Divide. More Than the Technology "Haves" and "Have Nots". *Government Information Quarterly*. 2003, 20 (2): 185-191.
7. BONDAFELLI, H. The Internet and Knowledge Gaps. A Theoretical and Empirical Investigation. *European Journal of Communication*. 2002, 17: 45-78.
8. BRDIČKA, B. *Role internetu ve vzdělávání*. Kladno: AISIS. 2003, 122 s.
9. CARVIN, A. Mind the Gap: The Digital Divide as the Civil Rights Issue of the New Millennium. *Multimedia Schools Magazine*. 2000, 7 (1): 56-58.

10. CASTELLS, M. *The Information Age: Economy, Society and Culture: Volume 1*. Blackwell: Oxford, 1996. 556 s.
11. CASTELLS, M. *The Information Age: Economy, Society and Culture: Volume 3*. Blackwell: Oxford. 1998, 418 s.
12. CASTELLS, M. *The Rise of the Network Society*. Blackwell: Oxford, 2000, 595 s.
13. CLINTON, B. *Bridge Global Digital Divide* [online]. 03.22.2011 [cit. 2011-03-27]. Information Policy. Dostupné z WWW: <<http://www.i-policy.org/2011/03/clinton-bridge-global-digital-divide.html>>.
14. COMPAINE, B. M. *The Digital Divide. Facing a Crisis or Creating a Myth?*. Cambridge: MIT Press. 2001, 341 s.
15. CRESWELL, J. W.; PLANO CLARK, V. L. *Designing and Conducting Mixed Methods Research*. Thousand Oaks: Sage. 2007, 275 s.
16. CUERVO, M. R. V.; MENÉNDEZ, A. J. L. A Multivariate Approach to the Digital Divide in the European Union. 2004. Dostupný také z WWW: <http://irene.asso.free.fr/digitaldivides/papers/VINCENTE_Maria.pdf>.
17. ČSÚ. *Informační společnost v číslech, 2011*. Dostupné z WWW: <<http://www.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/p/9705-11>>.
18. ČSÚ. *Výběrové šetření o informačních a komunikačních technologiích v domácnostech a jejich užívání jednotlivci*. Dostupné z WWW: <http://www.czso.cz/vykazy/vykazy.nsf/i/vyberove_setreni_o_informa

cnich_a_komunikacnich_techologiiich_v_domacnostech_a_jejich_vyuzivani_jednotlivci>.

19. DAVID, P. A.; FORAY, D. An Introduction to the Economy of the Knowledge Society. *International Social Science Journal*. 2002, 54 (171): 9-23.
20. DEMUNTER, CH. How skilled are Europeans in using computers and the Internet?. *In Statistics in focus*. 2006, 17 s.
21. DEMUNTER, CH. The digital divide in Europe. *Statistics in focus*. Dostupný z WWW: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-NP-05-038/EN/KS-NP-05-038-EN.PDF>. [cit. 13. 3. 2011].
22. DOČEKAL, D. Internet je svobodný, až do okamžiku kdy ho někdo vypne. Jako třeba v Egyptě. Dostupný z WWW: <<http://www.pooh.cz/IT/a.asp?a=2016832>>. [cit. 14. 2. 2012].
23. Dokument EU (20100607STO75582). Dostupný z <<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+IM-PRESS+20100607STO75582+0+DOC+XML+V0//CS.>> [cit. 14. 2. 2012].
24. FAIRLIE, R. W. *Race and the Digital Divide*. Department of Economics University of California. January, 2004.
25. GIDDENS, A. *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. Cambridge: Polity Press, 1984, 402 s.
26. GUNKEL, D. J. Second Thoughts: Toward a Critique of the Digital Divide. *New Media & Society*. 2003, 5 (4): 499-522.

27. HACKER, L. K; STEINER, R. The Digital Divide for Hispanic Americans. *Howard Journal of Communication*. 2003, 13 (4): 267-83.
28. HARGITTAI, E. Second-Level Digital Divide: Differences in People's Online Skills. *First Monday* 7. Dostupný z WWW: <http://www.firstmonday.org/issues/issue7_4/hargittai> [cit. 18. 2. 2012].
29. HASMANOVÁ MARHÁNKOVÁ, J., SVATOŠOVÁ, M. *Ženy v technických a ICT oborech - Situace v ČR*. Praha: Gender Studies, o.p.s., 2011, 33 s.
30. HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: Základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2006. 408 s.
31. CHEN, P. Online Safety's Generation Gap Knowledge Can Help Parents Monitor Children's Activity. *The Post - Standard*. 2000, 11: 423-439.
32. ITO, M., et al. Making a Place for Seniors on the Net: SeniorNet, Senior Identity, and the Digital Divide. *Computers and Society* [online]. 2001, 3 (3).
33. ITO, Y.; WILHOIT, G. C.; DE BOCK, H. The „Johoka Shakai“ approach to the study of communication in Japan. *Mass Communication review Yearbook*. 1981, 2: 671-698.
34. JAMES, J. The global digital divide in the Internet: developed countries constructs and Third World realities. *Journal of Information Science*. 2004, 31 (2): 114-125.
35. JEŘÁBEK, H. *Úvod do sociologického výzkumu*. Praha: Carolinum, 1992. 140 s.

36. KAPLAN, D. *E-Inclusion: New challenges and policy recommendations*. July, 2005. Dostupné z WWW: <http://ec.europa.eu/information_society/eeurope/2005/all_about/advisory_group/index_en.htm > [cit. 18. 3. 2011].
37. KENNEDY, T.; WELLMA, B.; KLEMEN, K. Gendering The digital divide. *IT&SOCIETY*. Dostupný z WWW: <<http://labweb.education.wisc.edu/steinkuehler/elpa940/readings/Kennedy.pdf>> [cit. 15. 3. 2011].
38. KING, D. K. Multiple Jeopardy, Multiple Consciousness: The Context of a Black Feminist Ideology. *Chicago Journals*. 1988, 14 (1): 42-47.
39. LÉVY, P. *Kyberkultura*. Praha: Carolinum. 1991. 230 s.
40. LIVINGSTONE, S., HELSPER E. Gradations in digital inclusion: children, young people and the digital divide. *New media & society*. 2007, 9 (4): 671-696.
41. LUPAČ, P.; SLÁDEK, J. The Deepening of the Digital Divide in the Czech Republic. *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*." 2008, 1. Dostupný také z WWW: <<http://www.cyberpsychology.eu/view.php?cisloclanku=2008060203>>.
42. MACEK, J. *Poznámky ke studiu nových médií*. (Disertační práce). Brno: Masarykova Univerzita, 2010, 184 s.
43. MANOVICH, L. *Language of New Media*. Cambridge: MIT Press. 2001. 307 s.
44. MARTIN, C. R. The theory of double jeopardy. *Journal of the academy of marketing science*. 1973, 1 (2): 148-155.

45. MARVIN, C. *When Old Technologies Were New: Thinking about Electric Communication in the Late Nineteenth century*. Blackwell: Oxford, 1990. 228s.
46. MAY, Ch. *The information society: a sceptical view*. Blackwell: Oxford, 2002. 193 s.
47. McQUAIL, D. *Úvod do teorie masové komunikace*. Praha: Portál. 2009, 640 s.
48. MILLS, B. F.; WHITACRE B. E. Understanding the Non-Metropolitan -Metropolitan Digital Divide. *Growth and Change*. 2003, 34 (2) 219-243.
49. MINC, A.; NORA, S. *Computerization of society: a report to the President of France*. USA: MIT Press, 1980, 260 s.
50. National Telecommunications and Information Administration. *Falling Through the Net: A Survey of the "Have Nots" in Rural and Urban America*. Washington, DC: NTIA, 1995.
  - *Falling Through the Net II: New Data on the Digital Divide*. Washington, DC: NTIA, 1998.
  - *Falling through the net: Defining the digital divide*. Washington, DC: NTIA, 1999.
  - *Falling Through the Net: Toward Digital Inclusion*. Washington, DC: NTIA, 2000.
51. NEGROPONTE, N. P. *Being digital*. New York: Alfred A. Knopf, 1995, 243 s.
52. NEGROPONTE, N. P. *Digitální svět*, Praha: Manegement Press. 2001, 207 s.

53. NORRIS, D. T.; CONCEICAO, S. Narrowing the Digital Divide in Low-Income, Urban Communities. *New Directions for Adult and Continuing Education*. 2004, 101: 69-81.
54. NORRIS, P. *Democratic Phoenix: Reinventing Political Activism*. New York: Cambridge University Press. 2002. 290s.
55. OECD: *Key ICT Indicators*. France: OECD Publications, 2009, 223s.
56. OECD: *Understanding the digital divide*. France: OECD Publications, 2001, 32 s.
57. PETERKA, J. *e-Česko 2006, NPPG, BSA. ISDN server, ACES, s.r.o. ISSN 1213-077X*. 2004, [cit. 2012-03-22] Dostupný také z WWW: <http://knihovnam.nkp.cz/docs/SIKP_def.pdf>.
58. QUIBRIA, M. G., et al. Digital Divide: Determinants and Policies with Special Reference to Asia. *Journal of Asian Economics*. 2003, 13 (6): 811-825.
59. REIFOVÁ, I. *Slovník mediální komunikace*. Praha: Portál, 2004. 327 s.
60. SCIADAS, G. Infostates across countries and over time: Conceptualization, modeling, and measurements of the digital divide. *Information Technology for Development*. Summer 2005, 11 (3): 299–304.
61. SELWYN, N. *ICT and Learning: Supporting Out-of-School Youth and Adult*. Paris: OECD, 2006. 171 s.
62. SCHEMENT, J., CURTIS, T. *Tendencies and Tensions of the Information Age*. New Brunswick: N. J. Transaction Publishers. 1995, 289 s.

63. SWINYARD W. R., SMITH, S. M. Why People (don't) Shop online: a Lifestyle Study of the Internet Consumer. *Psychology & Marketing*. 2003, 20 (7): 567-597.
64. ŠMAHEL, D. *Co Češi dělají na internetu: vedou v sexu, online hraní a IP telefonii!*. 2010a. Dostupné z WWW: <<http://blog.aktualne.centrum.cz/blogy/david-smahel.php?itemid=9270>>. [cit. 2. 4. 2012].
65. ŠMAHEL, D. Proč Češi nepoužívají internet: je internet moc drahý nebo jsou digitálně negramotní?. 2010b. Dostupné z WWW: <<http://blog.aktualne.centrum.cz/blogy/david-smahel.php?itemid=9213>>/. [cit. 2. 4. 2012].
66. TOFFLER, A. *Šok z budoucnosti*. Praha: Práce, 1992. 284 s.
67. TOFFLER, A. *The Third Wave*. New York: Bantam Books, 1981, 243 s.
68. TOFFLER, A.; TOFFLEROVÁ, H. *Nová civilizace: třetí vlna a její důsledky*. 1. Praha: Dokořán, 2001. 125 s.
69. VAN CUILENBURG, J. *New Media and Society: On Competition, Access and Diversity in Media*. Sage: London, 1999, 1: 183-207.
70. VAN DIJK, J. A. G. M. *The Deepening Divide: Inequality in the Information Society*. CA: Sage: Thousand Oaks, 2005, 240 s.
71. VAN DIJK, J. A. G. M. *The Network Society: Social Aspects of New Media*. CA: Sage: Thousand Oaks, 2001, 292 s.
72. VESELÝ, A. Společnost vědění jako teoretický koncept. *Sociologický časopis*. 2004, 40 (4): 433–446.

73. VICENTE M. R., LÓPEZ A. J. Assessing the Regional Digital Divide Across the European Union-27. *Telecommunications Policy*, 2011, 35 (3): 220-237.
74. VIRILIO, P. *Informatická bomba*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2004. 167 s.
75. Vláda České republiky. Projev předsedy vlády. Dostupné z WWW: <<http://www.vlada.cz/cz/clenove-vlady/premier/vyznamne-projevy/projev-predsedy-vlady-petra-necase-na-konferenci-iss-2011-v-hradci-kralove-82818/>>.[cit. 2011-04-08].
76. Vláda ČR (1999): *Státní informační politika*. Dostupné z. WWW: <<http://wtd.vlada.cz/scripts/detail.php?id=2089>>.
77. Vláda ČR (2004): *Státní informační a telekomunikační politika – eČesko 2006*. Dostupné z WWW: <http://knihovnam.nkp.cz/docs/SIKP_def.pdf >.
78. Vláda ČR (2010). Státní politika v elektronických komunikacích: Digitální Česko. Ministerstvo průmyslu a obchodu. 2010. s. 29. Dostupné z WWW: <<download.mpo.cz/get/43273/48548/573486/priloha001.pdf>>.
79. VOLEK, J; JIRÁK, J.; KÖPPLOVÁ, B. Mediální studia: Východiska a výzvy. *Mediální Studia*. 2006, 1 (1): 8-19.
80. WARMAN, M. Online Safety? Its up to the Parents Keep Your Children Safe Online Gvernment Adviser and TV Psychologist Tanya Byron Tells Matt Warman Why the Digital Age is Full of Opportunities. *The Daily Telegraph*, 2010, 22: 945-962.
81. WEBSTER, F. *Theories of the Information Society*. London: Routledge, 2006. 257 s.

82. WEBSTER, F.; BLOM, R. *The Information Society Reader*. London: Routledge, 2003. 464 s.
83. WELLMAN, B. The Three Ages of Internet Studies: Ten, Five and Zero Years Ago. *New Media and Society*. 2004, 6 (1): 123–129.
84. WHITACRE, B. E.; MILLS, B. F. Understanding the NonMetropolitan–Metropolitan Digital Divide. *Growth and Chang.* Spring. 2003, 34 (2): 219-243.
85. *WSIS* [online]. World Summit on Information Society. Dostupné z WWW: <<http://www.itu.int/wsis/index.html>>.
86. YU, K. P. Bridging the Digital Divide: Equality in the Information Age. Yeshiva University: Benjamin N. Cardozo School of Law. 2002. 52 s. Dostupné z WWW: <<http://www.cardozoaelj.net/issues/02/Yu.pdf>>.
87. YU, L. Understanding Information Inequality: Making Sense of the Literature of the Information and Digital Divides. *Journal of Librarianship and Information Science*. 2006, 38 (4): 229-252.
88. ZLATUŠKA, J. Informační technologie mění ekonomiku. *Virtuální inovační park*. Dostupný z WWW: <http://www.park.cz/informacni_technologie_meni_ekonomiku/>. [cit. 15. 3. 2011].

11 RESUMÉ

In my diploma thesis, I am concerned with the topic of Digital Divide. I focus mainly on the process of transformation of the Society into Information Society. I would like to present sociological concepts of information society in such way for the reader to get a clear overview of how today's society differs from the post-industrial society from the perspective of these theories.

The phenomenon of digital divide is related to the changes in the society that arise from this transformation. Information society brings many innovations and possibilities of how to increase value of human potential. One of the most important innovations of the 20th century is the internet that has dramatically changed the way how our society is organized. Yet, internet has not been spreading equally. The non-equal spread of technologies and internet divides population into those, who have access to ICT and those, who lack this access. Further into those, who use technologies and internet effectively, and those, who can't actually handle them. None or limited access to ICT can put some people at disadvantage in the socio-economic aspects of the society.

In the next part of my thesis I focus on the multidimensionality and relation of particular spheres of digital divide. Digital divide displays in three dimensions. First can be described as Primary and connotes the access to ICT themselves, followed by Secondary, manifesting the unevenness of user knowledge and how such knowledge can be used to one's benefit. Digital divide can also be explored on the level of adaptation of ICT in given region, or how it is conditioned by common values, common knowledge, legislative, politics and economical relations. Digital divide based on such aspects is described as Tertiary. All the levels of digital divide influence one another. The wipe of the unevenness

should be systematic and should take into account all three dimensions of digital divide.

The aim of the research part of my thesis was to analyze the digital divide in the Czech Republic in all three dimensions. Primary digital divide was analyzed based on the data of Czech Statistical Office. It showed up that primary digital divide is present in the Czech Republic, and mainly threatens people 65+ of age, lower education and unemployed.

In the following phase of analysis I focused on the Secondary digital divide among people of threatened subpopulations. I carried out semi-structured interviews with the individuals of threatened subpopulations. The aim was to present what advantages and disadvantages are brought by their attitude towards the internet. Internet connected informants know how to use internet effectively, but they often use the internet for fun, which they sometimes regret. They perceive the wasted time as one of the disadvantages of the connection. They see advantages in the effective search of information, online shopping or communication. Also the non-connected informants have overview of the possibilities of the use of internet. But they simply don't see the use for themselves, and that's why they don't have the need to use it. Also they don't find time in their agenda, and fear if they would be able to handle the use of ICT.

In the last part of my thesis I describe the Tertiary digital divide in the Czech Republic based on the literature research. It seems that digital divide is included in the governmental programmes that focus mainly on the primary digital divide. Secondary digital divide was effectively being solved until 2006. Since then not much effort has been spent in this area.

12 PŘÍLOHY

Příloha 1.

Tabulka 2: Uživatelé PC v ČR, % podíl celkového počtu jednotlivců v dané sociodemografické skupině.

	2007	2008	2009	2010
Celkem 16+	50,9	58,7	59,2	64,1
Celkem 16-74	55,0	63,4	63,9	68,7
<i>podle pohlaví</i>				
muži 16+	54,6	62,8	62,5	67,8
ženy 16+	47,4	54,7	56,1	60,6
<i>podle věkových skupin</i>				
16-24 let	87,9	92,2	92,0	94,5
25-34 let	67,1	80,2	79,6	85,2
35-44 let	65,8	76,0	77,3	83,2
45-54 let	54,5	62,5	62,0	67,9
55-64 let	29,3	36,8	39,8	44,4
65-74 let	5,0	12,9	14,6	21,0
75+	x	1,7	3,6	5,6
<i>podle dokončeného vzdělání (25+)</i>				
Základní	7,6	13,7	10,9	17,0
střední bez maturity	29,5	41,5	40,5	47,5
střední s maturitou	66,2	71,8	73,0	76,1
Vysokoškolské	82,7	87,7	89,3	89,1
<i>podle specifické skupiny populace</i>				
studenti 16+	97,3	99,0	98,4	98,7
starobní senioři	5,4	9,8	10,9	18,2

Zdroj: ČSÚ 2011.

Příloha 2.

Tabulka 3: Uživatelé internetu* ve věku 16 let a více v ČR, % podíl celkového počtu jednotlivců v dané sociodemografické skupině.

	2003	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Celkem 16+	28,0	32,1	41,0	45,0	54,0	55,9	61,8
<i>podle pohlaví</i>							
muži	30,8	35,3	44,1	48,8	58,0	59,2	65,8
ženy	25,3	29,1	38,1	41,5	50,3	52,9	58,1
<i>podle věkových skupin</i>							
16-24 let	59,5	63,7	77,7	82,0	90,3	90,3	92,3
25-34 let	35,1	40,5	54,0	59,7	73,9	76,9	83,1
35-44 let	35,4	41,1	53,7	56,4	69,4	72,7	79,7
45-54 let	23,4	29,3	40,1	46,9	56,2	56,9	65,8
55-64 let	11,4	15,3	20,7	25,0	32,6	36,0	42,1
65-74 let	1,5	2,2	3,3	4,4	9,7	12,0	19,1
75+	X	x	X	X	1,6	3,3	5,1
<i>podle dokončeného vzdělání (25+)</i>							
základní	1,7	2,1	4,5	5,1	10,5	9,3	15,3
střední bez maturity	9,7	12,2	18,3	22,4	35,6	36,3	44,9
střední s maturitou	35,8	41,7	55,6	59,4	65,8	69,1	73,5
vysokoškolské	63,3	72,1	78,2	79,3	85,4	87,0	87,9
<i>podle ekonomické aktivity</i>							
zaměstnaní	34,0	40,3	52,0	56,4	68,4	70,1	x
nezaměstnaní	15,6	16,3	26,1	26,7	34,6	51,7	x
studenti	76,8	77,6	92,5	93,1	97,5	97,3	x
senioři	1,9	3,5	5,7	6,6	9,8	11,3	x

Uživatel internetu je definován jako jednotlivec, který použil internet alespoň jednou za poslední tři měsíce. Období šetření: za rok 2003 – 4. čtvrtletí sledovaného roku od roku 2005 – 2. čtvrtletí sledovaného roku. Zdroj: Šetření o využívání IKT v českých domácnostech a mezi jednotlivci (VŠIT), ČSÚ.

Příloha 3.

Tabulka 4: Využívání informačních a komunikačních technologií, vývoj 2005 až 2010, % podíl celkového počtu jednotlivců v dané sociodemografické skupině.

	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Uživatelé PC	42,0	48,0	50,9	58,7	59,2	64,1
používají počítače doma	30,2	37,3	41,5	50,8	53,8	59,7
používají počítače každý nebo skoro každý den	22,4	27,5	31,0	34,4	37,5	41,3
Uživatelé internetu	32,1	41,0	45,0	54,0	55,9	61,8
používají internet doma	19,7	28,6	34,2	45,1	49,6	56,8
používají internet každý nebo skoro každý den	9,5	16,7	22,5	28,0	31,6	35,0
Komunikace prostřednictvím internetu						
posílání / přijímání elektronické pošty	27,0	34,5	38,7	47,6	50,7	55,3
telefonování přes internet	5,0	8,1	14,9	20,0	23,3	25,4
Chatování	X	x	13,2	15,1	18,7	19,6
videohovory pomocí webové kamery	X	x	x	5,7	9,3	8,6
diskuzní fórum	X	x	x	5,3	7,7	9,1
aktivní účast v sociálních sítích	X	x	x	X	5,2	9,3
Vyhledávání informací na internetu						
informace o zboží a službách	19,7	29,4	34,5	41,6	46,5	49,8
informace týkající se cestování a ubytování	12,3	20,5	23,1	23,9	25,0	24,9
informace o zdraví	3,5	9,3	9,9	13,1	18,7	19,2
čtení on-line zpráv, novin a časopisů	11,6	17,6	20,2	30,3	39,4	41,1
vyhledávání informací za účelem vzdělání	X	x	16,1	23,1	24,1	19,1
hledání práce, posílání životopisů přes internet	2,4	4,0	3,5	4,4	7,3	7,2

	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Internet a zábava						
stahování počítačových programů	2,9	7,9	9,0	7,8	12,9	11,2
on-line hraní / stahování her	x	X	9,6	8,7	9,1	12,5
poslouchání rádia	x	X	X	10,8	13,7	16,4
sledování televize	x	X	X	6,2	12,0	14,2
přehrávání / stahování hudby	x	X	14,7	14,9	17,7	15,4
přehrávání / stahování filmů, videa	x	X	11,1	11,8	14,9	20,1
Internetové služby						
internetové bankovníctví	5,2	9,0	10,7	13,4	17,0	21,0
nakupování přes internet	5,5	11,7	15,3	21,0	22,0	25,4
prodej zboží (např. prostřednictvím aukcí)	0,5	4,7	X	x	3,9	7,9
využití internetu ve vztahu k veřejné správě	5,0	16,7	15,5	18,1	25,3	22,4

Zdroj: Český statistický úřad, 2010.

Poznámka: období šetření — 2. čtvrtletí sledovaného roku.

Příloha 4.

Tabulka 5: Místo použití internetu, 2. čtvrtletí 2010, % podíl celkového počtu jednotlivců v dané sociodemografické skupině.

	doma	v práci	ve škole, v místě vzdělávání
Celkem 16+	91,9	39,9	16,1
Celkem 16-74	91,8	40,0	16,2
podle pohlaví			
muži 16+	92,0	42,1	14,3
ženy 16+	91,7	37,7	18,1
podle věkových skupin			
16-24 let	91,7	10,7	66,9
25-34 let	91,0	45,0	7,7
35-44 let	94,0	49,8	1,2
45-54 let	92,7	57,2	1,4
55-64 let	88,5	43,0	1,4
65-74 let	91,8	16,7	x
75+	97,5	23,5	x
podle dokončeného vzdělání (25+)			
Základní	88,6	12,9	x
střední bez maturity	91,9	22,2	0,9
střední s maturitou	91,1	54,7	3,4
Vysokoškolské	93,8	73,4	6,9
zaměstnanecký status			
Zaměstnaní	91,3	57,0	3,3
manuálně pracující	93,6	17,9	1,5
nemanuálně pracující	90,2	74,4	4,0
Nezaměstnaní	90,5	3,1	5,1
neaktivní	93,6	2,2	49,9

	Doma	v práci	ve škole, v místě vzdělávání
specifické skupiny			
Studenti	51,9	4,9	29,5
starobní senioři	7,4	X	4,7
velikost obce			
do 1 999 obyvatel	18,9	4,8	7,5
2 000-9 999	16,6	3,1	8,6
10 000-49 999	16,1	3,2	7,1
50 000 a více	23,5	5,5	18,6

Zdroj: Český statistický úřad, 2010.

Příloha 5.

Osnova rozhovoru - uživatelé internetu:

- 1) Představení informátora.
- 2) Co je internet k čemu slouží.
- 3) K čemu internet informátor používá - výhody, nevýhody.
- 4) Úroveň uživatelských znalostí.
- 5) Vztah k lidem, kteří internet nepoužívají.

Osnova rozhovoru -neuživatelé internetu:

- 1) Představení informátora.
- 2) Představy o internetu - k čemu internet slouží, zkušenosti.
- 3) Výhody a nevýhody nepoužívání internetu.
- 4) Důvody nepoužívání internetu - možnost pořízení internetu.

